

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

4'95⁽⁷⁾

**CENTRUM DORADZTWA
I EDUKACJI W ROLNICTWIE**

Wydawca:

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu,
ul. Winogrody 63

Zespół redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
J. Kania, E. Kmita, W. Kujawiński, E. Matuszak,
N. Sakson, A. Swulińska-Katulska, Z. Szalczyk,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Druk:

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu
61-619 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: 232-081, 201-971, fax 201-971

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmankowska

Nakład: 800 egz.

*Najlepsze życzenia
Noworoczne
Czytelnikom i Sympatykom*

składa:

*Zespół Redakcyjny
Zagadnień Doradztwa Rolniczego*

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

MARIA ZWOLIŃSKA: Aktualne problemy polityki inwestycyjnej i kredytowej w rolnictwie.....	9
SŁAWOMIR ZAWISZA: Doradztwo rolnicze w okresie realizacji reform ustroju gospodarczego i społecznego w Polsce.	14
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Doradztwo rolnicze na przykładzie działalności kół doradczych Izby Rolniczej w Hannowerze.	25
LECH GORAJ: Idea zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych.	30
STANISŁAW MAŃKO: Założenia zmodyfikowanego programu KSIAZKA jako propozycja sposobu prowadzenia w 1966 r. rachunkowości w gospodarstwach, które korzystają z kredytu preferencyjnego dla „Młodych Rolników”.....	44
ROMAN LUSAWA: Marketing produktów rolniczych na przykładzie ziemniaków.	50
ANDRZEJ P. WIATRĄK: Oświata rolnicza w Polsce (stan, struktura i kierunki zmian).	59
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: Przysposobienie rolnicze w systemie pozaszkolnej oświaty rolniczej.	75

Z PRACY DORADCZEJ

ROMAN SASS: Plany przedsięwzięć - metodyka sporządzania na przykładzie programu pilotażowego dla „Młodych Rolników”.....	83
ZOFIA SZALCZYK: Turniej „Moja wieś aktywna” jako forma integracji i aktywizacji ludności wiejskiej w województwie poznańskim.	88
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: Jak z sukcesem zorganizować klub 4-H.	92

INFORMACJE

IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Doradztwo rolnicze w krajach Europy Środkowej i Wschodniej.....	96
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Działalność Fundacji i Wspierającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę w dziedzinie budowy wiejskich systemów wodociągów i kanalizacji.	99
V.R.LADUE: Dziesięć cennych wskazówek które pozwolą ci zaoszczędzić czas.	107
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	110
ROCZNY SPIS TREŚCI 1995.....	115
ANNUAL TABLE OF CONTENTS.....	120

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

MARIA ZWOLIŃSKA: Current problems of investment credit policy in agriculture.....	9
SŁAWOMIR ZAWISZA: Agricultural extension service in period of reform realization of economic and social system in Poland.	14
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Agricultural extension service on basis of Agricultural Chamber advisory circles activity in Hannover.....	25
LECH GORAJ: An idea of unified accountancy system of farms.....	30
STANISŁAW MAŃKO: Assumptions of modified KSIĄŻKA program as a proposal of accountancy conduct way in 1996 on farms, which use a preferential credit for „Young Farmers”.....	44
ROMAN LUSAWA: Agricultural product marketing on basis of potatoes.....	50
ANDRZEJ P. WIATRAK: Agricultural education in Poland (state, structure, change directions).	59
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: Agricultural preparation in a system of extraschool agricultural education.	75

FROM EXTENSION SERVICE WORK

ROMAN SASS: Enterprise plans - preparation methodology on a basis of a pilotage program for „Young Farmers”.....	83
ZOFIA SZALCZYK: The competition „My active country” as a form of integration and activation of rural population in Poznań voivodeship.	88
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: How to successfully organize 4-H club?.....	92

INFORMATION

IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Agricultural extension service in Central and Eastern Europe countries.	96
KRZYSZTOF KOPRYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Activity of Foundation Supporting Water Supply on rural system water-supply and sewer building.....	99
VINCENT R. LAUDE: Ten valuable advices, which allow you to save the time.	107
PUBLISHING NEWS	110
ANNUAL TABLE OF CONTENTS	120

Profesor dr hab. Stanisław Dębowski nie żyje

W dniu 29 września 1995 r. zmarł wybitny uczony, twórca nowoczesnego doradztwa rolniczego w Polsce, profesor zwyczajny, doktor habilitowany Stanisław Dębowski organizator i wieloletni kierownik Zakładu Doradztwa Rolniczego Akademii Rolniczej we Wrocławiu.

Urodził się 20 kwietnia 1921 r. w Kęszycach (woj. skierniewickie). Studia wyższe ukończył na Wydziale Rolniczym Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu. Będąc jeszcze studentem podjął pracę w 1951 r. w Katedrze Szczegółowej Uprawy Roślin, pod kierunkiem prof. dr Antoniego Wojtysiaka.

W okresie od 1958 do 1960 roku pracował w Wojewódzkim Związku Kółek Rolniczych we Wrocławiu, w charakterze starszego inspektora roślin przemysłowych. Od roku 1960 do 1964 pełnił zaś funkcję dyrektora Wrocławskich Zakładów Zielarskich „Herbapol” we Wrocławiu. W kwietniu 1964 r. powraca do pracy naukowej w Zakładzie Praktyk Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu.

W 1971 roku, po uzyskaniu stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk rolniczych i etatu docenta powierzono mu zorganizowanie dydaktyki i badań naukowych w przedmiocie doradztwa rolniczego. Podjął się intensywnych prac organizacyjnych i metodycznych zmierzających do rozwoju tej dyscypliny naukowej. Korzystając z doświadczeń innych krajów w dziedzinie doradztwa rolniczego zorganizował bazę do prowadzenia prac naukowych. W 1972 roku objął stanowisko Kierownika nowopowołanego Zakładu Doradztwa Rolniczego, działającego w ramach Instytutu Ekonomiki i Organizacji Doradztwa Rolniczego. W 1985 roku przyjął funkcję zastępcy Dyrektora Instytutu Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa. Obie te funkcje pełnił do chwili przejścia na emeryturę. Stopień naukowy profesora nadzwyczajnego uzyskał w 1982 r., a profesora zwyczajnego w roku 1989.

Dorobek naukowo-badawczy i popularyzatorski profesora St.Dębowskiego wyraża się liczbą 150 prac, w tym 103 indywidualnych i 47 we współautorstwie.

Do osiągnięć naukowo-badawczych profesora St.Dębowskiego należy między innymi opracowanie oryginalnego programu badań naukowych w zakresie doradztwa rolniczego. Program ten ukierunkowany był na problematykę agronomii społecznej, a w szczególności na pracę służb rolnych w dziedzinie oświaty i pracy doradczej. Prace profesora St.Dębowskiego związane z oświatą i szkołami rolniczymi należy uznać za pionierskie w Polsce.

Znaczący wkład profesora St.Dębowskiego do nauki stanowią badania dotyczące metodyki pracy doradczej. W badaniach przełamał szereg stereotypowych opinii i utartych poglądów dotyczących metodyki doradztwa rolniczego i upowszechniania postępu w rolnictwie. Posiadał łatwość dostrzegania i naukowego uzasadniania nowych problemów. Był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli metodyki pracy instruktorskiej w rolnictwie. Wniósł duży wkład w rozwój doradztwa rolniczego w Polsce, stał się znawcą problematyki funkcjonowania służby doradczej. Będąc na emeryturze dalej intensywnie pracował naukowo. Ostatnie lata poświęcił opracowaniu systemu doskonalenia zawodowego kadr dla potrzeb doradztwa rolniczego w warunkach gospodarki rynkowej.

Profesor St.Dębowski pracował w licznych organizacjach społecznych i naukowych. Za zasługi otrzymał wiele najwyższych odznaczeń państwowych, Ministra Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki, a także Rektora Akademii Rolniczej we Wrocławiu.

Odszedł od nas wybitny uczony, jeden z twórców nowoczesnego doradztwa rolniczego w Polsce, oddany wychowawca wielu pokoleń pracowników nauki i studentów, człowiek wielkiego serca.

*Redakcja
Zagadnień Doradztwa Rolniczego*

ARTYKUŁY

MARIA ZWOLIŃSKA

*Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Warszawie*

AKTUALNE PROBLEMY POLITYKI INWESTYCYJNEJ I KREDYTOWEJ W ROLNICTWIE

Polskie rolnictwo mając znaczny potencjał produkuje relatywnie drogo w porównaniu z warunkami na rynkach światowych. Może to utrudniać naszą integrację z Unią Europejską. Duży udział wydatków na żywność w dochodach konsumentów (około 40%), pomimo niewiele lepszego od dostatecznego standardu żywienia, praktycznie zamyka drogę łatwego zwiększania przychodów przez wzrost cen na rynku krajowym. Z powyższego wynika oczywisty wniosek, że przed polskim rolnictwem nie ma łatwych dróg rozwoju, wzrostu dochodów i pozyskiwania rynków zbytu.

Równocześnie przejście do gospodarki rynkowej spowodowało głęboki i bolesny wstrząs dla wielu gospodarstw rolnych. Po krótkotrwałym, optymistycznym wzroście dochodów rolniczych w drugiej połowie 1989 r., gdy ceny rolne i ceny żywności jako pierwsze dostosowały się do poziomu cen rynkowych, mechanizm rynkowy z całą bezwzględnością ujawnił rzeczywisty stan polskiego rolnictwa i jego otoczenia.

Wbrew pozorom system wspomagania rolnictwa w całym okresie powojennym nie był ukierunkowany na przyspieszanie zmian strukturalnych, rozwój i modernizację prywatnych gospodarstw rolnych. Nie było w całym powojennym okresie pro-chłopskiej polityki rolnej, a świadczy o tym poziom techniczny większości gospodarstw i zmiany wielkości gospodarstw prywatnych. W 1950 r. przeciętne gospodarstwo prywatne - w grupie powyżej 1 ha - miało 6,5 ha użytków rolnych, a w 1990 r. 6,3 ha. Przez 40 lat poziom użytków rolnych w tej grupie gospodarstw rolnych zmniejszył się przeciętnie o 0,2 ha.

Stosowany w tamtym okresie system ochrony i wspomagania rolnictwa, przez dotacje i kredyty, był systemem skutecznie konserwującym archaiczną strukturę agrarną i minimalne wymagania jakościowe. Stosowany w tamtych latach system ochrony dawał środki na przeżycie, ograniczając możliwości rozwojowe. Ta polityka rolna, realizowana przez kilkadziesiąt lat aż do 1990 r., angażując znaczne środki, pozostawiła archaiczną strukturę agrarną i większość gospodarstw prywatnych (które nie miały dostępu do rozdzielanych planowo maszyn i kredytów) w stanie technicznym i finansowym gorszym niż podmioty działające w innych działach gospodarki. Wyznaczało to poziom startu rolnictwa do gospodarki rynkowej.

Uruchomione po 1989 r. siły rynkowe - wyzwalaając mechanizm proefektywnościowy - konsekwentnie (przez konkurencję) egzekwują utrzymanie określonego poziomu jakości i efektywności produkcji. Oznacza to dla większości drobnych gospodarstw rolnych trudny okres przystosowywania się do nowych warunków. Natomiast przed polityką gospodarczą stawia - nadal aktualny - dylemat strategicznego wyboru form i instrumentów pomocy rolnictwu.

Generalnie sędzę, że można wyróżnić dwie koncepcje pomocy dla rolnictwa, choć w praktyce mogą być stosowane w pewnym zakresie różne formy mieszane.

Koncepcja pomocy w formie ochrony przed konkurencją - przez cła ochronne, opłaty wyrównawcze, dopłaty do eksportu, dotacje do środków produkcji lub dopłaty do kredytów obrotowych, ceny minimalne itp. instrumenty ekonomiczne.

Koncepcja pomocy przez przygotowanie do konkurencji, a więc pomoc państwa ukierunkowana na tworzenie gospodarstw rolnych sprawnych, silnych ekonomicznie i wydajnych, dostosowujących się do wymagań rynku i zdolnych do konkurencji na rynku krajowym i zagranicznym.

Strategiczny wybór koncepcji przygotowania do konkurencji oznaczać powinien pomoc nie tylko w tworzeniu gospodarstw sprawnych technicznie i ekonomicznie ale także:

- wspieranie rozwoju, a często rozbudzanie dążenia do samoorganizacji producentów między innymi w autentycznej spółdzielczości zaopatrzenia i zbytu,
- rozwój infrastruktury wsi,
- wspieranie tworzenia nowoczesnych instytucji rynku hurtowego i lokalnego,
- stymulowanie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich,
- inicjowanie i preferowanie realizacji regionalnych programów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, lepiej dostosowanych do warunków, ograniczeń i potencjalnych możliwości lokalnych,

- inicjowanie promocji krajowych produktów rolnych o coraz wyższym stopniu przetworzenia,
- wspieranie edukacji obecnych i przyszłych producentów rolnych w dostosowaniu do wyżej wymienionych zadań.

W warunkach rolnictwa rozdrobnionego, zacofanego technicznie, bez odpowiedniej infrastruktury (zaopatrzenia w wodę, dróg, telefonów), pozbawionego właściwych struktur rynkowych i samorządowych, pracującego na rzecz słabego finansowo przemysłu spożywczego, a jednocześnie zagrożonego konkurencją zagraniczną, pomoc państwa - jeśli nie ma być zmarnowana lub nieefektywnie wykorzystana - powinna być oferowana w wyżej wskazanym szerokim zakresie. Stwarza to warunki dla jej racjonalnego spożytkowania. Ten szeroki zakres pomocy technicznej, organizacyjnej i finansowej jest niezbędny, zwłaszcza że **mniej niż 10% gospodarstw posiada dziś zdolność do akumulacji środków** na rozwój, a jeszcze mniej (w wyniku upaństwowienia spółdzielczości i braku pozytywnych doświadczeń) skłonność i umiejętność podejmowania działań w kierunku tworzenia organizacji zdolnych do funkcjonowania na rynku.

Nie da się ukryć, że dla polityki rolnej, która musi być harmonijnie wpisana w strategiczne cele polityki gospodarczej, ta sytuacja stwarza określone ograniczenia.

Znamy potrzeby polskiego rolnictwa i wiemy z jakimi trudnościami boryka się rolnik. Pomóc mu jednak możemy stosownie do możliwości gospodarki oraz oceny trafności i efektywności projektowanych przedsięwzięć.

Zawsze więc aktualne dla polityki pozostaje zadanie dotyczące trafnego wyboru zakresu pomocy, stopnia zaangażowania środków budżetowych na poszczególne zadania oraz określenia dostępności tej pomocy dla podmiotów gospodarczych, według kryterium efektywności i sprawności ekonomicznej.

W budżecie państwa na 1996 rok przewiduje się wzrost wydatków na rzecz rolnictwa i infrastruktury wsi, który łącznie ze środkami z pożyczki Banku Światowego, będzie szybszy od wzrostu inflacji, a więc wydatki na rzecz rolnictwa realnie wzrosną.

Nie oznacza to jednak, że w takim samym stopniu łatwiej będzie realizować strategiczne cele przygotowania rolnictwa do konkurencji i można łagodzić kryteria oceny projektowanych przedsięwzięć. Wręcz przeciwnie, w relacji do potrzeb środki nie są w nadmiarze, są w takiej proporcji, że wobec dzielącego nas dystansu do krajów Unii Europejskiej zmuszają do konsekwentnego stosowania kryterium efektywności w alokacji środków na zadania i projekty rozwojowe.

W decyzjach o przyznaniu kredytów preferencyjnych ważną przesłanką musi być rzetelna ocena sytuacji na odpowiednich segmentach rynku, aby nie powtarzały się sytuacje wspierania nietrafionych inwestycji. Z ocen wielu zadłużonych i bliskich bankructwa podmiotów wynika bowiem, że nierzadko wspierane były kredytem przedsięwzięcia na przykład w piekarnictwie, przetwórstwie mięsa,

owoców i warzyw, na rynkach lokalnych z nadwyżką podaży. W konsekwencji stopień wykorzystania zdolności produkcyjnych był zbyt niski, nie przekraczał 40 - 50% i nie zapewniał możliwości spłat zobowiązań wobec wysokich kosztów stałych i kosztów własnych produkcji.

Badania koniunktury w rolnictwie wskazują, że rośnie liczba rolników zamierzających podjąć inwestycje w swoich gospodarstwach. Badania z lipca br. ujawniły, że **około 25% rolników zamierza podjąć inwestycje budowlane, a około 35% dokonać zakupu maszyn i urządzeń rolniczych.**

Wskaźnik wzrostu dochodu rolniczego w ostatnich latach (poza wyjątkowym rokiem 1993) średnio w gospodarstwie rolnym kształtuje się poniżej wskaźnika wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych. Starania rolników o dodatkowe źródła dochodów poza gospodarstwem dotychczas dają nikłe efekty. Przychody te w większości gospodarstw są kwotowo bardzo małe. Można więc oczekiwać, że zainteresowanie preferencyjnymi kredytami inwestycyjnymi będzie rosło, co zwiększy zadania w zakresie oceny i selekcji przedkładanych projektów.

Z obserwacji zmian kierunków inwestowania w rolnictwie w ostatnich latach wynikają również ciekawe wnioski. Obniżenie nakładów ma miejsce w większym stopniu w inwestycjach związanych z ziemią i budynkami, a w mniejszym zakresie dotyczyło zakupów maszyn i stada podstawowego.

Zarysowująca się i wyraźnie rosnąca aktywność inwestycyjna rolników znajduje również potwierdzenie w dynamice udzielonych w 1995 r. kredytów inwestycyjnych z dopłatami do oprocentowania ze środków Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Agencja uruchamiając szereg nowych linii kredytowych - na zakup gruntów rolnych w celu powiększenia lub urządzenia gospodarstwa, na urządzenie gospodarstw przez młodych rolników, na rozwój hodowli i chów bydła mięsnego, na rozwój mleczarstwa, na rozwój hodowli owiec, na cele przetwórstwa spożywczego, rozwój usług i realizację programów regionalnych oraz dofinansowując inwestycje infrastrukturalne na wsi, zwłaszcza w zakresie zaopatrzenia wsi w wodę, gaz, energię elektryczną i telefony - nadaje polityce rolnej cech większej stabilności i przejrzystości.

Rok 1995 staje się rokiem przełomu w kreowaniu polityki inwestycyjnej i konsekwentnym strategicznym jej ukierunkowaniu w ramach polityki rolnej. Wydaje się w każdym razie, że te wyraźnie zaznaczone intencje kierownictwa Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej znajdują potwierdzenie w wynikach i ocenach działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która jest głównym, choć nie jedynym, realizatorem zamierzeń resortu w tym zakresie.

Polityka rolna i kredytowa w 1996 r. będzie realizowana - tak jak to zapoczątkowano w 1995 r. - w dwóch płaszczyznach:

po pierwsze - długookresowego, strategicznego przygotowania rolnictwa do konkurencji i wejścia w struktury Unii Europejskiej.

po drugie - bieżącego łagodzenia skutków szybkiego przejścia do gospodarki rynkowej i wysokiego oprocentowania kredytów, przez angażowanie środków w formie dopłat do kredytów obrotowych na skup produktów rolnych i na zakup środków do produkcji rolnej, aby zapewnić utrzymanie odpowiedniego poziomu produkcji i podaży stabilizującego wzrost cen i inflacji.

W tych dwóch obszarach niezwykle ważne zadania spełniać będzie Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która w różnych formach wspiera prawie w pełnym wyżej wymienionym zakresie, realizację strategicznych zadań sformułowanych w polityce rolnej.

Zdajemy sobie sprawę, że powodzenie w osiągnięciu wyżej zarysowanych zamierzeń przygotowania rolnictwa do konkurencji na rynku krajowym i zagranicznym w znacznym stopniu uzależnione jest od prawidłowej obsługi finansowej i kredytowej gospodarstw rolnych i całego otoczenia rolnictwa. Zadania te mogą wykonać sprawnie funkcjonujące banki. Podjęte działania na rzecz ukształtowania sprawnie funkcjonującego i efektywnego systemu obsługi bankowej wsi i rolnictwa są w toku realizacji.

W połowie ubiegłego roku stworzone zostały ustawowe ramy budowy sprawnego systemu bankowego obsługującego rolnictwo i jego bezpośrednie otoczenie oraz przemysł rolno-spożywczy. Jak sądzę, sieć banków spółdzielczych, prowadzących w około 90% bezpośrednią obsługę rolnictwa, skupiona wokół banków regionalnych może lepiej niż dotychczas pełnić funkcję bankowej obsługi tego sektora gospodarki.

Istota problemu, jak można wnioskować z doświadczeń zagranicznych, polega na tym, aby kredyty preferencyjne, tak jak to ma miejsce z reguły w większości krajów, były udzielane przez wyspecjalizowane banki. Specjalizacja i doświadczenie w kredytowej obsłudze rolnictwa i gospodarki żywnościowej nie mogą jednak prowadzić do odradzania się monopolów w kredytowaniu rolnictwa. Uświadamiając sobie te współzależności Ministerstwo, we współdziałaniu z Agencją, złożyło ofertę współpracy grupie ponad 20 banków komercyjnych. Oceniamy, że banki te coraz lepiej prowadzą kredytową obsługę skupu produktów rolnych oraz dużych i średnich kredytobiorców inwestujących w rolnictwie i otoczeniu rolnictwa. Banki te mają coraz pełniej rozpoznaną specyfikę agrobiznesu.

Nadal jednak problemem, niełatwym do szybkiego rozwiązania, pozostaje kredytowa obsługa małych i średnich gospodarstw rolnych, które praktycznie mają dostęp tylko do banków spółdzielczych, a te - wydaje się - w większości są ciągle jeszcze najsłabszym finansowo-organizacyjnym ogniwem w systemie bankowej obsługi rolnictwa i gospodarki żywnościowej. W tym też tkwi jak sądzę jedna z przyczyn nie zawsze dobrej efektywności alokacyjnej kredytów, kierowanych do tego sektora gospodarki. Tę słabość systemową pragnęlibyśmy jak najszybciej usunąć. Efekty wyżej zarysowanej polityki kredytowej zależą bowiem od tego w znacznym stopniu.

SŁAWOMIR ZAWISZA
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

DORADZTWO ROLNICZE W OKRESIE REALIZACJI REFORM USTROJU GOSPODARCZEGO I SPOŁECZNEGO W POLSCE

Trudny okres przemian wsi i rolnictwa jest pełen interesujących zjawisk godnych obserwacji i naukowego dokumentowania. Szczególnie frapujące wydaje się ogarnięcie zasad funkcjonowania i zdolności adaptowania się do zmieniających się coraz szybciej warunków gospodarki poddanej rygorom rynkowym, służby doradztwa rolniczego. Ta niezbyt liczna grupa zawodowa usytuowana jest w niezwykle ważnym miejscu, bowiem na pograniczu funkcjonowania wielu instytucji i organizacji związanych z wsią i rolnictwem, a co najważniejsze powołana w służbie rodzinnych gospodarstw rolniczych. W celu określenia aktualnego stanu funkcjonowania doradztwa rolniczego zaprojektowano badania mające rozpoznać niektóre aspekty tej sfery działalności. Do zbierania informacji wykorzystano zarówno metody bezpośrednich obserwacji, rozmów i wywiadów kierowanych z przedstawicielami ośrodków doradztwa rolniczego, głównie jego kierownictwa, ale także techniki wywiadów przy użyciu specjalnie skonstruowanych kwestionariuszy ankiet, którymi objęto głównie terenowych doradców rolniczych. Badania przeprowadzono na terenie kilku województw północnej i centralnej części Polski, najwięcej w regionie pomorsko-kujawskim. W badaniach wzięło udział 183 doradców, wśród których najwięcej osób było w wieku od 41 do 50 lat (43,7 %), następnie od 31 do 40 lat (27,8 %) oraz powyżej 50 lat (25,2 %). Tylko niewielu respondentów było w młodszym wieku, nie przekraczającym 30 lat (3,3 %). Wśród badanych 54,1 % legitymowała się wyższym wykształceniem, pozostali zaś (45,9 %) - średnim. Najwięcej pytanym doradców pracowało w dotychczasowym zawodzie jeszcze przed reorganizacją z przełomu 1990 i 1991 roku.

1. Doradztwo rolnicze w nowych warunkach funkcjonowania

Rolnictwo indywidualne w Polsce od dawna było wspomagane przez - różnie w poszczególnych okresach zorganizowane - służby doradcze. Celem państwowego doradztwa rolniczego było zawsze wspieranie decyzji gospodarczych rolników, służenie informacjami oraz kompleksowe rozwiązywanie problemów. Reorganizacje i zmiany funkcjonowania służby doradztwa rolniczego zawsze były związane z ogólnymi przemianami w kraju, zatem i tym razem, wobec tak zasadniczych i głębokich reform nie mogło być inaczej. Na przełomie 1990/91 roku w miejsce dotychczasowych wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego (WOPR) powołano ośrodki doradztwa rolniczego (ODR). W wyniku reformy doradztwa postanowiono odłączyć gospodarstwa rolne, jakie były w posiadaniu dawnych WOPR. Dzięki temu jedynym zadaniem ODR miało pozostać prowadzenie poradnictwa i konsultacji. Taka decyzja z jednej strony zwolniła kierownictwo ośrodków od niektórych zadań związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego, z drugiej jednak odebrała im możliwość prowadzenia prac adaptacyjnych i wdrożeniowych z wykorzystaniem własnego potencjału gospodarczego. Doradcy zostali więc pozbawieni możliwości bezpośredniego kontaktu z innowacjami, które następnie będą proponować swym klientom, natomiast rolnikom odebrano w ten sposób możliwość wizytowania i zwiedzania prac doświadczalnych i adaptacyjnych. Ponadto dokonano znacznej redukcji liczby pracujących w terenie doradców (do około 6 tysięcy osób w 49 ośrodkach wojewódzkich w skali całego kraju). W wyniku tego zwiększył się obszar działania oraz liczba obsługiwanych rolników przez 1 doradcę. Redukcje kadry doradczej miały jednak najpewniej podłoże raczej finansowe w postaci braku wystarczającej ilości pieniędzy w budżecie, niż cel w postaci dostosowania do potrzeb i wymagań klientów doradców. Dla zapewnienia jednakże większego udziału rolników, najbardziej zainteresowanych pracą doradców, powołano społeczne rady doradztwa rolniczego przy ODR-ach, jako organ opiniująco-doradczy. Owo uspołecznienie funkcjonowania instytucji doradczej miało na celu zbliżenie rolników i doradców celem lepszego i bardziej szczegółowego dostosowywania na bieżąco prac i planów doradczych do aktualnych - zmiennych często - oczekiwań, dążeń i potrzeb rolników.

Instytucja doradztwa rolniczego została usytuowana w środowisku wiejskim w taki sposób, iż jej pracownicy mają dogodną możliwość obserwacji i dostrzegania procesów przebiegających w gospodarstwach rolników. Ponieważ doradztwo jest statutowo zobowiązane do pomocy rolnikom w ich problemach, nie sposób zatem wyobrazić sobie skuteczną pracę służb doradztwa rolniczego bez wniknięcia szczegółowego w sprawy osób, którym pomoc ma być udzielana. Niskie uposażenie doradców w początkowym okresie przemian systemowych doprowadziło jednak do redukcji także dobrych pracowników, którzy zaczęli

szukać dla siebie lepiej płatnej pracy. Odejście wielu dobrych doradców z pewnością nie przyczyniło się do wzrostu poziomu profesjonalnego państwowej służby doradczej, wobec której przybyły nowe zadania. Okres transformacji i reform gospodarczych powodował powstawanie i formułowanie nowych oczekiwań i potrzeb w stosunku do doradców.

Wszystkie omawiane przemiany doprowadziły do tego, że pojawiły się warunki niezbędne do poszukiwania form, metod i sposobów działania doradztwa rolniczego, które będzie w stanie sprostać wyzwaniom okresu reformy rynkowej oraz ewoluującym wraz z nią potrzebom rolników. Doradztwo technologiczne dominujące w poprzednim okresie jest w coraz większym stopniu ograniczane, głównie do problemów poprawiania jakości produktu, który ma szansę być bardziej konkurencyjny. Tradycyjne doradztwo coraz bardziej ustępuje doradztwu ekonomicznemu oraz informacji rynkowej. Dostarczanie szybkich informacji o funkcjonowaniu oraz stanie rynku zaopatrzenia i zbytu, doradztwo finansowe i marketing, a także zadania związane z działalnością nowo powołanych instytucji wspierających i regulujących funkcjonowanie rolnictwa, jak Agencja Rynku Rolnego, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, stanowią dzisiaj ważny i stały element pracy doradców rolniczych. Opracowywanie projektów restrukturyzacji gospodarstw rolnych, wzbudzanie zainteresowania do organizowania wspólnych przedsięwzięć zainteresowanych rolników oraz inicjatyw obejmujących całe społeczności wioskowe w zakresie działalności kulturalnej i społecznej są tymi problemami pracy doradczej, które mogą pozwolić odnaleźć wielu mieszkańcom poczucie sensu dalszej pracy i mieszkania na wsi, jeśli dopasują się do aktualnych realiów ekonomicznych i społecznych.

Przemiany gospodarcze w kraju powodują konieczność dostosowywania się rodzin rolniczych do nowych warunków. W ślad za tym, a w zasadzie nieco wcześniej, powinny zmieniać się zasady funkcjonowania ośrodków doradztwa rolniczego, które muszą oferować rozwiązania dla problemów rolników, jakie niesie proces reform ustrojowo-gospodarczych. W efekcie powstawania nowych potrzeb rolników istnieje konieczność stałego modyfikowania działalności doradców, zarówno pod względem przekazywanych treści, jak również sposobów i technik informowania. Dzięki dotacjom i wsparciu Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, funduszu PHARE oraz innych sponsorów ODR-y są wyposażane w sprzęt poligraficzny i komputerowy, a także kopiarki i telefaxy. Pozwala to na wydawanie własnych informatorów i czasopism dla szybszego informowania swoich klientów o interesujących ich sprawach oraz bardziej sprawne przekazywanie informacji do podległych sobie rejonowych oddziałów ODR.

Dla utrzymania sprawności w udzielaniu porad nieodzowne jest stałe doskonalenie i doksztalcanie kadry doradczej. Szkolenia prowadzone przez pracowników uczelni rolniczych, specjalistów z różnych instytucji krajowych i zagranicz-

nych są stałym elementem podążania w ślad za zmieniającymi się wymaganiami nowych relacji gospodarczych i potrzeb ubiegających się o pomoc rolników. Wśród tematów szkoleń najliczniej reprezentowane są sprawy ekonomiczne, zwłaszcza dotyczące rozwiązywania problemów związanych z opracowywaniem biznes planów dla rolników, właścicieli gospodarstw, dzierżawców ziemi użytkowanej rolniczo, a także dla zakładów przemysłu rolno-spożywczego, które pragną ubiegać się o kredyty przyznawane na działalność gospodarczą na preferencyjnych zasadach.

Cenną pomocą w dostosowywaniu się do nowej roli doradztwa w odmiennych, nieznanych dotychczas warunkach przekształcanej gospodarki, jest współpraca z organizacjami rolniczymi krajów zachodnich, które od wielu lat działają w otoczeniu gospodarki opartej o zasady rynkowe, mimo wielu subwencji i protekcyjizmu państwowego. Kontakty z USA, Danią, Holandią, Niemcami, Szwecją i Francją dotyczyły zarówno doradców, jak też rolników wyjeżdżających na rekonesansowe wizyty celem zapoznania się z funkcjonowaniem gospodarstw farmerskich, ośrodków doradczych, instytucji i organizacji obsługi i otoczenia gospodarczego rolnictwa. Przyjazdy specjalistów z tych krajów do Polski pozwoliły uzyskać cenne opinie i uwagi od obserwatorów inaczej patrzących na nasze problemy, bowiem z innej perspektywy. Częstym tematem współpracy międzynarodowej są sprawy ochrony naturalnego środowiska na obszarach funkcjonowania rolnictwa. Szczególnie interesujące są projekty i prace zmierzające do powstania zaczątków rolnictwa środowiskowego, z ograniczonym negatywnym oddziaływaniem substancji chemicznych na otoczenie. Nie mniej ciekawe są prace mające na celu utworzenie sieci gospodarstw demonstracyjnych, w których będą prezentowane rozwiązania ograniczające zanieczyszczenie okolicznych wód.

Współpraca ośrodków doradztwa rolniczego ze znajdującymi się w pobliżu uczelniami rolniczymi pozwala stale unowocześniać warsztat pracy doradców. Z pomocą informatyków, naukowo zajmujących się wykorzystaniem technik komputerowych w rolnictwie, wprowadzono w wielu ODR-ach programy przeznaczone do sporządzania biznes planów, gromadzenia i przetwarzania informacji o lokalnych rynkach środków do produkcji, usług oraz skupu płodów rolnych. Wykorzystywane są też systemy informatyczne do prowadzenia rachunkowości w gospodarstwach rolniczych współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego.

W odpowiedzi na zapotrzebowanie części rolników oraz w celu uświadomienia tym, którzy do tej pory nie zgłaszają konieczności poszukiwania innych źródeł dochodu, doradcy są przygotowywani do prowadzenia poradnictwa w tym zakresie. Wśród alternatywnych sposobów uzyskiwania dochodu w gospodarstwie szczególnie proponowane są usługi agroturystyczne, które przynoszą dochody bez konieczności rezygnowania z części prowadzonej działalności rolniczej. Można wykorzystać istniejące, nie w pełni zagospodarowane budynki oraz

pozostający do dyspozycji wolny czas osób nie mających dużego obciążenia pracą w gospodarstwie.

Ośrodki doradztwa rolniczego aktywnie działają w zakresie zbierania, opracowywania, analizy i publikowania informacji rynkowych. W celu przybliżenia tego typu danych rolnikom, wykorzystywane są lokalne gazety codzienne, najbardziej popularne wśród czytelników na wsi. Istnieje często możliwość bezpłatnego umieszczania tych informacji nawet w specjalnie wydawanym dodatku jak to ma miejsce w Gazecie Pomorskiej, dzięki czemu, zdaniem redakcji, rośnie zainteresowanie gazetą i wzrasta jej nakład. Każdy z ośrodków publikuje również własne czasopisma zawierające wiele potrzebnych informacji, wychodząc w ten sposób naprzeciw oczekiwaniom rolników, bowiem jak wynika z przeprowadzonych badań wśród rolników czasopisma są w opinii respondentów najlepszym i najczęściej wykorzystywanym sposobem zdobywania potrzebnych danych. Własne periodyki ODR-ów ukazują się cyklicznie, najczęściej co miesiąc, z głębszymi syntezami zawartych danych. Wśród masowych form przekazywania informacji w pracy doradczej wykorzystywane są także regionalne i lokalne rozgłośnie radio, mimo że - jak wynika z przeprowadzonych badań - wśród rolników znacznie skuteczniejsza byłaby współpraca raczej z lokalną telewizją, która jest bardziej cenionym medium, w ocenie pytaných rolników.

Zwiększona liczba obsługiwanych rolników przypadająca na jednego doradcę po ostatniej modyfikacji służb doradztwa rolniczego, nie pozwala spełnić bardzo wysokich deklarowanych przez rolników oczekiwań bezpośredniego indywidualnego kontaktu z doradcą. Dla zapewnienia jednak skutecznej pomocy rolnikom ODR-y nie powinny rezygnować - i jak wynika z badań nie rezygnują z bezpośrednich spotkań doradcy z rolnikami, starając się zastępować jedynie czasochłonne kontakty indywidualne bardziej ekonomicznymi z punktu widzenia wykorzystania czasu pracy doradcy, spotkaniami grupowymi. Organizowane powinny być grupy celowe, które systematycznie kontaktują się z doradcą dla rozwiązywania najistotniejszych problemów ekonomicznych i technologicznych przez okres od 2 do 4 lat.

Czasami spotyka się opinie, że doradztwo powinno być skomercjalizowane dla rozwiązania wielu najbardziej dolegliwych problemów obecnego systemu pomocy doradczej dla rolników w kraju. Rozpatrywanie jednak możliwości wprowadzenia pewnych form odpłatności za niektóre, bardzo specjalistyczne usługi doradcze jest w obecnej sytuacji jeszcze przedwczesne, bowiem nie wydaje się to realne ze względu na znaczne zubożenie wielu rodzin rolniczych na wsi. Wsparcie zatem budżetów ODR w ten sposób bezpośrednio, z pominięciem budżetu państwa, nie będzie chyba możliwe dopóki rolnicy nie będą mogli uzyskać ulg podatkowych z tytułu wnoszonych opłat za usługi doradcze. To jednak w obecnej sytuacji, gdy rozliczenia podatkowe nie są związane z prowadzoną produkcją rolniczą, jest raczej trudne do praktycznej realizacji. System taki byłby

wszakże korzystny z punktu widzenia możliwości prowadzenia centralnej polityki rolnej poprzez przyznawanie ulg podatkowych dla obszarów i sfer działalności doradczej promującej priorytetowe w danym okresie zadania.

2. Zmiany w funkcjonowaniu doradztwa rolniczego

Zmiany zachodzące w gospodarce, na wsi i w rolnictwie wpływają bezpośrednio na działanie ośrodków doradztwa rolniczego, zwłaszcza zaś na pracę doradców w zakresie oferowanych usług, zarówno w kwestii tematyki, jak i form i metod prezentacji określonych treści. Jak wskazują badania, porady doradców, w ich własnej opinii, dotyczą najczęściej tych spraw, które najbardziej interesują rolników. W badanej populacji 183 doradców przeważały problemy w zakresie hodowli zwierząt (23,8 %) oraz uprawy roli i roślin (22,6 %). Zastosowanie chemicznych środków używanych w produkcji rolniczej to częste treści udzielanych porad w opinii 16,8 % pytaných doradców. Informacje z zakresu agrobiznesu, marketingu i kalkulacji ekonomicznych są dominującą sferą zagadnień przekazywanych rolnikom zdaniem 14,7 % doradców. Mniej porad dotyczy spraw związanych z rozwijaniem przedsiębiorczości (8,6 %), propagowaniem rolnictwa ekologicznego (7,9 %), zasad właściwej organizacji pracy (4,8 %) oraz problemów polityki rolnej i prawa rolnego (0,8 %).

Wśród form kontaktów między doradcami i rolnikami dominują ciągle jeszcze rozmowy indywidualne. Zdaniem pytaných doradców ponad połowa kontaktów (52,6 %) ma taką właśnie formę, co jest zgodne z potrzebami samych rolników, jednak znacznie ogranicza dostępność doradcy dla innych rolników. Bardziej racjonalne spotkania w małych grupach kilku zainteresowanych rolników, pozwalające na równie udany kontakt jak w przypadku indywidualnych rozmów, a jednocześnie dające szersze możliwości wymiany poglądów nie tylko między doradcą i rolnikiem, ale także pomiędzy samymi rolnikami, będącymi uczestnikami spotkania, stanowią 36,0 % spotkań w opinii respondentów.

Oprócz form pracy doradczej następne ważne zagadnienie to zastosowanie odpowiedniej, skutecznej i akceptowanej przez rolników metody przekazywania treści porady. Z badań wynika, że obecnie doradcy najczęściej wykorzystują do prezentacji oferowanych swym klientom porad wystawy rolnicze (98,0 %), demonstracje (97,0 %) oraz pokazy (78,1 %) i zwiedzanie gospodarstw przykładowych (53,1 %). Tego typu metody pozwalają na zainteresowanie dużej liczby rolników, zatem czas i wysiłek poświęcony na przygotowanie służy wielu odbiorcom jednocześnie. Co więcej, jak wynika z badań potrzeb rolników w tym zakresie, takie metody pracy doradczej są przez wielu rolników akceptowane i uważane za bardzo pożyteczne. Należy zwrócić uwagę, że niektóre z metod wymagają zorganizowania wyjazdu, wycieczki często do odległych miejscowości, a niejednokrotnie nawet poza granice kraju. Pomimo pewnych niedogodno-

ści znajdują jednak takie metody wśród wielu partnerów doradców akceptację. Rolnicy nie wahają się często ponosić czasami wysokie koszty wyjazdu. Mniejszym zainteresowaniem ze strony rolników cieszą się natomiast konkursy, stąd też tylko 18,7 % doradców stosuje je w swej codziennej pracy.

Jedną z ważniejszych idei ostatniej reorganizacji służb doradztwa rolniczego, z początku lat 90-tych, było większe powiązanie prac i zadań doradczych z oczekiwaniami samych rolników oraz bezpośredni udział rolników w ustalaniu aktualnych problemów nurtujących najbardziej ludność wiejską. Idea uspołecznienia doradztwa rolniczego chyba jednak nie w pełni powiodła się, bowiem w opinii samych doradców, rolnicy tylko w 21,9 % wpływają na tematykę podejmowanych przez nich prac. Jeszcze mniejsze znaczenie doradcy przypisują społecznym radom doradztwa rolniczego, ponieważ tylko 4,9 % pytanym doradców uznała wpływ rady jako znaczący w ustalaniu programu działania doradców. Największy wpływ na podejmowane przez doradców prace mają zdaniem respondentów: kierownictwo ODR (39,9 %) i sami doradcy (32,4 %). Biorąc pod uwagę, że kierownictwo ośrodka zasięga opinii swojej społecznej rady, natomiast decyzje samych doradców nie są całkowicie oderwane od dążeń ich klientów, być może rola samych społecznych rad oraz rolników nie jest przez doradców do końca uświadamiana, bądź też aktywność społecznych rad i rolników w sprawie ustalania programów doradczych jest zbyt mała. Symptomatyczny i bardzo pozytywny jest wszakże fakt uznawania przez doradców znaczącej roli rolników w tym względzie. Najwięcej spośród pytanym doradców (43,2 %) uznaje, że wpływ rolników na ich pracę jest zbyt mały. Za wystarczający udział rolników obecnie uznało 28,7% doradców, a negatywnie oceniło, jako zbyt duży wpływ rolników na pracę doradców, tylko 13,1 % badanych pracowników ODR. Wielu jeszcze doradców nie bardzo potrafi odnieść się do nowej roli rolników w zmienionym systemie funkcjonowania doradztwa rolniczego o czym świadczy fakt, iż 16,0 % doradców nie potrafiło ustosunkować się do roli, udziału, miejsca i znaczenia społecznych rad doradztwa rolniczego i samych rolników w procesie programowania, wykonania i oceny pracy doradczej.

Pomimo pewnych kłopotów z uznaniem czy też dostrzeżeniem roli rolników w procesach poradnictwa doradcy skupiają swą uwagę głównie na pracy terenowej ze swoimi partnerami. W opinii badanych pracowników ODR-ów 52,8 % ogólnego czasu pracy zajmowała respondentom praca terenowa, natomiast porady udzielane w biurze będącym siedzibą lokalnego oddziału ośrodka doradztwa rolniczego, stanowiły 16,7 % ogólnego budżetu czasu pracy. Zdecydowanie największy udział w czasie pracy doradców ma to, co jest istotą tego zawodu, bowiem udzielanie porad i informacji rolnikom zabiera doradcom, w ich własnej opinii, niemal 80 % całego czasu pracy. Aby wszakże móc służyć rolnikom radą, wiedzą i umiejętnościami, należy je wprawdzie zdobyć. Samodoskonalenie przez podnoszenie własnych kwalifikacji jest elementem koniecznym do spełniania

zadań doradczych. Zdaniem badanych doradców czas pracy wykorzystywany na własne szkolenia wynosi 12,5 % zatem mniej niż prace biurowe oraz sprawozdawczo-administracyjne pochłaniające 13,8 % całego czasu pracy respondentów.

Podział czasu pracy, w którym zdecydowanie przeważa praca terenowa powoduje liczne uwagi zgłaszane przez doradców. Dotyczą one głównie problemów z poruszaniem się po rozległym terenie, które wynikają z niewystarczających środków finansowych na pokrycie wyjazdów służbowych. Wzrastające ceny paliw silnikowych nie sprzyjają pracy doradczej, która dla zapewnienia jej sensownego charakteru nie będzie możliwa w wielu przypadkach bez wykorzystywania własnego samochodu do służbowych wyjazdów terenowych. Zwiększenie rejonów pracy, w związku z redukcją ilości pracujących w terenie doradców, wpłynęło na negatywne opinie jakie przeważały w kwestii warunków pracy terenowej. Wszyscy doradcy, pracujący także w poprzednim okresie, zgodnie podkreślają, że warunki pracy terenowej nie uległy poprawie po reorganizacji WOPR. Dostrzegana jest natomiast przez badanych doradców znaczna poprawa warunków pracy biurowej. 72,0 % respondentów ocenia, że obecnie ich praca w biurze jest bardziej efektywna, a czas lepiej spożytkowany głównie dzięki lepszemu wyposażeniu w techniczne środki obsługi prac biurowych. Mniej zdecydowane stanowisko w tej sprawie wyraziło także 16,3 % doradców. Część respondentów ma możliwość użytkowania sprzętu komputerowego, także poza siedzibą ODR-u w warunkach terenowych, co znakomicie usprawnia pracę, jednak kłopoty ze swobodnym dojazdem uniemożliwiają pełne spożytkowanie zalet zastosowania sprzętu informatycznego. Nieduża część badanych doradców (11,7 %) nie dostrzegła znaczących zmian i usprawnienia pracy biurowej po dokonaniu zmian na przełomie 1990 i 1991 roku.

Szczupłe zespoły doradców, pracujące w większych obszarowo rejonach, obsługujące więcej gospodarstw w terenie, zmuszone są szukać metod optymalnego zorganizowania swej pracy, tak by można jak najsprawniej spożytkować swój czas dla dobra klientów. Osiągnięcia badaczy zjawiska dyfuzji innowacji rolniczych wskazują, że nie jest wcale racjonalne podejmowanie współpracy bezpośredniej ze wszystkimi rolnikami, a raczej z tymi, którzy są wzorem i przykładem do naśladowania przez innych okolicznych mieszkańców. Wszystkie zatem potrzeby w zakresie doradztwa nie muszą być spełniane poprzez bezpośrednie kontakty z doradcą. Wystarczy jeśli doradca znajdzie w konkretnym środowisku osobę, czy grupę osób, której będzie przekazywał informacje w bezpośrednich cyklicznych spotkaniach. Pozostali rolnicy mogą już uzyskać te informacje od swoich sąsiadów. Wymiana poglądów pomiędzy sąsiadującymi i kontaktującymi się rolnikami jest ważnym kanałem przepływu informacji w wewnętrznym systemie informacyjnym wsi. Ważną umiejętnością doradcy jest zatem wyszukanie właściwych rolników do współpracy, takich którzy mogą spełniać tę rolę w swoim środowisku. Jak wynika z badań, wielu doradców

stosuje te zasady w wyborze swych partnerów, zwłaszcza do stałej współpracy. Nie zawsze jednak jest to możliwe, bowiem czasami zdarza się, że rolnicy posiadający wysoki prestiż zawodowy i status w lokalnej społeczności wiejskiej, nie oczekują współpracy z doradcą. To jednak powinno wzbudzić zainteresowanie kierownictwa ośrodka doradztwa, bowiem taka reakcja rolnika może być spowodowana zbyt małymi kwalifikacjami doradcy pracującego w tym terenie. Wśród innych cech jakimi kierują się doradcy w wyborze swych stałych współpracowników są: staż pracy w gospodarstwie, obszar gospodarstwa, poziom gospodarowania, prowadzenie dodatkowej działalności zarobkowej i wiek rolnika. Badani doradcy najczęściej współpracują z rolnikami o średnim stażu prowadzenia gospodarstwa (84,4 %) oraz z młodymi stażem rolnikami (65,6 %), jak również przede wszystkim z tymi, którzy posiadają średniej wielkości gospodarstwa rolne (97,0 %). Poziom gospodarowania jest w nich najczęściej średni (90,1 %) i wysoki (43,7%), co daje możliwość, w opinii respondentów, odnieść widoczne korzyści ze współpracy z doradcami. Efekty te mogą być stosunkowo łatwo dostrzeżone przez pozostałych mieszkańców wsi, przyczyniając się do wzrostu poziomu gospodarowania oraz prestiżu samego doradcy w oczach lokalnej społeczności wiejskiej. Jak podkreślali pytani doradcy, szczególnie niewdzięczne są do współpracy małe gospodarstwa, bowiem ze względu na zbyt szczupły potencjał nie są w stanie spożytkować korzyści jakie może dać wprowadzanie innowacji, usprawnianie produkcji i zarządzania gospodarstwem. Większe gospodarstwa z kolei nie mają większych trudności z unowocześnianiem swych warsztatów produkcyjnych, stąd im doradcy poświęcają mniej uwagi, chociaż także prowadzą doradztwo i utrzymują kontakty.

Zdaniem badanych doradców, dobrymi współpracownikami i partnerami w procesach poradniczych są także rolnicy o krótkim stażu pracy. Chętnie współpracują i interesują się poszerzaniem swej wiedzy, dlatego też z młodymi rolnikami deklarowało współpracę 65,6 % pytanych doradców. Z rolnikami o dużym stażu pracy i prowadzenia gospodarstwa współdziała 37,5 % badanych doradców. Znaczna część doradców, bowiem zgodnie z danymi uzyskanymi w badaniach 57,1 %, podejmuje też kontakty z rolnikami rozszerzającymi swą działalność na inne obszary niż tylko prowadzenie gospodarstwa rolniczego. Gospodarstwa te, coraz liczniejsze, mają wiele niespotykanych do tej pory problemów, jak choćby sprawy prawne czy ekonomiczne, z którymi sami rolnicy nie potrafią się uporać. Wśród gospodarstw o rozszerzonym zakresie funkcjonowania dominują w opinii pytanych doradców rolnicy prowadzący usługi (44,0 %), lokalne przetwórstwo rolno-spożywcze (32,7 %) oraz handel (23,3 %).

Powodzenie pracy doradczej zależy w dużym stopniu od doświadczenia i wiedzy samych doradców oraz poziomu motywacji do pracy. Doświadczenie zaś zdobywa się w ciągu wielu lat pracy. Pod tym względem sytuacja obecnej kadry doradczej jest dosyć obiecująca bowiem tylko 10,5 % kadry nie pracowało

przed reorganizacją w służbach doradczych WOPR. Jednak selekcja pracowników jakiej dokonano wcześniej miała raczej charakter negatywny. Jak oceniają sami badani doradcy, 66,6 % z nich postanowiło podjąć taką pracę ponieważ miało trudności w znalezieniu innej, lepszej. Wśród powodów podjęcia pracy w charakterze doradcy, podawanych przez badanych doradców z grupy niepracujących przed reorganizacją, było też zamiłowanie do pracy na wsi (28,6 %). Tylko jedna osoba z tej grupy badanych podała jako powód swej decyzji o podjęciu pracy, zainteresowanie tym właśnie rodzajem pracy. Wszyscy respondenci z grupy niepracujących wcześniej w doradztwie rolniczym deklarowali zamiar zmiany pracy w najbliższym czasie, jeśli pojawią się dogodne możliwości ku takiej decyzji.

Opinie 89,5 % doradców dłużej związanych z tym zawodem były nieco odmienne. Głównym powodem pracy w doradztwie tych osób jest zamiłowanie do tego rodzaju pracy (89,4 %), inni natomiast uznali płacę za powód pozostawania w zawodzie doradcy. Tylko 9,9 % badanych z grupy starszych stażem pracowników wyrażało zamiar zmiany pracy na inną, pozostali respondenci zamierzają pozostać w ODR-ach (60,9 %), choć niektórzy (29,2 %) mają wiele wątpliwości i wahań lecz jeszcze nie podjęli żadnej decyzji w tej sprawie. Należy więc spodziewać się, że ci którzy nie są zadowoleni ze swej obecnej pracy w doradztwie, jeśli zdołają znaleźć bardziej satysfakcjonującą pracę, odejdą. Osoby posiadające lepsze walory na rynku pracy, lepsze wykształcenie, więcej posiadanych umiejętności mają taką szansę, zwłaszcza że tylko 10,0 % badanych doradców uznaje, że ich sytuacja materialna poprawiła się po reorganizacji na tyle, że jest to motywujące do dalszej pracy. Najwięcej, bo 63,3 % pytanym oceniło, że nastąpił relatywny spadek ich dochodów, a 26,7 % nie dostrzegło większych zmian w swoim uposażeniu.

3. Podsumowanie

Dotychczasowe spostrzeżenia wskazują, że doradztwo rolnicze ewoluuje wraz z całą gospodarką i rolnictwem. Co więcej, pracownicy ośrodków doradztwa rolniczego starają się wyprzedzać owe zmiany promując tematykę porad dostosowaną nie tylko do aktualnych, ale nawet do przyszłych oczekiwań i wymagań rolników. Podejmowane kierunki prac doradców są zgodne z ogólnymi tendencjami rozwoju oraz zmian społecznych i gospodarczych wsi i rolnictwa, nie wyłączając z tego dążeń integracyjnych i dostosowawczych do struktur ogólnoeuropejskich.

Nie wszystkie wszakże okoliczności sprzyjają pracy doradczej. Radykalne redukcje kadrowe u progu lat 90 - tych okazały się zbyt szybkie w stosunku do wolno zmieniającej się wsi. Reforma służb doradczych wyprzedziła nadmiernie, jak się wydaje, przyszłe przemiany struktury agrarnej. Stąd sygnalizowane przez

pytanych doradców pogorszenie warunków pracy terenowej. Skutecznemu wypełnianiu obowiązków zawodowych nie sprzyjają też trudności w dotarciu do klientów na wsi, do czego niezbędne są indywidualne środki lokomocji. Poprawiły się natomiast zdecydowanie warunki obsługi biurowej oraz powiązań struktury komunikacji wewnętrznej ODR-ów, dzięki wyposażeniu w nowoczesny sprzęt.

Ośrodki doradztwa rolniczego posiadają stabilną kadre pracowników terenowych, którzy w większości nie zamierzają zmienić w bliskiej perspektywie pracy. Niepokojący jest natomiast zbyt mały dopływ młodych adeptów zawodu doradcy rolniczego, skłonnych trwale związać się z tym zawodem. Młodzi pracownicy ODR pracujący obecnie także nie wiążą swej przyszłości z doradztwem, co w ciągu najbliższych kilku czy kilkunastu lat może doprowadzić do niekorzystnego zjawiska braku ciągłości pokoleniowej w zawodzie.

Nie do końca powiodła się idea uspołecznienia doradztwa rolniczego, bowiem jak wskazują przedstawione wyniki badań, wpływ społecznych rad doradztwa rolniczego nie jest dostrzegany przez wielu doradców, którzy w większości uznają konieczność włączenia rolników w procesy programowania pracy doradczej. Wydaje się, że aby idea uspołecznienia doradztwa znalazła swe właściwe miejsce i praktyczny wymiar, społeczne rady doradztwa rolniczego powinny mieć większy wpływ na pracę doradców terenowych niż kierownictwa ośrodków doradztwa rolniczego.

Po reorganizacji funkcjonowania służb doradztwa rolniczego na początku lat 90-tych doradztwo stało się elitarne. Jest ono adresowane do rolników aktywnych, posiadających silniejsze ekonomicznie i obszarowo gospodarstwa oraz tych, którzy są bardziej przedsiębiorczy, rozwijają także dodatkową działalność gospodarczą oprócz pracy w gospodarstwie rolniczym.

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

DORADZTWO ROLNICZE NA PRZYKŁADZIE DZIAŁALNOŚCI KÓŁ DORADCZYCH IZBY ROLNICZEJ W HANNOVERZE¹⁾

W drugiej połowie XX wieku gwałtowny rozwój gospodarczy w RFN doprowadził do zasadniczych zmian sytuacji w rolnictwie. Nastąpił szybki odpływ rolników i ich rodzin ze wsi do zawodów pozarolniczych. Wywołało to zjawisko niedoboru rąk do pracy. Równoległy szybki wzrost płacy roboczej sprawił, że koniecznością stała się substytucja pracy za pomocą trwałych środków produkcji. Rolnictwo zaczęło przekształcać się z systemu pracochłonnego na system kapitałochłonny. Jednocześnie zaistniała konieczność reorientacji zakresu działalności służb doradztwa rolniczego, a więc zaniechanie pierwszeństwa wzrostu produkcji na rzecz problemów ekonomiczno-organizacyjnych w gospodarstwie. Specjalizacja gospodarstw rolnych, jaka w tym czasie nastąpiła w rolnictwie, wywołała pojawienie się nowych problemów, rozwiązaniem których powinni zająć się specjaliści.

W zależności od występujących w poszczególnych landach specjalnych uwarunkowań i związanych z tym zróżnicowanych wymogów gospodarowania w rolnictwie, na terenie byłej RFN rozwinęły się różne formy organizacyjne działalności upowszechnieniowej. W landach południowej części RFN (Badenia-Wirtembergia, Bawaria, Palatyn Reński i Sara) służba doradztwa rolniczego podporządkowana została Ministerstwu Rolnictwa, jest więc to służba o charakterze państwowym i za działalność jej odpowiada odpowiedni rząd krajowy. Natomiast w takich landach jak: Szlezwik-Holsztyn, Dolna Saksonia, Północno-Reńska Westfalia służby doradztwa rolniczego skupione są w izbach rolniczych. Izby rolnicze stanowią organizacje (zrzeszenia) działające na podstawie publicznego prawa, są więc instytucjami zrzeszającymi zawodowe organizacje rolnicze,

(1) Artykuł został opracowany na podstawie informacji i materiałów zebranych w czasie pobytu na Uniwersytecie w Giessen

do których na zasadzie obowiązku należą rolnicy w rejonie działania danej izby rolniczej.

Oprócz państwowej służby doradztwa, zwłaszcza w północnej części RFN, istnieje ponadto służba doradztwa działająca w prywatnych organizacjach. Ma ona charakter dobrowolnych grup rolników zrzeszonych w grupach doradztwa lub innych związkach, których celem jest osiąganie postępu ekonomicznego dzięki funkcjonowaniu technicznego poradnictwa rolniczego.

1. Oferta doradcza kół doradczych Izby Rolniczej w Hannoverze

Koła doradcze działające w ramach Izby Rolniczej w Hannoverze tworzą właściciele gospodarstw rolniczych. Mają one formę prawną związku, który zatrudnia jednego lub więcej doradców. Członkostwo rolników jest dobrowolne. Ofertę doradczą w zakresie doradztwa marketingowego koła doradcze posiadają tylko dla gospodarstw będących ich członkami. Organizacją naczelną w stosunku do kół doradczych działających w ramach Izby Rolniczej w Hannoverze jest "grupa przedmiotowa doradztwa rolniczego, zarejestrowanego związku". W 120 kołach doradczych zrzeszonych jest 15800 gospodarstw rolniczych oraz 1450 gospodarstw warzywniczych i sadowniczych. Z gospodarstwami tymi współpracuje 148 doradców ogólnorolniczych oraz 11 specjalistów ds. warzywnictwa i ogrodnictwa. Gospodarstwa członkowskie zajmują powierzchnię 823 000 ha, a przeciętna wielkość jednego gospodarstwa wynosi około 52 ha użytków rolnych. Struktura gospodarstw zrzeszonych w kołach doradczych przedstawia się następująco: 12% stanowią gospodarstwa o powierzchni do 20 ha UR, 48% gospodarstwa 20-50 ha UR, 34% gospodarstwa 50-100 ha UR oraz 6% gospodarstwa ponad 100 ha UR, przy czym liczba gospodarstw poniżej 20 ha drastycznie zmniejsza się. Ponadto obserwuje się występowanie regionalnych różnic w strukturze gospodarstw rolniczych i tak np. w Kole Doradczym w Luneburg jest tylko 2% gospodarstw poniżej 20 ha UR, natomiast aż 39% stanowią gospodarstwa powyżej 100 ha UR.

Działalność doradcza kół doradczych koncentruje się wokół:

- a) doradztwa technologicznego w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej,
- b) doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego (analiza ekonomiczna gospodarstw oraz planowanie nowych gałęzi produkcji, biznes-plan),
- c) doradztwa marketingowego.

Sa to kluczowe zadania wszystkich kół doradczych, bez względu na regionalne systemy doradcze. W centrum zainteresowania doradztwa znajduje się gospodarstwo oraz dobrobyt ludzi w nim pracujących. Przy rozstrzyganiu specjalistycznych problemów nieodzowna jest fachowa pomoc specjalistów zatrudnionych w Izbie Rolniczej w Hannoverze. W ofercie doradczej kół doradczych

przewiduje się zarówno indywidualne, jak i grupowe metody pracy doradczej. Doradztwo realizowane przez koła doradcze dotyczy czterech obszarów, a mianowicie: doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego, technologicznego, ogólnego oraz doradztwa przez telefon.

W ramach doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego sporządza się w gospodarstwach roczne bilanse, które są podstawą analizy osiągnięć i popełnionych błędów. Następnie opracowuje się alternatywne rozwiązania oraz wskazuje priorytetowe inwestycje, w które należy ulokować zyski. Na szczególną uwagę, obok spraw podatkowych, zasługują przepisy dotyczące: zagospodarowania gnojowicy, ochrony przed szkodliwymi emisjami gazów do środowiska oraz ograniczenia skali produkcji w gospodarstwie. Często rolnicy sami poszukują odpowiedzi na w/w pytania. Doradztwo ekonomiczno-organizacyjne występuje często wymiennie z doradztwem technologicznym, które w przeważającej mierze realizowane jest telefonicznie. Jeśli problem jest złożony, wówczas ocenia się go na miejscu w gospodarstwie po zapoznaniu się z danym obiektem (polem, bydłem, budynkami itp.). W szczególnie trudnych przypadkach korzysta się z pomocy specjalistów.

W ramach doradztwa ogólnego mieszczą się rozstrzygnięcia dotyczące uregulowań prawnych i handlowych. Przy ścisłej współpracy ze Związkiem Rolników, Urzędem ds. Struktury Agrarnej, Powiatowym Oddziałem Izby Rolniczej opracowywane są następujące tematy: zagospodarowanie gnojowicy, wysokość kontyngentu na mleko, odłogowanie, dzierżawa, ekstensywna produkcja, ochrona środowiska itp.

Doradztwo na telefon jest szczególnym przypadkiem działalności doradców, przyjmuje coraz większy zasięg i ma coraz większą rangę wśród rolników. W związku z tym biura doradcze muszą być wyposażone w nowoczesne urządzenia telekomunikacyjne, a czas pracy doradców udzielających porad telefonicznych musi być ściśle określony. Na przykład w 1991r. doradca pracujący w Kole Doradczym w Luneburg odbył średnio 3 wizyty w gospodarstwie oraz udzielił 9 porad telefonicznych gospodarstwom zrzeszonym w kole doradczym. W sumie odbyło się 12 lustracji gospodarstw oraz udzielono 66 porad telefonicznych. Problemy rolników koncentrowały się w 65% wokół doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego, a w 35% wokół doradztwa technologicznego. Ostatnio coraz większego znaczenia w przekazywaniu informacji członkom kół doradczych zaczyna nabierać doradztwo grupowe i masowe. Efektywność tych metod doradczych zależy w dużej mierze od doboru wysoko wykwalifikowanych wykładowców. Doradztwo masowe obejmuje: odczyty, seminaria, lustracje i wycieczki do gospodarstw. Koło Doradcze Luneburg współpracuje z innymi kołami doradczymi w tym powiecie. Współpraca ta polega na wspólnym organizowaniu seminariów, konferencji (4 rocznie), zebrań członków, jedno lub kilkunastu wycieczek i lustracji gospodarstw. Raz w roku koło doradcze organizuje bal dla

swoich członków. Największą popularnością wśród rolników cieszą się odczyty, których tematy uwzględniają potrzeby i zainteresowania określonej grupy odbiorców.

Doradztwo grupowe znajduje zastosowanie przede wszystkim w rozwiązywaniu problemów technologicznych. Grupa nie powinna być zbyt duża, tzn. nie więcej niż 12-15 osób, wtedy można jej przydzielić doradcę specjalistę.

Szczególną formą pracy zespołowej jest „koło pracy”. Koło pracy składa się z rolników, których zainteresowania są zbliżone, a gospodarstwa mają ten sam profil produkcji. Przynależność do koła umożliwia wymianę doświadczeń zawodowych oraz porównywanie własnych gospodarstw z innymi. Warunkiem współpracy rolników jest ich pracowitość i szczerłość.

W Kole Doradczym Luneburg istnieje 5 kół pracy:

- uprawy roli,
- kontrolowanej uprawy żyta,
- uprawy cebuli,
- porównywania gałęzi produkcji,
- obsługi komputera.

Kołem pracy opiekuje się doradca; bez doradcy współpraca zazwyczaj rozpada się. Każda grupa wybiera swojego rzecznika (reprezentanta) i jego zastępcę. Powinny to być osoby aktywne, zaangażowane w kierowanie grupą, ponieważ to właśnie one ustalać będą program działania (wybierać tematy dyskusji czy odwiedzin w gospodarstwie). Raz w roku jest „dzień otwartych drzwi”. Wtedy to do koła mogą wstąpić nowi członkowie lub powrócić ci, którzy wcześniej zrezygnowali. Koło pracy składa się z 15-25 osób, które powinny spotykać się 2-4 razy w roku.

2. Kształcenie i doskonalenie doradców współpracujących z kołami doradczymi

Przygotowanie kandydatów do zawodu doradcy trwa półtora roku i kończy się egzaminem. Obok kształcenia duże znaczenie ma doskonalenie zawodowe doradców. W tym zakresie koła doradcze współpracują z Izbą Rolniczą w Hannoverze. Doskonalenie odbywa się w formie seminariów. Centralną instytucją doskonalącą doradców jest Seminarium Doradztwa Rolniczego Dolnej Saksonii w Göttingen. Doskonalenie zawodowe w ramach Seminarium uzupełniane jest działalnością fachowych oddziałów i instytutów izby rolniczej. Głównym celem prowadzonych zajęć w ramach doskonalenia zawodowego jest uzupełnienie fachowych wiadomości, zdobycie nowych umiejętności oraz rozbudzenie innowacyjnego myślenia uczestników.

3. Finansowanie kół doradczych

Koła doradcze finansowane są ze składek ich członków oraz ze środków kraju związkowego (landu). Składkę członkowską wylicza się sumując opłatę podstawową oraz opłatę za każdy 1 ha UR. Aktualnie członkowie płacą opłatę podstawową w wysokości 150 DM oraz 5,5 DM/1 ha UR, co daje średnią roczną opłatę 660 DM od 1 członka. W Dolnej Saksonii aktualna dopłata z budżetu kraju związkowego wynosi 440 DM, bez tego rolnicy musieliby płacić średnio 1100 DM. Ponadto te koła doradcze, które posiadają biuro dla całej wspólnoty, otrzymują dodatkowo zasiłek do 50% na utrzymanie administracji.

Podsumowanie

Tak jak w przyszłości różnorodnie przebiegał będzie rozwój rolnictwa, tak zróżnicowane będzie doradztwo prowadzone przez koła doradcze. W działalności kół doradczych obok doradztwa marketingowego, istotną rolę spełniać będzie doradztwo technologiczne. Rolnicy coraz częściej będą musieli odpowiadać na pytanie, czy intensyfikować istniejącą produkcję rolniczą w gospodarstwie, czy też zdecydować się na uruchomienie dodatkowych źródeł dochodów w postaci różnych działalności pozarolniczych (np. przetwórstwa rolno-spożywczego czy bezpośredniej sprzedaży z gospodarstwa). W rozwiązywaniu tych trudnych problemów uczestniczyć będą doradcy, którzy pomogą rolnikowi w podjęciu optymalnej, najmniej ryzykownej decyzji.

LECH GORAJ

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Warszawie*

IDEA ZUNIFIKOWANEGO SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI GOSPODARSTW ROLNICZYCH

Uwagi wstępne

Zmiana ustroju gospodarczego istotnie zwiększyła znaczenie zagadnień ekonomiczno-finansowych w funkcjonowaniu i ocenie jednostek gospodarczych, do których należą także gospodarstwa rolnicze.

Zagadnienia te nabrały szczególnej wagi w przypadku korzystania tych jednostek z obcego kapitału /np. kredytów/.

Dla dokonania oceny działalności gospodarstwa rolniczego i jego kondycji finansowej konieczne jest posiadanie odpowiednich informacji źródłowych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że od jakości tych danych zależy adekwatność analizy działalności jednostki gospodarczej, a także trafność podejmowanych decyzji.

Do chwili obecnej prywatny sektor rolnictwa nie jest formalnie zobligowany do prowadzenia jakiejkolwiek sprawozdawczości opisującej gospodarstwa rolnicze. W tych warunkach prowadzenie jej przez rolników jest motywowane wyłącznie przydatnością w zarządzaniu gospodarstwem rolniczym, a także możliwością uzyskania porad ekonomicznych ze strony doradców ODR.

W sektorze rolnictwa do prowadzenia rachunkowości ustawowo zobligowane są tylko gospodarstwa rolnicze posiadające osobowość prawną. Obligację taką ustanawia Ustawa o Rachunkowości z dnia 29.09.1994 r. (Dz. Ustaw nr. 121, poz. 591 z dnia 19.11.1994 r.).

Dla wypełniania statutowych powinności w zakresie poradnictwa ekonomicznego, Ośrodki Doradztwa Rolniczego organizują i wdrażają w różnym zakresie różne formaty sprawozdawczości opisującej działalność gospodarstwa rolniczego.

Jednak na podstawie rozeznania przeprowadzonego w końcu 1994 r. przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej stwierdzono, że w 9 województwach nie prowadzono w 1994 r. rachunkowości w gospodarstwach rolni-

czych pod nadzorem Ośrodków Doradztwa Rolniczego. W pozostałych stosowane było w tym czasie 25 różnych jej formatów.

Niestety niektóre z nich nie zapewniają dostarczania właściwych, a zarazem istotnych danych dla poprawnego przeprowadzenia analizy ekonomiczno-financej gospodarstwa rolniczego, a niektóre formaty zawierają błędy merytoryczne. Ponadto uzyskiwane dane w poszczególnych formatach rachunkowości są zupełnie nieporównywalne. Powodem tego jest różny sposób określania, a także różny zakres gromadzonych danych źródłowych, stosowanie różnych algorytmów obliczania wyników oraz stosowanie różnych pojęć i terminologii.

Jedynie Zakład Rachunkowości Rolnej IERiGŻ organizuje i nadzoruje prowadzenie rachunkowości w indywidualnych gospodarstwach rolniczych położonych na terenie całego kraju według jednolitego formatu. Jest on jednak znacząco rozbudowany, a przez to nazbyt trudny do masowego zastosowania. Rachunkowość ta została zapoczątkowana w 1926 r. przez Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Jej głównym celem było i jest pozyskiwanie danych dla permanentnego informowania ośrodków decyzyjnych o stanie i wynikach ekonomicznych rodzinnych gospodarstw rolniczych, a także dostarczanie danych dla środowisk naukowych.

Od 1996 r. wymóg prowadzenia rachunkowości będzie zastosowany w odniesieniu do niektórych kredytobiorców zaciągających kredyty subwencjonowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (w ramach linii dla młodych rolników). Obowiązek ten nakłada Rozporządzenie Rady Ministrów z 4.04.1995 r. (Dziennik Ustaw nr. 47 z 9.05.1995 r. poz. 244).

W obliczu takiego stanu Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Pani Profesor Katarzyna Duczkowska-Małysz podjęła cenną inicjatywę opracowania jednolitego i poprawnego merytorycznie, a zarazem prostego formatu rachunkowości dla gospodarstw rolniczych.

Przesłanką tej inicjatywy było spowodowanie koncentracji środków i działań dla merytorycznej unifikacji systemu rachunkowości dla gospodarstw rolniczych, finansowanego ze środków publicznych.

Podjęcie tej decyzji poprzedziło rozpoznanie w końcu 1994 roku stanu rachunkowości oraz seminarium pod tytułem „Systemy rachunkowości w Polsce”, które odbyło się 26 stycznia 1995 r. w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

W trakcie seminarium wskazano główne cele jakie zunifikowany system rachunkowości powinien realizować.

Za podstawowy uznano przydatność produktów wytwarzanych przez system dla:

- zarządzania gospodarstwem rolniczym;
- doradztwa ekonomicznego;
- dla partnerów rynkowych /głównie banków/;
- dla ośrodków decyzyjnych rządu.

Określone zostały ponadto warunki jakim musi odpowiadać System. Powinien on być:

- tani w eksploatacji;
- prosty w prowadzeniu notowań i akceptowany przez rolników oraz osoby bezpośrednio nadzorujące gromadzenie danych;
- dostarczający na bieżąco informacji o sytuacji finansowej gospodarstwa;
- dostosowany do reguł funkcjonowania gospodarstw w warunkach rynkowych;
- akceptowany przez partnerów rynkowych;
- dostosowany do krajowych uregulowań prawnych;
- zgodny ze standardami rachunkowości w Unii Europejskiej;
- dobrowolny dla prowadzenia przez rolników.

W kwietniu 1995 r. Pani Minister powołała na okres 3 lat (1995 - 1997) grupę roboczą dla opracowania i wdrożenia zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych w składzie:

1. dr Lech Goraj	IERiGŻ w Warszawie
2. dr Tomasz Kondraszuk	SGGW w Warszawie
3. dr Stanisław Mańko	ATR w Bydgoszczy
4. mgr Teresa Pokrzywa	IERiGŻ w Warszawie
5. dr Roman Sass	ODR w Minikowie
6. mgr Elżbieta Wójcik	ODR we Wrocławiu

Pierwszorzędnym zadaniem do wykonania przez grupę roboczą było opracowanie specyfikacji dla Systemu, w której zostały określone:

- podmioty zainteresowania,
- odbiorcy produktów,
- zakres danych wyjściowych,
- rodzaj wytwarzanych produktów i w końcu:
- format i zakres danych wejściowych.

W trakcie realizacji projektu grupa robocza korzysta z pomocy eksperckiej z Danii i Francji finansowanej z ich własnych funduszy, a także z pomocy Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA).

W tym miejscu należy wskazać na niezwykle życzliwe podejście jej Dyrektora, Pana dr. Czesława Siekierskiego.

I. Cel

Podstawowym celem Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych jest permanentne dostarczanie zestawów danych, opisujących według jednolitych standardów wyniki ekonomiczno-produkcyjne gospodarstw rolnych dla trzech podstawowych grup odbiorców, a mianowicie dla:

1. gospodarstwa rolniczego;
2. partnerów rynkowych gospodarstwa rolniczego;
3. ośrodków decyzyjnych, dysponentów funduszy publicznych kierowanych do gospodarstw rolnych.

Ad. 1 W odniesieniu do pojedynczego gospodarstwa system będzie umożliwiał opracowanie raportu indywidualnego zawierającego dane o działalności i sytuacji finansowej gospodarstwa w okresie sprawozdawczym, a także raportu porównującego wyniki tego gospodarstwa z grupą gospodarstw podobnych i najlepszych z danej grupy. System będzie zapewniał dostarczanie okresowych /kwartalnych/ sprawozdań o przepływie pieniędzy.

Ad.2 Zakres i formuła gromadzenia danych źródłowych stanowić będzie dla partnerów rynkowych gospodarstwa rolniczego wiarygodną informację określającą kondycję finansową gospodarstwa. Aby możliwe było wykorzystywanie tych danych przez partnerów gospodarstwa, tworzony format rachunkowości będzie uzgodniony z głównymi partnerami, którymi w podstawowej mierze są banki dostarczające kapitału.

Ad. 3 Wysiłek zespołu ludzi oraz środki publiczne zaangażowane do funkcjonowania systemu rachunkowości będą spożytkowane dla permanentnego informowania ośrodków decyzyjnych rządu i jego agend.

Wiadomym jest, że rodzaj i jakość podejmowanych decyzji przez ośrodki decyzyjne władzy zależy nie tylko od jej woli politycznej, ale także od posiadania rzetelnej, aktualnej wiedzy o podmiocie, w odniesieniu do którego decyzje są podejmowane. Jednocześnie ośrodki decyzyjne jako dysponenti środków publicznych (głównie budżetowych) kierowanych do gospodarstw rolnych w postaci subwencji i dotacji celowych, powinny mieć możliwość dokonywania oceny efektów, a także skuteczności podjętych działań wspomagających.

W tym celu będą opracowywane raporty zawierające agregowane według różnych kryteriów /np. według wielkości ekonomicznej, typu produkcyjnego, położenia/ wyniki wszystkich gospodarstw prowadzących rachunkowość w kraju w ramach zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolnych.

Ponadto system będzie wytwarzał raporty porównujące wyniki polskich gospodarstw rolnych z wynikami gospodarstw rolniczych funkcjonujących w krajach członkowskich Unii Europejskiej. Wyniki gospodarstw rolniczych Unii Europejskiej są publikowane przez Komisję Europejską w corocznych raportach pt. „Farm Incomes in the European Community”.

Ośrodki decyzyjne *mogą ustanawiać kolejne formalne wymogi prowadzenia rachunkowości przez inne grupy rolników korzystających z dotacji celowych*. Będzie to jednak nadal wybrana grupa gospodarstw, nie koniecznie odzwierciedlająca wyniki ekonomiczne i stan gospodarstw rolniczych w kraju.

Aby możliwe było uzyskanie danych obrazujących sytuację całego sektora, niezbędne jest przeprowadzanie badań reprezentatywnych. W tym celu konieczne jest określenie próby badawczej i ustalenie zasad pozyskiwania do badań gospodarstw reprezentatywnych dla określonej populacji. Zakłada się, że przedmiotem zainteresowania systemu powinny być gospodarstwa rolnicze zorientowane prorynkowo o ustalonej wielkości ekonomicznej. Sposób doboru gospodarstw do badań reprezentatywnych będzie kluczowym zagadnieniem w momencie uzyskania przez Polskę statusu członka Unii Europejskiej, w której to sprawie zostały już podjęte decyzje polityczne. W tych warunkach Polska będzie zobligowana do dostarczania standardowych danych z ilościowo określonego reprezentatywnego zbioru gospodarstw rolniczych do Systemu Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej FADN (Farm Accountancy Data Network).

II. Zakres danych

Przyjęto założenie o odzwierciedlaniu faktycznego bądź potencjalnego związku gospodarstwa rolniczego z rynkiem.

Dane źródłowe gromadzone w proponowanym formacie rachunkowości będą zapewniać określenie stanu majątkowego i finansowego gospodarstwa oraz strukturę produkcji i kosztów na poziomie gospodarstwa rolniczego.

Za konieczne informacje dla przeprowadzania poprawnej analizy ekonomiczno-finansowej gospodarstwa rolniczego uznane zostały:

- *sprawozdanie o przepływie pieniędzy;*
- *rachunek wyników działalności operacyjnej gospodarstwa;*
- *bilans;*
- *rachunek kapitału;*
i opcjonalnie:
- *rachunek dochodu ogólnego rodziny rolniczej.*

Powyższy zestaw danych umożliwi dokonywanie analiz według standardów odpowiadających zasadom gospodarki rynkowej, a mianowicie:

- *płynności;*
- *wypłacalności;*
- *rentowności;*
- *zdolności obsługi zadłużenia;*
- *sprawności /efektywności/ finansowej;*

a także wyliczania innych wskaźników przydatnych w zarządzaniu gospodarstwem rolniczym oraz w jego ocenie.

III. Zasady obowiązujące w Systemie

1. *Dobrowolność uczestniczenia rolników*

Zasada ta oznacza, że podjęcie decyzji o prowadzeniu rachunkowości rolnej w ramach współpracy z systemem należeć będzie do samego rolnika.

2. *Tajność danych indywidualnych*

Zasada ta oznacza, że bez wiedzy i zgody rolnika nikt (poza bezpośrednim organizatorem badań) nie będzie miał dostępu ani możliwości zidentyfikowania danych źródłowych określonego gospodarstwa.

3. *Standaryzacja metodyczna* (w tym porównywalność z Systemem Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej - FADN)

Dla uzyskania porównywalności między gospodarstwami, wszystkie zmienne opisujące gospodarstwo i jego działalność będą określane według jednolitych zasad.

Zasady te będą w pełni zgodne z przepisami ustawy o rachunkowości rolnej z dnia 29.09.1994 r., a wszędzie gdzie to będzie możliwe, zgodne z zasadami rachunkowości rolnej Systemu Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej FADN.

4. *Jednolity okres obrachunkowy*

Sprawozdania ze wszystkich gospodarstw rolniczych obejmować będą ten sam okres obrachunkowy - obejmujący 12 kolejnych miesięcy roku kalendarzowego (od 1 stycznia do 31 grudnia).

IV. Rodzaj gospodarstw znajdujących się w polu obserwacji Systemu

W polu obserwacji Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolnych znajdują się wszystkie typy gospodarstw rolniczych funkcjonujących w kraju.

W pierwszym rzędzie będą objęte systemem rachunkowości rolnej gospodarstwa korzystające ze wsparcia budżetowego (kredytobiorcy, których obsługa zadłużenia wspierana jest przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa).

V. Główni odbiorcy produktów

1. *Indywidualne wyniki gospodarstwa rolniczego*

- rolnik uczestniczący w systemie;
- partnerzy rynkowi rolników - doradcy, banki itp. (za wiedzą i pośrednictwem rolników).

2. Wyniki zagregowane

- doradcy;
- ośrodki decyzyjne;
- oświata rolnicza;
- ośrodki naukowe.

VI. Produkty wytwarzane przez System

VI.1 W trakcie roku obrachunkowego

A. Indywidualny raport o przepływie pieniędzy

Będzie on odzwierciedlał pełną strukturę przepływu pieniędzy w okresach kwartalnych w podziale na poszczególne miesiące danego kwartału i narastająco według kolejnych kwartałów roku obrachunkowego, uporządkowaną według 4 rodzajów działalności gospodarstwa rolniczego:

- działalność operacyjna;
- działalność inwestycyjna;
- działalność finansowa;
- działalność osobista.

VI.2 Po zakończeniu roku obrachunkowego

A. Raport indywidualny, w którym będą zawarte:

1. Sprawozdanie o przepływie pieniędzy.
Pełna struktura przepływu pieniędzy w całym roku obrachunkowym uporządkowana według 4 rodzajów działalności gospodarstwa rolniczego:
  - działalność operacyjna;
  - działalność inwestycyjna;
  - działalność finansowa;
  - działalność osobista.
2. Wariantowe rachunki wyników działalności operacyjnej gospodarstwa rolniczego
  - a) według Ustawy o rachunkowości,
  - b) dla potrzeb zarządzania.
3. Bilans gospodarstwa rolnego.

4. Sprawozdanie o źródłach pochodzenia i kierunkach rozdysponowania funduszy.
5. Rachunek osobisty.
6. Rachunek kapitału własnego.
(wyjaśnienie zmiany wartości kapitału własnego między początkiem i końcem roku obrachunkowego).
7. Rachunek dochodu ogólnego rodziny rolniczej.
8. Zestaw wskaźników dla określania ilościowych wyników produkcji oraz do analizy finansowej (płynności, wypłacalności, rentowności, zdolności obsługi zadłużenia i efektywności finansowej).

B. Raport porównawczy

(dla porównania wyników określonego gospodarstwa z wynikami grupy gospodarstw podobnych i najlepszych).

W nim będą zawarte te same sprawozdania, co w indywidualnym i obejmować będą jeden okres obrachunkowy).

C. Raporty dla ośrodków decyzyjnych

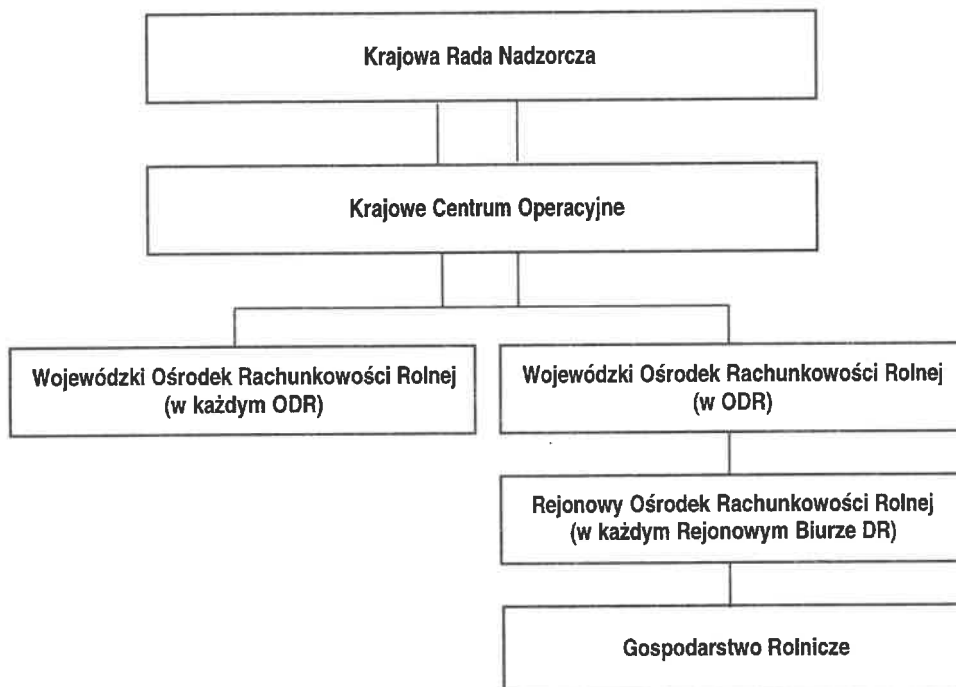
Raporty będą zawierać wyniki agregowane według różnych kryteriów na poziomie województwa, regionu i kraju.

D. Komputerowa baza danych

Z danych źródłowych tworzone będą bazy, umożliwiające wykonywanie specjalnych analiz i raportów, na poziomie regionalnym i krajowym.

VII. Struktura organizacyjna Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych

Dla realizowania wcześniej nakreślonych zadań przewiduje się utworzenie pięciostopniowej struktury Zunifikowanego Systemu Rachunkowości, a mianowicie:

1. Krajowa Rada Nadzorcza

Jej celem będzie sprawowanie nadzoru nad funkcjonowaniem Systemu, podejmowanie decyzji o ewentualnych modyfikacjach, opiniowanie raportów przygotowywanych dla ośrodków decyzyjnych o stanie gospodarstw rolniczych, opracowywanych na podstawie danych uzyskiwanych w ramach zunifikowanego systemu rachunkowości.

W skład Rady wejdą nominowani przez Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Ministerstwa Finansów, GUS, ODR, wybranych banków, nauki, przedstawiciele rolników i inni. Ostateczny skład instytucjonalny oraz liczba przedstawicieli zostanie ustalona przez organ powołujący, tj. Ministra Rolnictwa.

2. Krajowe Centrum Operacyjne

Przewiduje się jego umiejscowienie w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie.

Centrum Operacyjne będzie składać się z trzech zespołów:

- **metodyki badań** - odpowiedzialnego za aktualizację systemu rachunkowości w przypadku zachodzących potrzeb jego modyfikacji oraz organizację odpowiednich programów szkoleniowych z zakresu sposobu gromadzenia danych i analizy finansowej gospodarstw;

- **tworzenia i eksploatacji krajowej bazy danych rachunkowości** - odpowiedzialnego za import i testowanie zestawów danych z poszczególnych 49 ośrodków wojewódzkich. W przypadku uzyskania przez Polskę statusu członka Unii Europejskiej zespół ten będzie także odpowiedzialny za współpracę z Systemem Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej (FADN);

- **analiz** - odpowiedzialnego za opracowywanie raportów dla ośrodków decyzyjnych rządu i jego agend na podstawie danych empirycznych, a także przeprowadzania analiz symulacyjnych w oparciu o opracowane modele różnego typu gospodarstw rolniczych.

3. Wojewódzki Ośrodek Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych

zlokalizowany będzie w każdym z 49 Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Jego zadaniem będzie nadzór i koordynacja pracy Rejonowych Ośrodków Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych zlokalizowanych we wszystkich podległych im Rejonowych Biurach Doradztwa Rolniczego. Na szczeblu wojewódzkim będzie tworzona wojewódzka baza danych rachunkowości rolnej, importowanych ze wszystkich podległych Biur Rejonowych. Na podstawie tej bazy wytwarzane będą raporty porównawcze, zawierające wyniki poszczególnych gospodarstw w zestawieniu z wynikami grupy gospodarstw podobnych. Wojewódzka baza danych może być wykorzystywana dla opracowania raportów o wynikach i sytuacji finansowej gospodarstw rolniczych w określonym województwie. Zestawy danych rachunkowości z utajnianymi identyfikatorami gospodarstw będą eksportowane do Krajowego Centrum Operacyjnego.

4. Rejonowy Ośrodek Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych

zlokalizowany będzie w każdym Rejonowym Biurze Doradztwa Rolniczego.

Pracownicy zatrudnieni w tych biurach będą bezpośrednio współpracować z rolnikami w zakresie gromadzenia danych źródłowych na odpowiednich formularzach. Oni będą także pomagać współpracującym rolnikom w analizie uzyskiwanych wyników ekonomiczno-produkcyjnych zawartych w dostarczanych rolnikom raportach indywidualnych i porównawczych.

W Rejonowym Biurze Doradztwa Rolniczego będą wprowadzane do komputerów i testowane dane źródłowe rachunkowości, a po ich sprawdzeniu i usunięciu ewentualnych błędów, wytwarzane będą indywidualne raporty o wyni-

kach działalności gospodarstw w okresie sprawozdawczym. Przewidywane jest okresowe wprowadzanie danych źródłowych o przepływach pieniężnych i wytwarzanie na ich podstawie indywidualnych sprawozdań o okresowym przepływie pieniędzy. Zestawy indywidualnych danych rachunkowości rolnej będą sukcesywnie eksportowane do Wojewódzkich Ośrodków Rachunkowości Rolnej.

5. Gospodarstwo rolnicze

Liczba gospodarstw objętych zunifikowanym systemem rachunkowości uzależniona będzie od możliwości organizacyjnych i kadrowych poszczególnych Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Wstępnie można założyć, że każdy doradca zatrudniony w Rejonowym Biurze Doradztwa Rolniczego może rozpocząć, zorganizować i nadzorować rachunkowość w 2 gospodarstwach położonych na terenie jego pracy. Z danych pochodzących z końca lutego 1994 o liczbie zatrudnionych doradców we wszystkich ODR wynika, że według przyjętego założenia można relatywnie łatwo wprowadzić rachunkowość do około 9 tys. gospodarstw rolniczych.

W gospodarstwie rolniczym, które będzie zobligowane do prowadzenia rachunkowości z tytułu korzystania z budżetowej subwencji celowej bądź dobrowolnie przystępujące do uczestnictwa w systemie rachunkowości rolnej gromadzone będą dane źródłowe na specjalnie do tego celu opracowanych i dostarczonych przez organizatora badań formularzach. Zakres gromadzonych danych, sposób ich notowania, zasady dokonywania wycen i sposób przekazywania danych będą ściśle określone przez doradcę bezpośrednio współpracującego z rolnikiem.

VIII. Program realizacji projektu pt "Zunifikowany system rachunkowości gospodarstw rolniczych" (obejmujący lata 1995 - 1997)

VIII.1 Organizacja zespołów w trakcie realizacji projektu

A. Grupa Robocza

Grupa robocza została powołana na okres trzech lat tj. 1995 -1997. Jej zadaniem jest opracowanie i wdrożenie do praktyki Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

Po każdym z zakończonych etapów pracy grupa robocza będzie informowała z czasowym wyprzedzeniem członków Grupy Konsultacyjnej o swoich dokonaniach po to, aby na spotkaniu obu grup podjęte były decyzje o przejściu do realizacji kolejnego etapu prac.

Po zrealizowaniu przez grupę roboczą zadań programowych projektu, przewiduje się włączenie jej członków do pracy w Krajowym Centrum Operacyjnym Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

B. Grupa Konsultacyjna

W skład tej grupy wejdą przedstawiciele instytucji, które po zakończeniu projektu będą reprezentowane w Krajowej Radzie Nadzorczej Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

Jej zadaniem będzie opiniowanie i ostateczna akceptacja ustaleń oraz rozwiązań proponowanych przez grupę roboczą. Grupa konsultacyjna będzie okresowo spotykać się z grupą roboczą w celu podejmowania wiążących decyzji.

Przewidywany skład instytucjonalny członków Grupy Konsultacyjnej:

1. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej;
2. Ministerstwo Finansów;
3. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA;
4. Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
5. Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa;
6. Główny Urząd Statystyczny;
7. Bank Gospodarki Żywnościowej;
9. Nauka;
10. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie;
11. Ośrodek Doradztwa Rolniczego;
12. Społeczna Rada Doradztwa Rolniczego;
13. Federacja Związków Producentów Rolnych;
14. Stowarzyszenie Księgowych;
15. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

VIII.2 Harmonogram realizacji projektu

1995

1. Opracowanie założeń projektu,
2. Opracowanie specyfikacji projektu, w której będą określone:
  - podmioty zainteresowania;
  - odbiorcy wyników;
  - dane wyjściowe;
  - rodzaj raportów;
  - rodzaj formatu danych źródłowych (układ monolityczny czy modułowy).

3. Opracowanie zestawu pojęć i algorytmów stosowanych w rachunkowości.
4. Opracowanie wzorów dokumentów:
  - Raportów:
    - indywidualnego gospodarstwa;
    - porównawczego;
    - agregowanego.
  - Formularzy do gromadzenia danych źródłowych opisujących gospodarstwo rolnicze w okresie sprawozdawczym;
  - Instrukcji do prowadzenia rachunkowości w gospodarstwach rolniczych;
  - Założeń do systemu kodowania zmiennych gromadzonych w systemie rachunkowości rolnej.

1996

5. Opracowanie założeń do oprogramowania systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych:
  - wczytywania danych;
  - testowania danych;
  - wytwarzania raportów;
  - struktur bazy danych;
  - sposobu transmisji pojedynczych zestawów danych do bazy danych na szczeblu województwa i kraju.
6. Testowanie opracowanego systemu rachunkowości (w ok. 30 różnych gospodarstwach rolniczych).
7. Opracowanie ostatecznej wersji dokumentów rachunkowości.
8. Opracowanie aplikacji komputerowej dla systemu.
9. Opracowanie dokumentacji dla szkolenia doradców ODR, dotyczącego wykorzystania danych zawartych w raportach wytwarzanych przez system w analizie finansowej gospodarstwa rolniczego.
10. Organizacja wszystkich szczebli Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych:
  - Krajowa Rada Nadzorcza RGR;
  - Krajowe Centrum Operacyjne RGR;
  - Wojewódzkie Ośrodki RGR;
  - Rejonowe Ośrodki RGR.
11. Szkolenie doradców w zakresie prowadzenia rachunkowości rolnej i analizy finansowej gospodarstwa opartej na uzyskiwanych danych z rachunkowości.

12. Nieodpłatne przekazanie formularzy dla gromadzenia danych źródłowych do wszystkich Rejonowych Ośrodków Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

1997

13. Wdrożenie zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych we wszystkich województwach w kraju.
14. Bieżące śledzenie funkcjonowania systemu w okresie sprawozdawczym.
15. Korygowanie systemu po napotkaniu nieprzewidzianych przypadków.
16. Formalne zakończenie pracy grupy roboczej i grupy konsultacyjnej.
17. Rozpoczęcie rutynowego funkcjonowania Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych.

STANISŁAW MAŃKO
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

**ZAŁOŻENIA ZMODYFIKOWANEGO PROGRAMU
KSIĄŻKA JAKO PROPOZYCJA SPOSOBU
PROWADZENIA W 1996 r. RACHUNKOWOŚCI
W GOSPODARSTWACH, KTÓRE KORZYSTAJĄ
Z KREDYTU PREFERENCYJNEGO DLA
„MŁODYCH ROLNIKÓW”**

Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych tworzony przez grupę roboczą, powołaną w maju br. przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, będzie dostosowany do potrzeb zarządzania gospodarstwem rolniczym, zgodny z Ustawą z dnia 29.09.1994 r. o rachunkowości, a także porównywalny z Systemem Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej - FADN⁽¹⁾. Zrealizowanie tych zamierzeń wymagało w bieżącym roku opracowania:

- założeń projektu;
- szczegółowego zakresu (specyfikacji) projektu;
- zestawu pojęć stosowanych w rachunkowości gospodarstw rolniczych i związanego z tym systemu kodowania danych źródłowych;
- wzorów dokumentów źródłowych i wynikowych.

W roku 1996 zrealizowany zostanie etap związany z przygotowaniem systemu do wdrożenia. Obejmować on będzie między innymi opracowanie oprogramowania komputerów, opracowanie materiałów szkoleniowych i przeprowadzenie szkoleń. Dopiero w 1997 roku możliwe będzie pełne wdrożenie opracowywanego systemu.

Decyzja Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa o obowiązku prowadzenia księgowości przez gospodarstwa korzystające z linii kredytowej dla rolników, którzy nie ukończyli 40 roku życia, wyprzedza więc możliwości wy-

(1) Goraj L., Kondraszuk T., Mańko St., Sass R., Pokrzywa T., Wójcik E. (1995): Pojęcia w zunifikowanym formacie rachunkowości gospodarstw rolniczych. Krajowe Seminarium. MRiGŻ, FAPA, IERiGŻ Warszawa

korzystania tego systemu już w 1996 r. Możliwe jest co najwyżej wykorzystanie dokumentacji źródłowej i wynikowej, opracowanej w ramach tego systemu. Wymagałoby to jednak prowadzenia ewidencji w sposób "ręczny" i nie dawałoby gwarancji, że dane będą w sposób poprawny i jednolity opracowywane. Zachowując obowiązek prowadzenia ewidencji księgowej już w 1996 r. pozostaje więc albo skorzystać ze zróżnicowanych systemów jakie funkcjonują obecnie w ośrodkach doradztwa rolniczego⁽²⁾ albo wybrać i zalecić jeden z nich uznany za najbardziej rozpowszechniony i poprawny metodycznie. Z punktu widzenia ośrodków doradztwa rolniczego byłoby to rozwiązanie korzystne, mniej praktyczne byłoby jednak z punktu widzenia rolników zobowiązanych do prowadzenia ewidencji. Rozwiązanie to obowiązywałoby bowiem tylko przez jeden rok, a więc rolnicy zmuszeni byłiby po roku do ponownego poznawania dokumentacji źródłowej, zasad jej wypełniania, a także zasad analizy wyników finansowych na podstawie raportów wynikowych. Wydaje się więc, że bardziej praktycznym byłoby wdrożenie rozwiązania pośredniego, w którym dokumentacja źródłowa i wynikowa byłyby zgodne z tworzonym Zunifikowanym Systemem, a sposób prowadzenia uwzględniałby aktualne możliwości techniczne ośrodków doradztwa rolniczego. Wdrażanie nowego oprogramowania w 1997 roku nie wiązałoby się ze zmianami ewidencji w samym gospodarstwie. Zarazem dane gromadzone w 1996 roku mogłyby stanowić podstawę weryfikacji algorytmów testujących prawidłowość zarejestrowanych danych oraz zasad ich agregacji.

Przyjęcie tego rozwiązania wiązałoby się z koniecznością adaptacji istniejącego oprogramowania w taki sposób, aby było możliwe opracowywanie danych gromadzonych na docelowej dokumentacji źródłowej. Autorzy programu KSIAŻKA⁽³⁾, wdrażanego w ramach zadań zleconych przez MRiGŻ w Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Minikowie od 1994 r., a od 1995 r. także w kilkunastu innych województwach, zobowiązali się wobec przedstawicieli ODR z tych województw, że zmodyfikują ten program, w taki sposób, aby od początku 1996 r. prowadzić ewidencję według nowych zasad zgodnych z założeniami Zunifikowanego Systemu. Zasady gromadzenia danych źródłowych oraz sposób ich

- (2) Na podstawie przeprowadzonego w końcu 1994 r. rozeznania przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej stwierdzono, że funkcjonuje 25 różnych systemów. Niestety systemy te w wielu przypadkach nie dostarczają właściwych, a zarazem niezwykle istotnych danych dla przeprowadzenia analizy finansowej gospodarstwa rolniczego. Ponadto uzyskiwane w poszczególnych systemach wyniki są zupełnie ze sobą nieporównywalne. (por. Goraj L., Kondraszuk T., Mańko St., Sass R., Pokrzywa T., Wójcik E. (1995): Pojęcia w zunifikowanym formacie rachunkowości gospodarstw rolniczych. Krajowe Seminarium. MRiGŻ, FAPA, IERiGŻ Warszawa)
- (3) Kierownik zadania zleconego przez MRiGŻ Roman Sass oraz Stanisław Mańko odpowiedzialny w ramach tego zadania za program komputerowy KSIAŻKA wchodzi w skład grupy roboczej ds. opracowania Zunifikowanego Systemu.

opracowywania w dotychczasowym systemie KSIĄŻKA będzie zbliżony do koncepcji przyjętej w ramach Systemu Zunifikowanego.

Zakres przeprowadzanej modyfikacji programu KSIĄŻKA polega przede wszystkim na dostosowaniu sposobów wprowadzania danych do układu nowych dokumentów źródłowych, a zwłaszcza:

- **Książki inwentarzowej gospodarstwa rolniczego**, w której gromadzone będą dane z inwentaryzacji przeprowadzonej na początku i na końcu roku;
- **Książki wpłat i wypłat** pieniężnych ewidencjonowanych w cyklu miesięcznym;
- **rozdysponowania produktów potencjalnie towarowych** na cele konsumpcyjne i produkcyjne, rejestrowanych także w cyklu miesięcznym.

Na podstawie zaewidencjonowanych danych źródłowych tworzone będą następujące dokumenty wynikowe:

- **bilans majątkowy** (na początku roku i na końcu roku);
- **zestawienie przepływów pieniężnych** (kwartalnie);
- **rachunek wyników** (na koniec roku kalendarzowego).

Dodatkowo, podobnie jak to jest stosowane w obecnym systemie KSIĄŻKA, zbiorcze wyniki rachunkowości będą analizowane w grupach gospodarstw:

- obszarowych;
- wg. dominującego kierunku produkcji;
- wg. uzyskiwanych wyników ekonomicznych.

Dane te pozwolą na ocenę konkretnych gospodarstw uczestniczących w systemie na tle wyników z odpowiednich grup gospodarstw, co pozwoli na pełniejszą ich analizę i ocenę. Przykład prezentacji indywidualnych wyników na tle grup gospodarstw przedstawiony został w tab. 1 i 2. Dane zawierają niektóre tylko informacje możliwe do uzyskania zarówno w dotychczasowym jak i zmodyfikowanym systemie KSIĄŻKA. Stanowią jednak reprezentację najbardziej charakterystycznych i jak się wydaje szczególnie przydatnych do analizy ekonomicznej gospodarstw rolniczych⁽⁴⁾.

---

(4) Por. Mańko St. (1995): Analiza finansowa gospodarstw rolniczych. FAPA-ARMA, Warszawa
Mańko St. (1995): Analiza finansowa przedsiębiorstw rolniczych. ODR Minikowo, FAPA Warszawa

Tabela 1

Wybrane wskaźniki analizy ekonomicznej proponowane w ramach zmodyfikowanego systemu KSIAŻKA⁽⁵⁾

Wyszczególnienie	Gospodarstwo analizowane	Gospodarstwa pogrupowane według wielkości dochodu rolniczego netto na 1 ha UR		
		25% gospodarstw najlepszych	50% gospodarstw środkowych	25% gospodarstw najslabszych
Powierzchnia gospodarstwa (ha)	8.81	22.26	24.42	25.01
w tym: powierzchnia UR (ha)	8.81	21.57	23.24	22.30
powierzchnia GO (ha)	8.14	18.88	18.80	18.80
powierzchnia UZ (ha)	0.67	2.70	4.44	3.50
Wskaźnik bonitacji gleb	1.05	1.11	0.97	0.91
Liczba osób pełnozatrudnionych	1.80	2.06	1.79	2.01
Obsada osób/100 ha UR	20.43	12.10	9.08	10.86
Wartość majątku w mln. zł/ha UR	261.95	94.64	80.99	89.99
Wartość majątku na 1 osobę pełnozatrudn.	1282.09	939.65	1005.73	1141.39
Pogłowie bydła (SD)	10.01	8.13	7.19	8.91
w tym krowy (szt.)	7.00	4.22	3.28	5.36
Pogłowie trzody chlewnej (SD)	2.82	6.41	5.80	2.85
w tym maciory (szt.)	3.00	5.65	5.12	2.08
Obsada zwierząt SD/100 ha UR	145.68	73.01	60.62	58.58

Źródło: Obliczenia własne

Zgromadzone dane pozwolą więc wygenerować wyniki w układzie niezbędnym do zarządzania gospodarstwem zaproponowanym przez grupę roboczą. Możliwe też będzie uzyskanie formatu danych wynikowych zgodnych z Ustawą o rachunkowości⁽⁶⁾ z dnia 29.09.1994 r. System ten nie zapewni jednak generowania zestawu danych w układzie zgodnym z Systemem Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej - FADN. Do tego celu konieczne będzie dopraco-

(5) Por. Sytuacja ekonomiczno-produkcyjna w rolnictwie woj. bydgoskiego. Raport nr. 4. ODR Minikowo, 1994 r.

(6) Dz. Ustaw nr. 121, poz. 591 z dnia 19.11.1994 r.

wanie systemu kodowania danych źródłowych porównywalnego z FADN oraz stworzenie nowego oprogramowania, co przewidziane jest w ramowym harmonogramie prac zespołu⁽⁷⁾ na 1996 r.

Tabela 2

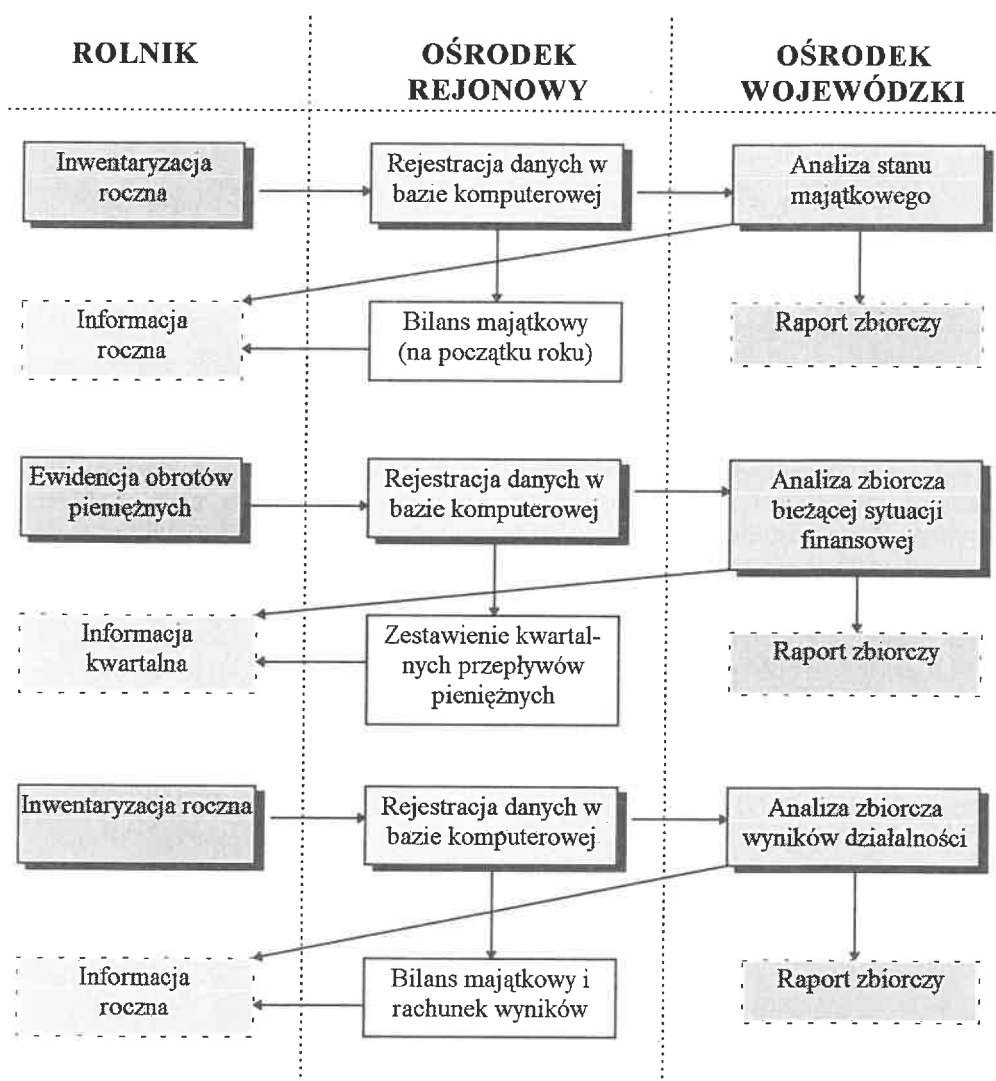
Wybrane wskaźniki analizy finansowej⁽⁸⁾ proponowane w ramach zmodyfikowanego systemu KSIĄŻKA

Wyszczególnienie	Gospodarstwo analizowane	Gospodarstwa pogrupowane według wielkości dochodu rolniczego netto na 1 ha UR		
		25% gospodarstw najlepszych	50% gospodarstw środkowych	25% gospodarstw najgorszych
Podstawowy wskaźnik struktury majątku	13,50	5.75	6.63	10.51
Wskaźnik udziału majątku trwałego (%)	93,10	85.19	86.89	91.31
Wskaźnik udziału nieruchomości (%)	64,77	61.56	66.44	67.03
Wskaźnik struktury majątku trwałego (%)	69,57	72.26	76.46	73.41
Wskaźnik zadłużenia (%)	0,32	0.89	0.74	0.34
Wskaźnik udziału zadłużenia długoterminowego (%)	0,00	0.38	0.41	0.30
Wskaźnik struktury zadłużenia (%)	0,00	46.34	52.56	83.33
Wskaźnik kapitału stałego (%)	99,68	99.62	99.59	99.70
Wskaźnik sfinansowania majątku trwałego	1,07	1.17	1.15	1.09
Wskaźnik bieżącej płynności	21,46	20.45	30.06	37.63
Wskaźnik podwyższonej płynności	3,55	0.85	0.85	1.68
Wskaźnik wysokiej płynności	2,45	0.83	0,56	0.70
Wskaźnik opłacalności (%)	117,03	148.20	115.58	91.59
Wskaźnik efektywności produkcji (%)	14,56	32.53	13.48	-9.18
Wskaźnik efektywności obrotu (%)	18,85	33.38	13.68	-9.44
Wskaźnik efektywności majątku (%)	1,50	7.50	2.45	-1.10
Wskaźnik efektywności kapitału (%)	1,50	7.56	2.47	-1.11
Wskaźnik obrotowości majątku	0,08	0.22	0.18	0.12
Wskaźnik obrotowości majątku trwałego	0,09	0.23	0.18	0.12
Wskaźnik obrotowości zapasów	1,38	26.04	21.80	30.88
Wskaźnik zdolności kredytowej	3,21	2.64	0.76	0.49
Wskaźnik wiarygodności kredytowej	3,21	7.99	1.89	0.98

Źródło: Obliczenia własne

- (7) Goraj L., Kondraszuk T., Mańko St., Sass R., Pokrzywa T., Wójcik E. (1995): Pojęcia w zuniifikowanym formacie rachunkowości gospodarstw rolniczych. Krajowe Seminarium. MRiGŻ, FAPA, IERiGŻ Warszawa
- (8) Szczegółowe omówienie sposobu obliczania poszczególnych wskaźników oraz ich interpretacja zamieszczone zostały w opracowaniu: Mańko St.: Analiza finansowa gospodarstwa rolniczego. FAPA-ARMA, Warszawa, 1995

Obieg dokumentacji w ramach dotychczasowego systemu KSIAŻKA przedstawiony jest na rys. 1:

Rys. 1. Schemat obiegu dokumentacji źródłowej i wynikowej w systemie rachunkowości KSIAŻKA

ROMAN LUSAWA

*Ośrodek Doradztwa Rolniczego „Poświętne”
w Płońsku*

MARKETING PRODUKTÓW ROLNICZYCH NA PRZYKŁADZIE ZIEMNIAKÓW

Wprowadzenie gospodarki rynkowej spowodowało trudności gospodarstw rolniczych w sprzedaży swoich produktów oraz ujawniło słabość podmiotów gospodarczych działających w infrastrukturze rynku rolniczego w Polsce. Wiedza ludności wiejskiej w zakresie sprzedaży jest bardzo niska, co wobec konieczności dostosowania rolnictwa do standardów europejskich wymaga szybkich zmian. Zmiany te dotyczą między innymi opanowania zasad marketingu, który uczy jak skutecznie działać w warunkach gospodarki rynkowej. W chwili obecnej wiedza z tego zakresu jest niedostateczna, zarówno wśród samych rolników, jak i osób powołanych do szerzenia oświaty - nauczycieli, doradców rolniczych. Brakuje też popularnych publikacji na temat marketingu. Tę lukę stara się wypełnić niniejszy artykuł. Ma on charakter dydaktyczny i nie zawiera gotowych recept dla producentów ziemniaków. Celem jego jest - na przykładzie dość pospolitego produktu - przedstawienie sposobu myślenia zapewniającego sukces na rynku oraz podstawowych pojęć z zakresu marketingu.

Marketing nie jest samodzielną dyscypliną naukową. Jest on raczej filozofią działania firmy (przedsiębiorcy), zbiorem instrumentów i sposobów pomagających w osiągnięciu sukcesu rynkowego, czyli sprzedaży wytworzonych produktów za godziwą cenę.

Orientacja marketingowa narodziła się na początku XX wieku w warunkach dobrze rozwiniętego rynku amerykańskiego, kiedy okazało się, że proces produkcji musi zostać poprzedzony rozeznaniem rynku, zbadaniem upodobań konsumentów oraz możliwością uzyskania przewagi nad konkurencją. Istota orientacji marketingowej sprowadza się do przemyślanej i zharmonizowanej koncepcji działań ukierunkowanych na klienta i jego potrzeby, ponieważ tylko uwzględnienie życzeń konsumentów gwarantuje sprzedaż całości produkcji i uzyskanie satysfakcjonującej ceny. Klasyczna koncepcja marketingu polega na zgraniu czterech elementów:

1. **Produktu** odznaczającego się pożądanymi przez konsumenta parametrami jakościowymi;
2. **Dystrybucji** czyli odpowiedniej do rodzaju oferowanego produktu oraz wymagań konsumentów formy sprzedaży;
3. **Ceny** akceptowanej przez konsumenta;
4. **Promocji**, czyli środków oddziaływania na klienta, których celem jest przekonanie go do zakupu właśnie tego, a nie innego produktu.

Produkt

Chcąc osiągnąć sukces rynkowy, czyli dobrze zarobić na produkcji określonego produktu, trzeba przede wszystkim odpowiedzieć sobie na pytanie: dla kogo produkujemy? Jest to pytanie fundamentalne, gdyż od odpowiedzi na nie zależy dalsze postępowanie wiodące do ustalenia strategii marketingowej. Weźmy dla przykładu produkt tak pospolity jak ziemniaki. Wydać się może w pierwszej chwili, że odpowiedź na postawione wyżej pytanie brzmi prosto i jednoznacznie: wszyscy jedzą ziemniaki. Pozornie tak. Rzeczywiście wszyscy jedzą ziemniaki, jednak nie wszyscy jedzą takie same ziemniaki. Preferencje co do odmian są różne w różnych częściach kraju i trzeba je brać pod uwagę. Mieszkańcy Mazowsza preferują ziemniaki o miąższu białym, ewentualnie kremowym czyli najchętniej spożywanymi przez nich są ziemniaki: Sokół, Irys, Irga. Mieszkańcy Polski północnej i zachodniej spożywają chętniej ziemniaki o miąższu żółtym. Dla nich lepiej sadzić odmiany: Aster, Drop, Bryza, Mila, Ibis. Jeżeli zdecydujemy się zaopatrywać zwolenników nowalijek, to z ziemniaków białych wybierzemy wczesną odmianę Irys, a z żółtych możemy wybrać pomiędzy Dropem i Astrem. Jeżeli zechcemy zaopatrywać mieszkańców miast w „ziemniaki na zimę” to trzeba pomyśleć o odmianie, która dobrze przeleży w piwnicy. Polecić zatem można Sokoła, Milę, Ibisa. Przed podobnymi dylematami staniamiy również, gdy rozważać będziemy możliwość produkcji ziemniaków przemysłowych lub pastewnych.

Jeżeli wybierzemy kierunek produkcji i zdecydujemy się na konkretną odmianę, to musimy też przyjąć najodpowiedniejszą dla niej technologię uprawy. Wybranie uprawy „na wczesny zbiór” wymusza konieczność podkielkowania sadzeniaków, dotrzymania wczesnego terminu sadzenia. Korzystne może się okazać także stosowanie okryw ochronnych, na przykład z folii perforowanej lub agrowłókniny. Gra w tym przypadku idzie bowiem o to, by możliwie najwcześniej uzyskać produkt handlowy. Ceny ziemniaków młodych w sezonie spadają, jeśli nie z godziny na godzinę, to na pewno z dnia na dzień. Kto pierwszy wejdzie na rynek ten zwycięży. Jeżeli zdecydujemy się na produkcję ziemniaków o podwyższonej jakości - np. produkowanych metodami nieuciążliwymi dla środowi-

ska, to nie tylko musimy zastosować odpowiednią technologię uprawy, ale przede wszystkim podjąć współpracę z organizacją, która wyda nam atest potwierdzający fakt jej zastosowania. Na koniec należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że te same ziemniaki, ale poddane jakiegokolwiek obróbce lub zaoferowane w określonym czasie i opakowaniu stanowią odrębną jakość. Zastanawiając się nad wyborem grupy klientów, należy więc rozważyć jej preferencje w zakresie częstotliwości dokonywania zakupów, rodzaju i wielkości opakowania oraz wstępnego przygotowania do konsumpcji (mycie, sortowanie, przechowywanie itp.).

Gdy podjęliśmy uprawę ziemniaków na wczesny zbiór, to zdecydowaliśmy się jednocześnie na wybór klienta o grubszym portfelu. Warto więc pokusić się o to, by oczywiście za dodatkową opłatą, dostarczyć mu towar o podwyższonej jakości. Przed sprzedażą warto więc ziemniaki posortować, by bulwy „gotowały się równo”. Umyć, by podczas zakupów i transportu nie zakurzyć elegancko ubranej klientki i jej nie mniej eleganckiego samochodu. Warto też wcześniej przygotować porcje o określonej wadze opakowane najlepiej w przejrzyste woreczki, co skróci czas dokonywania zakupów do minimum. Pamiętajmy, że ludzie zamożni bardzo cenią sobie czas, wygodę i estetykę. Podobnie należy postąpić jeżeli produkujemy tzw. „ziemniaki ekologiczne”. Odbiorcami będą też ludzie zamożni, dodatkowo wyczuleni na punkcie swojego zdrowia i preferujący wyszukany sposób odżywiania się. Osobom tym należy proponować towar wyraźnie oznakowany. Dlatego do opakowania lepiej użyć toreb papierowych, na których powinny być wydrukowane informacje o producencie (nazwę producenta, jego nazwisko i adres) oraz instytucji, która gwarantuje odpowiednio wysoką jakość - udziela atestu. Na opakowaniu takim będzie dość miejsca na umieszczenie dużego rysunku lub zdjęcia pozwalającego na łatwe zidentyfikowanie zawartości oraz mniejszego emblematu graficznego nawiązującego do idei ochrony środowiska naturalnego i zdrowia. Wydaje się, że najodpowiedniejszymi symbolami jakie można tu wykorzystać są: zielony liść, drzewo, słońce itp. Ziemniaki tego rodzaju należy sprzedawać w wyspecjalizowanych sklepach, gdzie oferuje się także inne artykuły spożywcze. Dlatego nasz towar musi być czysty. Wybór klienta zbiorowego (jednostki wojskowe, szpitale itp.) powoduje konieczność sprawdzenia jego wymagań co do wielkości i wyrównania bulw, gdyż możemy się liczyć ze stosowaniem przez niego maszyny do obierania.

Mamy także możliwość zaoferowania wytworzonego przez nas produktu w okresie sezonowej obniżki podaży czyli na przednówku. Możemy w tym przypadku liczyć na korzystniejsze ceny. Jednak musimy pomyśleć o sposobach utrzymania jakości przez dłuższy czas, czyli rozwiązać problem przechowywania. Zabiegi nasze w tym zakresie okazać się mogą opłacalne, gdyż poza utrzymaniem jakości zmniejszymy także straty oraz ograniczymy nakłady robocizny na przebieganie.

Dystrybucja

Wartość towaru zależy nie tylko od jego cech użytkowych, lecz w równej mierze od miejsca i czasu wystawienia go na sprzedaż. Amatorzy ziemniaka będą skłonni zapłacić tym więcej, im wygodniejszy - z ich punktu widzenia - sposób zaopatrzenia proponujemy. Dlatego musimy wybrać takie sposoby dystrybucji, które w maksymalnym stopniu uwzględniają potrzeby wybranych przez nas grup klientów. Do wyboru mamy szereg tzw. kanałów dystrybucyjnych.

Możemy sprzedawać ziemniaki bezpośrednio z gospodarstwa. Taki wariant okaże się korzystny, jeżeli znajdziemy odbiorcę większych partii. Korzystać z tej formy mogą konsumenci zbiorowi, zakłady pracy prowadzący akcję socjalną, eksporterzy itp. Jeżeli zechcemy dowieźć towar bezpośrednio do odbiorcy, to krąg zainteresowanych poszerzy się o rodziny zaopatrujące się w ziemniaki na zimę, a w przypadku zagwarantowania ciągłości dostaw, także o właścicieli sklepów warzywniczych. Mamy też możliwość sprzedaży detalicznej. Gdy zdecydujemy się na to rozwiązanie, warto pamiętać, że jeżeli ofertę powiększymy jeszcze o jakieś artykuły to mamy szansę dotrzeć do większej liczby klientów. Czasem ziemniaki kupi ktoś przy okazji dokonywania innego zakupu.

Cena

Przed ustaleniem ceny sprzedaży musimy zdać sobie sprawę, że kupujący płaci nam nie tyle za sam towar, co za zaspokojenie przy jego pomocy swoich potrzeb. Mówiąc obrazowo, człowiek kupujący wiertło nie płaci za nie. On płaci za dziurę. Wyjątek od tej reguły stanowią jedynie kolekcjonerzy wiertel. Mówiąc jeszcze ściślej kupujący płaci za wyobrażenie o korzyściach płynących z zakupu - to czy produkt spełni jego oczekiwania okazuje się już po dokonaniu transakcji.

Podstawową potrzebą jaką mogą zaspokoić ziemniaki jest oczywiście potrzeba spożywania pokarmów. Jako potrzeba niższego rzędu - już w przypadku względnego zaspokojenia - traci siłę motywującą na korzyść potrzeb wyższego rzędu. Rozważmy następujący przykład:

Ziemniaki młode są kupowane pomimo tego, że ich wartość odżywcza jest niższa od tzw. ziemniaków starych, a cena relatywnie bardzo wysoka. Za co więc płaci kupująca je pani domu? Po pierwsze za to, że może zrobić najbliższymi przyjemność: serwując na obiad młode, posypane koperkiem „ziemniaczki” ze zsiadłym mlekiem, z kotлетem schabowym i surówką lub w innym równie smakowitym zestawie. Jeżeli zaprosi na obiad znajomych, to będzie mogła zasygnalizować im w ten sposób, że sytuacja materialna rodziny pozwala na kupowanie drogiej żywności. Podniesie w ten sposób prestiż rodziny, jeżeli nawet nie w oczach gości to na pewno we własnym odczuciu. Podobny efekt osiągnie także umiejętnie demonstrując zakup sąsiadkom. Nie musi tego robić zbyt ostentacyjnie, albowiem „wiedzą sąsiedzi ...”. Istotne jest tylko, że klientka zapłaciła głównie za przyjemność jaką sprawiła sobie i swoim najbliższym.

W naszych warunkach cywilizacyjnych głód nie jest czynnikiem motywującym do kupowania kartofli. Wraz ze zmniejszeniem nakładów pracy fizycznej maleje zapotrzebowanie organizmu ludzkiego na energię, której dostarcza zawarta w ziemniakach skrobia. Wzrost spożycia owoców i warzyw powoduje zmniejszenie roli ziemniaków jako źródła witaminy „C”. Pamiętajmy ponadto, że zastąpić je można kaszą jęczmienną lub gryczaną, makaronem, chlebem, ryżem. Wszystkie te produkty są powszechnie dostępne, a ich ceny nie odstraszą. Nie ma więc uzasadnienia dla tak dużego udziału ziemniaków w diecie. Co więc powoduje, że są one tak powszechnie kupowane? Oczywiście sprawiają to upodobania kulinarne Polaków. Klienci w większości przypadków nie kupują ziemniaków dlatego, że są głodni, ale po to by zaznać przyjemności spożywania potraw z nich przyrządzonych, a czasami także dla zaspokojenia potrzeb ambicjonalnych. Ziemniaki są dla nich tym więcej warte, im większa jest ta przyjemność.

Przyjemność to odczucie subiektywne, nie dające się zmierzyć. Nie ma zatem podstaw do tzw. obiektywnego ustalania ceny. Trzeba więc zbadać ile są skłonni zapłacić nasi potencjalni klienci za zaspokojenie swoich potrzeb. Praktyka wskazuje, że często więcej niż się spodziewamy. Przez lata twierdzono, że podstawą ustalania ceny są koszty jakie trzeba ponieść na wyprodukowanie jednostki określonego produktu. Do dziś jednak nie opracowano metody liczenia jednostkowych kosztów produkcji w gospodarstwach rolniczych. Wydaje się, że ze względu na skomplikowany charakter procesów produkcji rolniczej jest to bardzo trudne lub nawet niemożliwe. Dlatego też nie ma jak na razie narzędzi do tak zwanego obiektywnego ustalenia ceny. Ustalajmy ją więc subiektywnie, w drodze umowy z kupującym żądając godziwej naszym zdaniem ceny. Jeżeli nie zyska ona akceptacji klientów, musimy ją obniżyć. Pamiętajmy, że na rynku nie jesteśmy sami. Obserwujmy więc konkurentów. Pamiętajmy przy tym, że ich oferta może być skierowana do innej grupy konsumentów lub inna jest jakość ich oferty. Jeżeli dla przykładu sprzedajemy ziemniaki na targowisku, to nie sugerujmy się zbyt cenami w sklepach warzywnych. Zaopatrują się w nich ludzie zamieszkali w pobliżu, którzy nie lubią lub nie mogą nosić zakupów, ceną swój czas, chcą zrobić zakupy w jednym miejscu. Warunki w jakich dokonuje się zakupów są w sklepie lepsze niż te, które my możemy zaoferować, a oferta bogatsza. Jeżeli zażądamy tyle samo, to możemy się spodziewać, że klienci naszą cenę odrzucą. Nic nie szkodzi jednak spróbować. Na marginesie rozważań o cenach należy wyjaśnić kwestię kosztów. To prawda, że są one mało przydatne przy ustalaniu cen, ale trzeba je liczyć po to, by racjonalizować proces produkcji. Im taniej wyprodukujemy tym więcej zarobimy.

Promocja

Nawet najlepszy towar nie zostanie sprzedany, jeżeli nie uda się przekonać odpowiedniej liczby nabywców, że powinni wybrać go spośród wielu. Pozyskiwaniu i utrzymywaniu klientów służy promocja. Do działań promocyjnych zaliczamy: reklamę, dbałość o opinię firmy wpośród potencjalnych klientów, zabieganie o przychylność środków masowego przekazu (ang. public relation) oraz aktywizacja sprzedaży detalicznej (merchandising). Pamiętać należy, że promocja kosztuje. Dlatego działania reklamowe muszą być adekwatne do skali produkcji. Można rozważyć możliwość prowadzenia akcji promocyjnej wspólnie z innymi producentami.

Reklama

Reklama polega na umiejętnym zaprezentowaniu i zaoferowaniu produktu w celu skłonienia potencjalnych nabywców do przyjęcia oferty. Reklama nie ma na celu informowania, że coś produkujemy. Wskazuje natomiast co i dlaczego jest nabywcy najbardziej potrzebne oraz przekonuje, że tym potrzebom odpowiada w najwyższym stopniu produkt będący przedmiotem promocji. Klienta nie obchodzi, że chcemy mu sprzedać ziemniaki. Może go natomiast zainteresować fakt, że nasz produkt to najlepsza i najsmaczniejsza, dobrze przechowująca się odmiana, że bulwy nie są porażone chorobami, a uprawiane były tak, by ugotowany z nich posiłek był nie tylko smaczny ale i zdrowy.

Do reklamowania ziemniaków - produktu codziennego użytku, nieskomplikowanego i nie będącego nowością, a zatem nie wymagającego specjalnego objaśnienia - najodpowiedniejsza jest reklama zewnętrzna. Pod pojęciem reklamy zewnętrznej rozumiemy wszelkiego rodzaju plansze reklamowe, plakaty itp., umieszczane w miejscach nasilonego ruchu pojazdów i pieszych. Sposób działania oraz główną zaletę tej formy reklamy najlepiej ilustruje hasło: „telewizor można wyłączyć, gazetę wyrzucić, ale nie można przejść przez miasto z zawiązanymi oczami”. Reklama zewnętrzna bazuje jedynie na wizualnym kanale przekazu. Kontakt z nią w sytuacji ulicznej jest krótki i praktycznie nie przekracza 5 sekund. Dlatego powinna się cechować:

- silną koncentracją przekazu na najważniejszej informacji,
- zdecydowaną preferencją obrazu jako elementu komunikacji,
- silnym uwypukleniem marki,
- krótkim i zrozumiałym tekstem możliwym do przeczytania w czasie jednego spojrzenia, nie przekraczającym 5 słów,
- dużymi literami, czytelnymi z dużej odległości,
- zdecydowanymi, kontrastowymi kolorami.

Jeżeli chcemy zareklamować ziemniaki sprzedawane bezpośrednio z gospodarstwa, to przy drodze wiodącej do niego można ustawić dużą plaszę z rysun-

kiem ziemniaka, naszym nazwiskiem, strzałką pokazującą kierunek. Można podać odległość od miejsca ustawienia takiej reklamy. Spełni ona wszystkie wymienione powyżej warunki. Treść jej będzie zrozumiała nawet dla kierowców jadących ze znaczną szybkością. Będziemy zachwalać towar swój, a nie sąsiada, co w marketingu nazywa się promocją marki. Reklamę gospodarstwa możemy także umieścić na pojeździe, którym poruszamy się po drogach. Taka ruchoma reklama z reguły przyciąga wzrok.

Gdy postanowimy zaopatrywać mieszkańców miasta w ziemniaki na zimę, to przed ich przywiezieniem korzystnie jest wywiesić na klatkach schodowych lub w pobliżu wejść do bloków, plakaty informujące o naszym zamiarze. Mogą one zawierać więcej informacji, gdyż można spodziewać się, że zainteresowani zakupem zatrzymają się na chwilę. Tekst informacyjny powinien być sformułowany tak, by przekonywał do zakupu właśnie tych, a nie innych ziemniaków, ponieważ ich zalety gwarantują pełną stysfakcję nabywcy. Nie może być zbyt długi. Napisać go należy drobniejszym pismem i umieścić tak, by nie zmniejszał czytelności głównego przesłania, jakim jest informacja o zamiarze sprzedaży ziemniaków oraz terminie ich dostarczenia. Producent ziemniaków chcący dotrzeć do odbiorców zbiorowych może dać ogłoszenie w prasie. Nawet w miastach liczących 20 tys. mieszkańców funkcjonują gazety. Czasami więcej niż jedna. Warto się więc zainteresować czy nie ma takich możliwości w pobliskich miejscowościach. Ogłoszenia w gazetach lokalnych nie są zbyt drogie, a docierają do dużej liczby potencjalnych odbiorców.

Wizerunek firmy

To obraz firmy funkcjonujący w jej otoczeniu i środkach masowego przekazu. Wizerunek buduje się w bezpośrednich kontaktach z klientami, którzy chętniej kupują u tych, których znają i do których żywią sympatię. Warto więc o nią zabiegać, zwłaszcza, że nie musi to zbyt wiele kosztować. Schludny wygląd i uśmiech budzą zaufanie, a chwila rozmowy nastraja przyjaźnie. Zaufanie wzbudzimy łatwiej, jeżeli nie będziemy się „wstydzili” własnego nazwiska. Przeciętny człowiek chętniej kupuje „u Pana Franka” lub „u Kowalskiego” niż „od chłopca”. Nasze nazwisko stanowiące markę towaru gwarantuje bowiem klientowi wysoką jakość. Kupujący liczy na to, że ktoś, kto chce poważnie zająć się handlem, zna zasadę „zadowolony klient powie o tym dwu, góra trzem znajomym, niezadowolony - przynajmniej dziesięciu”. Dlatego zrobi wszystko by się przypodobać, a już na pewno nie „nabije w butelkę”. Warto więc oznakować miejsce, w którym prowadzimy sprzedaż.

Pozytywnego wizerunku nie zbudujemy natomiast, jeżeli:

- nie stawimy się na spotkanie z klientem w umówionym miejscu i czasie, chociażby umowa zawarta była nie bezpośrednio, a za pośrednictwem

reklamy czy ogłoszeń. Dotyczy to także sytuacji, gdy wystawiliśmy tablicę informującą, że prowadzimy sprzedaż w gospodarstwie, a przyjeżdżający do niego klient zostanie drzwi zamknięte;

- wystawimy na sprzedaż towar jakościowo odbiegający od oferowanego w ofercie;
- żądamy od kupującego własnych opakowań;
- brakuje nam pieniędzy do wydawania reszty;
- Nie posiadamy budzących zaufanie przyrządów do ważenia.

W uzasadnionych przypadkach można podjąć dalej idące działania. Znamienny jest przykład rolnika z województwa ciechanowskiego, który zajmuje się produkcją zdrowej żywności (w tym również ziemniaków). W ramach budowania wizerunku swojej firmy nie tylko uczestniczy w wystawach i seminariach organizowanych przez Ośrodek Doradztwa Rolniczego, ale sam organizował w odległej o 200 km. Warszawie spotkania poświęcone produkcji ekologicznej. Nawiązał kontakty z dziennikarzami prasy lokalnej i ogólnopolskiej, dzięki czemu stał się osobą dość znaną i zapewnił sobie zbyt na wytwarzane produkty.

Merchandising

Jest jednym ze skuteczniejszych sposobów aktywizacji sprzedaży, polegającym na docieraniu producentów do klientów za pośrednictwem handlu detalicznego. Istota tej metody polega na zawieraniu porozumień z właścicielami sklepów gwarantujących ekspozycję naszych produktów w miejscach najłatwiej spostrzeganych przez klientów, stosowanie reklamy wewnątrz sklepu, ustnym zachęcaniu klientów do kupienia oferowanych przez nas towarów itp. Praktyczne zastosowanie takiego działania może mieć miejsce w przypadku sprzedaży większej ilości ziemniaków młodych, umytych i porcjowanych oraz tzw. „ekologicznych”.

Pamiętajmy, że podstawą sukcesu tej formy promocji towaru jest zapewnienie ciągłości sprzedaży. Ze względu na charakter produktu wykorzystywać też można jedynie najprostsze instrumenty oddziaływania na klienta. Zadbać należy o to, by nasze ziemniaki były dobrze widoczne w przestrzeni sklepowej. Powinny być wyłożone w miejscu o największym natężeniu ruchu. W dużych sklepach dobrym miejscem jest trasa prowadząca do działu sprzedającego pieczywo, nabiał, słodczyce lub trasa od tych stoisk do kasy. Korzystne jest sąsiedztwo stoisk obsługiwanych tradycyjnie oraz strefa kas, gdyż ludzie stojący w kolejce rozglądają się mimowolnie. Warto pamiętać, że klient poruszający się w sklepie lub stojący w kolejce z reguły patrzy w prawo. Lepiej spostrzegane są też brzegi regałów. Korzystne jest eksponowanie towarów na wysokości oczu. Wyłożenie większej ilości towaru w jednym miejscu także przyciąga wzrok kupujących. W celu ściągnięcia uwagi kupujących można postarać się o oznakowanie półek

na których są eksponowane, będzie to stanowiło substytut stelaża firmowego. Przydatne w tym celu mogą okazać się etykiety samoprzylepne. Można w końcu postarać się o przychyłność personelu sklepowego, który będzie zachwalał klientom właśnie nasz produkt.

Merchandising może okazać się trudny do realizacji ze względu na bariery psychologiczne występujące u kierowników sklepów, którzy mogą poczuć się urażeni ingerencją w ich kompetencje, trudności organizacyjne (szczupłość powierzchni sprzedaży), konflikty interesów (wielu dostawców może być zainteresowanych umieszczeniem ich towarów w „lepszemu miejscu”). Wymaga zatem nakładów, inwencji, zabiegów organizacyjnych i poniesienia kosztów ale w przypadku towarów o wyższej od przeciętnej jakości (a więc i cenie) może okazać się opłacalny.

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

OŚWIATA ROLNICZA W POLSCE (STAN, STRUKTURA I KIERUNKI ZMIAN)

1. Uwagi wstępne

Podstawowym celem szkolnictwa rolniczego jest kształcenie kadr dla gospodarki żywnościowej (a więc i dla rolnictwa) oraz dla jej otoczenia. Jakość kadr jest jednym z czynników określających efektywność pracy⁽¹⁾. Z wielu badań prowadzonych na świecie stwierdzono wysoką korelację między jakością czynnika ludzkiego, a efektami pracy⁽¹⁾, w tym również w rolnictwie⁽²⁾. Ponadto poziom wykształcenia decyduje o stopniu przyswajania innowacji i otwartości na zmiany. Wraz ze wzrostem wykształcenia i kwalifikacji zawodowych zwiększają się możliwości wprowadzania zmian i dostosowania gospodarstwa do istniejących warunków gospodarowania (produkcyjnych, technologicznych, ekonomicznych itp.) oraz uzupełniania niezbędnej wiedzy (poprzez doksztalcanie i doskonalenie). Wszystko to jest niezmiernie ważne dla doradców pracujących z rolnikami na co dzień, gdyż z bardziej wykształconymi rolnikami lepiej im się pracuje, chętniej korzystają z usług doradczych i współpracują z innymi rolnikami w ramach kółek doradczych. W związku z tym doradcy powinni wiedzieć: jak przebiega przygotowanie do zawodu rolnika oraz jakie są uwarunkowania i potrzeby zmian w tym zakresie. Mając to na uwadze (oraz dodatni wpływ wykształcenia na wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw rolnych) w niniejszym artykule przedstawiono:

- informację o szkolnictwie rolniczym i spożywczym w Polsce oraz realizowanych programach nauczania,
- uwarunkowania kierunków zmian kształcenia dla potrzeb gospodarki żywnościowej,

(1) Zob. S. R. Domański: Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. PWN, Warszawa 1993.

(2) Zob. J. Kuźma: Analiza wpływu wykształcenia ogólnego i kwalifikacji ogólnych na wprowadzanie innowacji i wyniki produkcyjne w gospodarstwach chłopskich. „Postępy Nauk Rolniczych” 1974, nr 6 oraz Z. Małanicz: Wpływ wykształcenia rolników na wyniki ekonomiczne gospodarstw chłopskich. „Roczniki Nauk Rolniczych” 1965, Seria D - Monografie, t. 114.

- powiązanie doradztwa i oświaty rolniczej w działaniach na rzecz gospodarki żywnościowej i wsi,
- proponowane kierunki zmian w kształceniu dla potrzeb gospodarki żywnościowej.

2. Programy nauczania dla szkół rolniczych i spożywczych

Kształcenie zawodowe w Polsce, w tym dla potrzeb rolnictwa i pozostałych ogniw gospodarki żywnościowej, odbywa się w następujących typach szkół:

- zasadnicze szkoły zawodowe,
- średnie studia zawodowe,
- licea zawodowe,
- technika zawodowe i szkoły równorzędne (np. licea ekonomiczne),
- policealne studia zawodowe.

W roku szkolnym 1992/93 kształcenie w zawodach rolniczych i spożywczych odbywało się w 679 placówkach szkolnych prowadzonych przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (MRiGŻ) oraz w 320 placówkach Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN). Podstawowe ogniwo szkół MRiGŻ (332 placówek) stanowią zespoły szkół, które w większości są jednostkami szkolno-internatowymi, a uzupełniające: 194 szkoły filialne i 153 szkoły rolnicze mieszczące się w obiektach innych szkół (tab.1). Przestrzenne rozmieszczenie tych placówek jest nierównomierne, od 4 szkół w woj. chełmskim do 27 w woj. lubelskim.

Tabela 1.

Liczba szkół rolniczych i spożywczych w Polsce

Lp.	Wyszczególnienie	Placówki	
		liczba	procent
1.	Szkoły MRiGŻ	679	68,0
1a.	- zespoły szkół	332	33,2
1b.	- filie zespołów szkół	194	19,5
1c.	- pozostałe szkoły	153	15,3
2.	Szkoły MEN	320	32,0
3.	Ogółem	999	100,0

Źródło: Szkolnictwo rolnicze w liczbach 1992/93. CDiEwR, Brwinów 1993.

W zasadniczych i średnich szkołach rolniczych kształci się średnio około 184 tys. uczniów, w tym w szkołach stacjonarnych około 168 tys. uczniów. W strukturze uczniów według płci 47,0% stanowią dziewczęta, z czego 39,3%

w szkołach zasadniczych, 52,0% w szkołach średnich i aż 92,0% w liceach rolniczych. Młodzież pochodzenia chłopskiego w strukturze uczniów stanowi średnio 41,7%, w tym: w szkołach zasadniczych - 49,5%, w szkołach średnich - 39,2%, a w szkołach policealnych - 18,9%.

W strukturze kształcenia szkół MRiGŻ (68% ogółu szkół rolniczych i spożywczych) zawody rolnicze stanowią 94,3%, zawody spożywcze - 2,6% i zawody inne - 3,1%. Z kolei w strukturze kształcenia szkół MEN (32% ogółu szkół gospodarki żywnościowej) zawody rolnicze stanowią 17,8%, zawody spożywcze - 69,8% i zawody inne - 12,4%. Z przedstawionych danych wynika, że kształceniem w zawodach spożywczych zajmują się głównie szkoły MEN (89,2% ogółu szkół kształcących w zakresie przetwórstwa produktów rolnych), a uzupełniając - szkoły MRiGŻ (10,8%). Stan taki niewiele się zmienił w ostatnich latach, mimo iż od 20 lat resort rolnictwa i gospodarki żywnościowej odpowiada za zawody spożywcze (nie mówiąc już o działalności gospodarczej i organizacyjnej), a w związku z tym przygotowuje dokumentację programową i programy nauczania. Sytuacja w tym zakresie wymaga zmian, co wynika z konieczności powiązania kształcenia rolniczego z kształceniem dla potrzeb przetwórstwa rolnego, a zwłaszcza dla potrzeb przetwórstwa na małą skalę. Szkoły spożywcze MEN najczęściej bowiem kształcą dla potrzeb dużych zakładów.

Kształcenie dla potrzeb rolnictwa i przemysłu spożywczego odbywa się według klasyfikacji zawodów i specjalności z 1982 roku i z 1986 roku (wraz ze zmianami z 1993 roku). Te dwie klasyfikacje zawodów są podstawą kształcenia w szkolnictwie zawodowym, przy czym dla pierwszej z nich - będącej już w stadium końcowym - opracowano w 1993 roku nowe programy ramowe nauczania. W roku szkolnym 1991/92 rozpoczęto wdrażanie klasyfikacji z 1986 roku, które poprzedziło wdrażanie na zasadzie eksperymentu począwszy od 1989 roku. Nauczanie według tej klasyfikacji jest sukcesywnie wdrażane i obecnie obejmuje ona ponad połowę szkół rolniczych i spożywczych. Trzy szkoły prowadzą kształcenie według własnych programów autorskich. Natomiast w szkołach dla pracujących obowiązują plany nauczania z 1977 roku.

W klasyfikacji z 1982 roku Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej było resortem wiodącym dla 28 zawodów (niektóre ze specjalnościami) i 3 specjalności, dla których organem wiodącym było inne ministerstwo. W 1986 roku zatwierdzono nową klasyfikację zawodów i specjalności, w której główny akcent położono na **zawody szerokoprofilowe**⁽³⁾. Zawody te powstały z połączenia kilku lub kilkunastu zawodów pokrewnych, z których wyodrębniono treści wspólne. Rozszerzenie profilu kształcenia doprowadziło do zmniejszenia liczby

(3) Zob. J. Borczyńska: Założenia szerokoprofilowego kształcenia w szkołach rolniczych. „Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej” 1992, nr 1; M. Majewska: Reforma programowa w szkołach rolniczych i spożywczych. „Szkoła Zawodowa” 1994, nr 3 oraz J. Krosny: Reforma programowa w oświacie rolniczej. „Szkoła Zawodowa” 1991, nr 9.

zawodów, przy czym dotychczasowe zawody wąskoprofilowe stały się specjalizacjami (np. technik rolnik o specjalizacji łąkarstwo oraz technik rolnik o specjalizacji ochrona roślin weszły w skład zawodu technik rolnictwa).

Pierwszym etapem prac modernizacyjnych w zakresie programów nauczania w szkołach rolniczych i spożywczych było opracowanie **charakterystyk kwalifikacyjnych absolwentów**, zawierających zbiór kwalifikacji i umiejętności niezbędnych do wykonywania danego zawodu. Następnym etapem było segregowanie poszczególnych umiejętności w bloki tematyczne, które z kolei stanowiły podstawę wyodrębnienia nazw przedmiotów. Całą wiedzę przewidzianą do przekazania uczniom można podzielić na trzy fazy:

1. *Kształcenie ogólnozawodowe,*
2. *Kształcenie specjalistyczne,*
3. *Kształcenie praktyczne.*

W pierwszej fazie kształcenia w zawodzie rolnika kształcenie odbywa się poprzez przedmioty zblokowane, takie jak: *podstawy produkcji roślinnej, podstawy produkcji zwierzęcej i podstawy mechanizacji*, w których uwzględnia się również zagadnienia związane z biologią, chemią i fizyką, bez oddzielnego omawiania tych przedmiotów. Z kolei w fazie drugiej (fazie specjalizacji) odbywa się nauczanie poszczególnych technologii produkcji rolniczej z wybraną specjalizacją oraz organizacji i czynników określających ich funkcjonowanie. Natomiast kształcenie praktyczne prowadzone jest w obydwu fazach, przy czym wzrasta jego intensywność w fazie drugiej ze względu na dotychczasowe przygotowanie teoretyczne, a zwłaszcza z zakresu mechanizacji rolnictwa. Podkreślić należy, że uczenie się zawodu rolnika - zwłaszcza nauka praktycznego przygotowania - jest częściowo zróżnicowane dla chłopców i dziewcząt ze względu na funkcje rolnika mężczyzny i funkcje kobiety w prowadzeniu gospodarstwa. Chłopcy uzyskują przygotowanie z zakresu obsługi i eksploatacji sprzętu rolniczego wraz z elementami prac warsztatowych oraz prac remontowo-budowlanych, natomiast dziewczęta - z zakresu gospodarstwa domowego.

Kształcenie w zawodzie szerokoprofilowym stwarza podstawy wielokierunkowej specjalizacji w pracy zawodowej i umożliwia przekwalifikowanie się oraz zdobycie zawodów dodatkowych. Istota tego kształcenia - o czym była już mowa - sprowadza się do wspólnej wiedzy ogólnej, dającej podstawy wiedzy o procesie produkcji i technologii w formie zblokowanych przedmiotów. Taki elastyczny układ kształcenia zawodowego daje możliwość dalszego kształcenia w specjalizacjach, których potrzeby ujawnia szybko zmieniający się rynek pracy oraz dostosowania go do istniejących potrzeb. Naprzeciw temu idzie wstępna specjalizacja uczniów w ostatnich latach nauczania oraz umożliwienie uwzględniania w programach nauczania danego przedmiotu potrzeb obszaru oddziaływania szkoły. Nauczyciel w 70% jest zobowiązany do zrealizowania programu przed-

miotu, a w 30% może uwzględnić potrzeby regionu. Z kolei specjalizacje wybierają szkoły spośród centralnie opracowanych przez Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie (CDiEwR) lub opracowują same i uzyskują zatwierdzenie przez resort rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Dotychczas najczęściej wybierane są - jak wynika z informacji ze szkół wdrażających zawody szeroko profilowe - programy specjalizacyjne centralnie opracowane⁽⁴⁾, a w szczególności następujące: *organizacja obrotu, rolnictwo ekologiczne i organizacja małego ruchu turystycznego na wsi*.

Założeniem kształcenia w zawodach szerokoprofilowych jest zwiększenie „dyspozycyjności” absolwenta, stwarzanie podstaw doskonalenia zawodowego (kształcenia ustawicznego) i zmiany specjalności - wynikających z potrzeb rynku pracy i dostosowania gospodarowania do warunków ekonomicznych. Tak też oceniają tę klasyfikację nauczyciele⁽⁵⁾, ale jednocześnie wskazują na potrzeby jej doskonalenia ze względu na szybkość zachodzących zmian w gospodarce żywnościowej i konieczności dostosowania jej do całej gospodarki narodowej. Zapotrzebowanie na kadry o określonych kwalifikacjach zawodowych wymaga zmian w programach nauczania i dostosowania ich do istniejących potrzeb (związanych z rozwojem gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich). W związku z tym wysiłek szkół powinien zmierzać do⁽⁶⁾:

- zespolenia kształcenia rolniczego z potrzebami społecznymi i gospodarczymi kraju,
- przygotowania absolwentów do działalności gospodarczej w warunkach zmieniających się technik i technologii produkcji oraz powstawania nowych potrzeb na specjalistyczne usługi,
- zbliżenia szkoły do środowiska i jego zmiennych warunków oraz uwzględnienia w programie kształcenia warunków regionalnych i potrzeb lokalnych,
- zwiększenia roli kształcenia umiejętności technicznych, technologiczno-organizacyjnych, ekonomicznych i społecznych (jak np. rozwiązywania konfliktów, podejmowania decyzji, negocjowania, komunikowania się itp.),
- pogodzenia potrzeb kształcenia pod kątem przyszłej pracy lub dalszej nauki (kształcenie użytkowe) z potrzebą wszechstronnego rozwoju osobowości uczniów,
- utrzymania równowagi między przyrostem wiedzy (rolniczej i ogólnokształcącej), a możliwościami jej opanowania.

(4) Podkreślić przy tym należy, że większość tych programów zostało opracowanych przez nauczycieli szkół rolniczych.

(5) Por. J. Borczyńska: Ocena założeń szerokoprofilowego kształcenia w zawodach: rolnik i technik rolnik. „Szkoła Zawodowa” 1994, nr 3, s. 22-24.

(6) J. Wołoszyn: Funkcjonowanie szkół rolniczych w warunkach gospodarki rynkowej [w:] „Mechanizmy i infrastruktura rynku rolnego”. część II, Wyd. JADRAN, Warszawa 1995, s. 210 i następne.

3. Uwarunkowania zmian kierunków kształcenia dla gospodarki żywnościowej

Obecnie Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej jest organem wiodącym w odniesieniu do 15 zawodów i 1 specjalności (tab. 2).

Tabela 2.

Zawody i specjalności według klasyfikacji z 1993 roku, dla których resort wiodący stanowi Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

Zawody nierobotnicze	Zawody robotnicze
grupa rolnicza	
technik rolnik technik ogrodnik technik mechanizacji rolnictwa technik inżynierii środowiska i melioracji technik pszczelarz technik hodowca koni technik weterynarii technik rybactwa śródlądowego technik ekonomista - rachunkowość i rynek rolny	rolnik ogrodnik mechanik operator maszyn pojazdów i maszyn rolniczych monter instalator urządzeń technicznych w budownictwie wiejskim rybak śródlądowy
grupa spożywcza	
technik technologii żywności	operator maszyn i urządzeń spożywczych

Źródło: Opracowanie własne

Podstawą nauczania na poziomie zasadniczym i średnim jest kształcenie rolnicze, mniejsze znaczenie ma kształcenie w zakresie przetwórstwa rolniczego, a w postaci śladowej jest kształcenie ekonomiczne dla potrzeb całej gospodarki żywnościowej. Dążąc do zmian w gospodarce żywnościowej, należy zmienić proporcje profilu kształcenia. Szkół rolniczych w Polsce jest bardzo dużo i w związku z tym w części tych szkół można kształcić - wyłącznie lub obok kształcenia rolniczego - dla potrzeb gospodarki żywnościowej. Wymaga to dalszych zmian w programach nauczania i kierunkach kształcenia. Jest to konieczne, jeśli chcemy mówić o rozwoju wsi i kreowaniu przedsiębiorczości. Edukacja jest więc czynnikiem sprzyjającym przemianom strukturalnym obszarów wiejskich, ale trzeba stworzyć warunki dla prawidłowego funkcjonowania różnych jej form.

Kształcąc kadry dla potrzeb gospodarki żywnościowej (agrobiznesu) należy w szerszym - niż dotychczas - stopniu uwzględnić kształcenie w zakresie przetwórstwa produktów rolnych, a zwłaszcza dla potrzeb małej skali produkcji oraz kształcenie ekonomistów agrobiznesu. Obecnie na średnim poziomie kształcenia

ekonomii rolnictwa można uczyć się jedynie w zawodzie *technik ekonomista - specjalność rynek i rachunkowość rolna*. Jest to mało i w zasadzie ten zawód przygotowuje kadry głównie dla potrzeb rachunkowości. W związku z tym istnieje potrzeba opracowania nowego zawodu, uwzględniającego wszystkie zagadnienia ekonomiczne w powiązaniu ze specyfiką agrobiznesu. Chodzi tutaj przede wszystkim o uwzględnienie zagadnień ekonomiki produkcji, rachunku ekonomicznego, metod analizy ekonomicznej, zarządzania i organizacji, marketingu, rynku rolnego, podejmowania decyzji itp. Nauczanie tych zagadnień powinno przygotować specjalistów, którzy mogliby pracować w otoczeniu rolnictwa, organizując produkcję rolniczą, prowadząc zakłady przetwarzania produktów rolniczych i uruchamiając je, pracując w instytucjach związanych z gospodarką żywnościową i zarządzając nimi. Jest to konieczne dla rozwoju gospodarki żywnościowej, a zwłaszcza na obszarach wiejskich. Osobną sprawą jest kształcenie ekonomiczne w ramach uczenia się poszczególnych zawodów, które należy rozwijać w formie specjalizacji. Już obecnie w ramach kształcenia szerokoprogowego w ostatnich latach można wybierać programy specjalizujące uwzględniające zagadnienia ekonomiczne (np. w zawodzie technika rolnika: rynek rolny, podstawy agrobiznesu, obsługa ruchu turystycznego).

Nowe specjalności w kształceniu szerokoprogowym określają potrzeby w tym zakresie, potrzeby zróżnicowane przestrzennie. W związku z tym w wyborze kierunku kształcenia istotną rolę - obok typowych programów wraz ze specjalizacją - odgrywać powinny programy autorskie, związane z danym regionem, z jego zagospodarowaniem i dokonującymi się zmianami (np. ze zmianą kierunku produkcji, podejmowania dodatkowych i alternatywnych zajęć związanych z produkcją rolniczą, rozwojem wsi itp.). Dotyczy to zwłaszcza szkolnictwa średniego, które powinno być osadzone w swoim środowisku i wywierać wpływ na kierunki oraz treści kształcenia. Szkoła (szkoły) dla wsi powinny umożliwić zdobycie kwalifikacji wszystkim tym, którzy pozostaną na wsi i będą pracowali na rzecz jej rozwoju. Chodzi tutaj z jednej strony o kierunki kształcenia potrzebne dla całej gospodarki żywnościowej (rolnictwo, przetwórstwo rolne, obrót towarowy, spółdzielczość rolna, bankowość itp.), a z drugiej strony o stworzenie sieci innych szkół, które będą przygotowywały fachowców dla różnych zawodów pracujących w infrastrukturze, usługach i działalności pozarolniczej. Szkolnictwo zawodowe powinno być dostosowane dla potrzeb restrukturyzowanego rolnictwa i wielofunkcyjnego zagospodarowania wsi oraz uwzględniać potrzeby lokalnych społeczności (środowisk). Oznacza to, że muszą być zróżnicowane kierunki kształcenia dla potrzeb wsi i agrobiznesu w zależności od przewidywanego miejsca i charakteru pracy.

Podstawowe kierunki kształcenia zawodowego dla agrobiznesu i wsi można określić następująco⁽⁷⁾:

1. Kształcenie rolnicze ogólne w ujęciu technologicznym;
2. Kształcenie rolnicze z możliwością specjalizacji w zawodach spokrewnionych z rolnictwem lub związanych z nim (rolnictwo ekologiczne, przetwórstwo, agroturystyka itp.);
3. Kształcenie kadr w zakresie przetwórstwa produktów rolniczych z różnymi specjalizacjami;
4. Kształcenie kadr dla obsługi ekonomicznej rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz obszarów wiejskich z różnymi specjalizacjami (np. technik ekonomista w zakresie rachunkowości i rynku rolnego, agrobiznesu, bankowości itp.);
5. Kształcenie rolniczo-techniczne z możliwością specjalizacji w zakresie infrastruktury technicznej, zagospodarowania obszarów wiejskich i ochrony środowiska przyrodniczego;
6. Kształcenie kadr dla zawodów pozarolniczych na wsi z różnymi specjalizacjami.

Kształceniem w grupach 1 do 5 powinny zająć się szkoły już funkcjonujące o specjalizacji rolniczej i spożywczej (rolnicze, przetwórstwa żywności i ekonomiczne), natomiast kształceniem kadr dla zawodów pozarolniczych - głównie inne szkoły zawodowe, a jedynie dodatkowo szkoły gospodarki żywnościowej. Chodzi o to, aby wszystkie szkoły w pełni wykorzystać i stworzyć im możliwości kształcenia absolwentów, którzy znajdą pracę i są potrzebni dla rozwoju wsi i gospodarki żywnościowej. Uwzględnić trzeba, że w obecnym okresie wieś przejmuje szereg nowych funkcji, odbiegających od jej tradycyjnego charakteru, które wymagają stopniowego odchodzenia od zawodów tradycyjnych (związanych z rolnictwem) na rzecz innych - bardziej specjalistycznych i usługowych, ale związanych z pozostałymi ogniwami gospodarki żywnościowej, otoczeniem rolnictwa lub nawet pozarolniczych. Wielofunkcyjny rozwój wsi wiąże się z powstaniem nowych miejsc pracy, umożliwiających zatrudnienie w zawodach, których dawniej na wsi nie spotykało się. Sytuacja ta wymaga nasilenia działań edukacyjnych przygotowujących ludność do życia i pracy w nowych warunkach, a zwłaszcza zagadnień związanych z rozwijaniem przedsiębiorczości i dostosowania się do warunków gospodarki rynkowej. Zadania te można realizować poprzez różne formy szkolnej i pozaszkolnej oświaty, z uwagi na możliwość

(7) Zob. A. P. Wiatrak: Kształcenie dla wsi w warunkach wielofunkcyjnego jej rozwoju. „Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej” 1993, nr 1, s. 27-28.

szybkiego dostosowania programów nauczania do aktualnych potrzeb danego regionu i przygotowania do nowych zawodów miejscową ludność.

Rozwój wsi i gospodarki żywnościowej powoduje zwiększenie zapotrzebowania na kadry kwalifikowane i to powinno być w pełni wykorzystane. W związku z tym obok zmiany programów nauczania należy przewidywać również zmianę profilów nauczania szkół gospodarki żywnościowej (w tym i rolniczych) i dostosowania do nich nauczania praktycznego.

Dotychczas kształcenie praktyczne stanowiło (i w większości szkół jeszcze stanowi) słabe ogniwo polskich szkół zawodowych (w tym i rolniczych), co wynikało zarówno z niewystarczającej liczby godzin przeznaczonych na nauczanie praktyczne, jak i z nieprzystosowania szkół do kształcenia praktycznego. Nie wszystkie bowiem szkoły rolnicze mają własne gospodarstwa rolne. Obecnie posiada je tylko 167 szkół, a w 24 są warsztaty mechanizacji rolnictwa. Ponadto uwzględnić należy, że kształcenie praktyczne do lat dziewięćdziesiątych najczęściej odbywało się w gospodarstwach państwowych i spółdzielczych, które nie były podstawą gospodarki rolnej w Polsce. Obecnie jednym z podstawowych celów kształcenia rolniczego powinno się stać kształcenie dla potrzeb gospodarstw rodzinnych i zwiększenie liczby godzin kształcenia praktycznego. Zwiększenie liczby godzin nauczania praktycznego w zawodach szerokoprofilowych związane jest z opracowywaniem wykazu *umiejętności zawodowych* dla poszczególnych zawodów i specjalizacji, których opanowanie jest warunkiem ukończenia określonej formy kształcenia. Aby jednak kształcenie to było efektywne, to musi być zapewniona określona baza praktycznej nauki zawodu⁽⁸⁾. W moim przekonaniu powinny występować trzy ogniwa kształcenia praktycznego, a mianowicie:

1. *Szkolne gospodarstwo rolne wraz z warsztatami,*
2. *Gospodarstwa szkoleniowe,*
3. *Centrum szkolenia praktycznego.*

Każda szkoła rolnicza powinna mieć własne gospodarstwo (50-100 ha), w którym uczniowie mogliby poznać podstawy produkcji rolniczej, organizacji pracy, technologii itp. Uczniowie w gospodarstwach szkolnych na bieżąco uzupełnialiby wiedzę teoretyczną i nabywaliby podstawowe umiejętności. Z kolei w gospodarstwach szkoleniowych, które powinny tworzyć wzorowe gospodarstwa rodzinne, uczniowie nabywaliby umiejętności praktyczne (łącznie z organizacją produkcji i zarządzania gospodarstwem). Natomiast centrum szkolenia praktycznego powinno być ośrodkiem kształcenia dla wielu szkół w danym regionie, w którym można byłoby poznać nowe technologie produkcji, najnowsze

(8) Por. W. Grądzki: Warunki udoskonalenia kształcenia praktycznego w szkołach rolniczych. „Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej” 1994, nr 4 oraz J. Krosny: Modernizacja kształcenia praktycznego. „Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej” 1994, nr 2 i 3.

maszyny oraz nabyć umiejętności posługiwania się nimi⁽⁹⁾. Ośrodki takie powinny być również wyspecjalizowane w określonej dziedzinie (np. ogrodnictwie, mleczarstwie itp.). Utworzenie sieci gospodarstw szkoleniowych powinno być przy tym powiązane z doradztwem pedagogicznym dla ich kierowników, tak aby jak najwięcej mogli oni przekazać własnej wiedzy praktycznej praktykantom.

Podobna organizacja szkolenia praktycznego powinna być zorganizowana dla pozostałych form kształcenia dla potrzeb gospodarki żywnościowej, przy czym powinna być dostosowana dla poszczególnych zawodów. Bez stworzenia właściwej bazy kształcenia praktycznego, poziom nauczania zawodowego jest mniej efektywny i nie w pełni dostosowany dla istniejących potrzeb wsi w zakresie zatrudnienia. Kolejna sprawa to uwzględnienie problematyki ekonomicznej w programach nauczania i sprzężenia jej z nauczaniem przedmiotami (np. technologią produkcji). Uczący się powinien mieć możliwość poznania tych zagadnień na przykładzie swojej specjalności, tak aby w przyszłości mógł stosować w swojej pracy zasady rachunku ekonomicznego i analizy ekonomicznej.

Przedstawiona problematyka kształcenia dla potrzeb agrobiznesu dotyczy szkolnictwa zasadniczego i średniego, ale podobna jest w odniesieniu do szkolnictwa wyższego, które w większym niż dotychczas stopniu powinno dostosować się do istniejących potrzeb. Przede wszystkim powinno odejść od wąskiego kształcenia specjalistycznego na rzecz kształcenia szerokoprofilowego oraz kształcić na potrzeby rynku pracy na wsi i gospodarki żywnościowej⁽¹⁰⁾. Zmiany te dotyczyć powinny nie tylko uczelni rolniczych, ale również innych uczelni zajmujących się kształceniem kadr dla agrobiznesu. Chodzi tutaj przede wszystkim o uczelnie ekonomiczne, które w większym niż dotychczas stopniu powinny kształcić dla wsi i gospodarki żywnościowej (zarówno dla sfery realnej, jak i dla sfery instytucjonalnej). Wynika to z istniejących potrzeb, które w przyszłości będą wzrastały. I tak np. duży udział programów i tematów ekonomicznych realizowanych przez ODR-y wskazuje na potrzebę zwiększenia osób z wykształceniem ekonomicznym. Niestety ich liczba jest niewielka, gdyż tylko 3,2% doradców ma wykształcenie ekonomiczne i ekonomiczno-rolnicze. W dodatku tylko 60% z nich ma wykształcenie wyższe.

Zmieniając programy nauczania szkół wyższych należy zwrócić większą uwagę na nauczanie praktyczne oraz uwzględnić potrzebę przygotowywania, doksztalcania i doskonalenia nauczycieli i doradców pracujących dla gospodarki żywnościowej, a zwłaszcza poprzez studia podyplomowe. Od dobrego przygotowania tych grup zawodowych (w tym ich edukacji ekonomicznej) zależy w du-

(9) Obecnie w zamiarach resortu rolnictwa i gospodarki żywnościowej jest powołanie podobnych centrów.

(10) Zob. J.Górecki: Tendencje w wyższym szkolnictwie rolniczym w Polsce i Europie Środkowo-wschodniej [w:] „Mechanizmy i infrastruktura rynku rolnego”. część II, Wyd. JADRAN, Warszawa 1995, s. 86 i następne.

zym stopniu rozwój gospodarki żywnościowej i propagowanie nowych zasad gospodarowania.

4. Doradztwo a oświata dla potrzeb gospodarki żywnościowej i wsi

„*Starzenie się*” wiedzy i zmieniające się technologie wyznaczają konieczność kształcenia ustawicznego. Ma to szczególne znaczenie w warunkach polskich, w okresie transformacji gospodarki i jej restrukturyzacji oraz przechodzenia do systemu gospodarki rynkowej. Dotyczy to wszystkich działów i gałęzi gospodarki, w tym i rolnictwa oraz całej gospodarki żywnościowej. W związku z tym - jak wskazują na to przedstawione uwarunkowania - występuje potrzeba kształtowania nawyku uczenia się przez całe życie. Edukacja ustawiczna oznacza trwanie kształcenia przez wiele lat, przez całe życie człowieka, tak aby był przystosowany do życia w zmieniającym się świecie. „*Kształcenie ustawiczne integruje w jednej strukturze różne formy edukacji: uczenie się (w szkole), uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych, samokształcenie i samowychowanie, naukę przez pracę, twórczość artystyczną, odbiór treści sztuki, zabawę, rekreację i inne. Obejmuje ono działalność edukacyjną zinstytucjonalizowaną i niezinstytucjonalizowaną - dokonującą się w sposób naturalny w środowisku życia i pracy człowieka*”⁽¹¹⁾.

Realizacja kształcenia ustawicznego wymaga innego podejścia do procesu kształcenia w szkole. Zadaniem głównym nie może pozostawać przekazywanie wiedzy, ale przygotowanie ucznia do samodzielnego uczenia się, w tym do doskonalenia i dokształcania. Często występuje potrzeba poszerzenia tych umiejętności, a nawet ich zmiany. W związku z tym w systemie oświaty należy szerzej niż dotychczas uwzględnić pozaszkolną oświatę (szkolenia i doradztwo). Obecnie formalne powiązanie między szkolną i pozaszkolną oświatą jest minimalne, a doradztwo nie zawsze jest traktowane jako forma edukacji. System taki jest niewłaściwy, gdyż nie pozwala w pełni zintegrować wszystkich działań edukacyjnych na wsi i wobec rolnictwa. Kształcenie zawodowe, w tym i kształcenie praktyczne, umożliwia przygotowanie do pracy w określonej dziedzinie wraz z podstawowymi umiejętnościami, które są utrwalane w czasie pracy i dokształcania zawodowego. Wszystko to wskazuje, że istnieje potrzeba ściślejszego niż dotychczas powiązania szkolnej i pozaszkolnej oświaty.

Wspólny system edukacji rolniczej jest konieczny, a zwłaszcza w obecnych warunkach, gdy:

1. Wprowadza się nauczanie szerokoprofilowe, które daje możliwości uzyskania podstaw wiedzy w określonym zawodzie, natomiast jej doskonalenie odbywa się w różnych formach pozaszkolnej oświaty (szkolenia

(11) T. Aleksander: *Kształcenie ustawiczne* (w:) „*Pedagogika społeczna*”. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1993, s. 284.

i doradztwo); oznacza to, że przy nauczaniu szerokoprofilowym wzrasta znaczenie doradztwa, które wchodzi w wąskie profile (specjalności i specjalizacje); szkoła przygotowuje więc do pracy w określonej działalności, natomiast umiejętności nabywane są w trakcie pracy i doskonalenia zawodowego;

2. Mówi się o potrzebie wielofunkcyjnego rozwoju wsi i zaczyna się realizować te programy, to podstawą ich powodzenia jest przygotowanie kadr i przekwalifikowanie części mieszkańców, w tym dostosowanie do potrzeb zmieniającego się rynku pracy i środowiska lokalnego oraz do zmian zachodzących na skutek zastosowania nowych technologii i upowszechniania wyników badań w praktyce;
3. Występuje bezrobocie na wsi i potrzebne jest przekwalifikowanie ludności;
4. Podstawą wymienionych zadań i zmian jest kształcenie ustawiczne, które jest realizowane zarówno przez szkoły, jak i ośrodki doradztwa rolniczego, wzajemnie się uzupełniające;
5. Przy przemianach strukturalnych wsi i rolnictwa.

Powiązanie szkolnej i pozaszkolnej oświaty powinno być widoczne przede wszystkim na szczeblu regionalnym, gdzie szkoła (szkoły), jak i ośrodki doradztwa rolniczego (ODR-y) działają w ściśle określonym środowisku i dla niego. Wpływ ten jest dwustronny i powinno to znaleźć odzwierciedlenie w pracy edukacyjnej dla wsi, zwłaszcza na rzecz oświaty dorosłych⁽¹²⁾. Chodzi tutaj nie tylko o zwiększenie udostępniania bazy lokalowej szkół do prowadzenia szkoleń kursowych, ale również o włączenie się szkół rolniczych w organizowanie i prowadzenie tych kursów. Większy też powinien być udział nauczycieli szkół rolniczych jako wykładowców na kursach i egzaminatorów w pracach komisji egzaminacyjnych.

Korzystne dla edukacji byłoby również stworzenie możliwości zatrudnienia nauczycieli w doradztwie, a doradców w szkołach w charakterze nauczycieli. Włączenie nauczycieli do programu doradztwa rolniczego (świadczenia tego rodzaju usług samodzielnie i wspólnie z doradcami) pozwoliłoby zainteresować się im najnowszą wiedzą zawodową oraz powiązać ją z praktyką⁽¹³⁾. Dzięki temu byłoby możliwe wykorzystanie doświadczeń z praktyki rolniczej dla potrzeb nauczania oraz szybszy przepływ wiedzy od nauki poprzez szkołę do doradztwa i praktyki rolniczej, a doświadczeń - w kierunku odwrotnym. W efekcie lepsze byłoby przygotowanie uczniów do pracy w rolnictwie i w jego obsłudze. Taki

(12) Zob. A. P. Wiatrak: Stan i kierunki rozwoju oświaty dorosłych dla potrzeb rolnictwa w Polsce. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1995, nr 3, s. 90 i następne.

(13) Por. J. Wołoszyn: Funkcjonowanie szkół rolniczych, j.w., s. 214-216.

sposób powiązania szkół rolniczych z doradztwem wymaga pewnej elastyczności w obowiązującym pensum dydaktycznym, którego część - zamiast zajęć dydaktycznych - mogłaby być przeznaczana na prowadzenie doradztwa, tak jak jest to w wielu krajach (np. we Francji i Niemczech). W tym celu szkoła i ośrodek doradztwa rolniczego powinny być powiązane ze sobą programowo, a nawet finansowo. Niestety w obecnych warunkach - w myśl obowiązujących przepisów w Polsce - jest to niemożliwe. Podobnie doradcy, których większość ma przygotowanie pedagogiczne, mogliby być zatrudnieni w charakterze nauczycieli. Dotyczy to zwłaszcza uczestniczenia ich w zaliczaniu uczniowskich praktyk oraz wykonywania prac dyplomowych uczniów o charakterze wdrożeniowym pod opieką nauczyciela i doradcy ODR.

5. Proponowane kierunki zmian kształcenia dla potrzeb gospodarki żywnościowej

Przedstawione uwarunkowania zmian w kształceniu dla potrzeb gospodarki żywnościowej w całym szkolnictwie zawodowym są podobne, choć nie takie same. W związku z tym Ministerstwo Edukacji Narodowej opracowało projekty nowych typów szkół, które będą funkcjonowały w modelu docelowym. Jedną z tych szkół zawodowych ma być **liceum techniczne** kształcące w cyklu czteroletnim. Szkoła ta zaczęła kształcić począwszy od roku szkolnego 1995/96 w 14 kierunkach kształcenia (bez nadawania tytułów kwalifikacyjnych), w tym m. in. w kierunku rolno-spożywczym. W stosunku do obecnych szkół zawodowych liceum to realizować będzie znacznie większy zakres kształcenia ogólnego, zapewniając absolwentom dobre przygotowanie ogólnokształcące. Jednocześnie ma ono również zapewnić dobre przygotowanie ogólnozawodowe (wraz z elementami prawa finansowego i zasad organizowania przedsiębiorstw), będące punktem wyjścia do określonego przygotowania zawodowego w krótkich formach szkoleniowych (wielokrotnie w okresie pracy zawodowej), czyli mobilność zawodową⁽¹⁴⁾.

Projekt liceum technicznego jest - moim zdaniem - nieodpowiedni dla szkolnictwa rolniczego, które wymaga gruntownego poznania warsztatu pracy i dłuższego cyklu kształcenia. W związku z tym poznanie tylko podstaw zawodu, a zwłaszcza bez zapewnienia szkolenia praktycznego, nie przygotowuje uczniów w dostatecznym stopniu do wykonywania zawodu rolnika. Liceum to może być jednakże przydatne dla zawodów kształcących dla potrzeb przetwórstwa, otoczenia rolnictwa i wsi. Podobne zdanie mają również autorzy raportu dla FAPA dotyczącego przebudowy systemu intelektualnego wspierania rozwoju wsi i rolnictwa⁽¹⁵⁾, którzy proponują dwie grupy szkół:

(14) Zob. T. Tomaszewski: Kształcenie zawodowe w okresie przemian. „Biuletyn Pedagogiczny Oświaty Rolniczej” 1993, nr 3, s. 22;

(15) Przygotowanie programu przebudowy systemu intelektualnego wspierania rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce. FAPA, Warszawa 1994, (raport - cz. II).

1. *szkoły kształcące producentów (rolników, hodowców, ogrodników, pszczelarzy itp.),*
2. *szkoły kształcące pracowników obsługi rolnictwa i pracowników przetwórstwa rolno-spożywczego.*

Podstawowymi formami szkół kształcących producentów w cytowanym projekcie byłyby: średnia szkoła rolnicza i kolegium rolnicze, natomiast w szkołach kształcących dla przetwórstwa rolno i otoczenia rolnictwa - liceum techniczne.

Średnia szkoła rolnicza będzie przygotowywała absolwentów do pracy w nowoczesnym gospodarstwie rolnym, w bezpośrednim wykonawstwie (rolnik, robotnik rolny) oraz zapewni wstępne przygotowanie do realizacji zadań zawodowych przedsiębiorcy - prowadzącego gospodarstwo rolne. Przygotowanie to będzie oparte na zastosowaniu modułów treści kształcenia i ustrukturyzowaniu programów wokół podstawowych zadań zawodowych, wraz z możliwością elastycznych zmian w treściach kształcenia zawodowego i nauki innych zawodów. Jednocześnie kształcenie praktyczne będzie w wymiarze zapewniającym wymagane umiejętności praktyczne, natomiast treści kształcenia ogólnego będą służyły dobremu opanowaniu wiedzy i umiejętności zawodowych oraz podjęciu nauki w szkołach na podbudowie szkoły średniej. Cykl podstawowy kształcenia będzie wynosił 4 lata, ale może być wydłużony od 0,5 do 1,5 roku, gdy w ostatnich latach nauki będzie konieczność rozszerzenia kształcenia o nowe treści wynikające z pojawiających się możliwości pracy absolwentów w gospodarce rolnej.

Kolegium rolnicze byłoby przygotowaniem absolwentów szkół średnich do zawodu rolnika producenta, do bezpośredniego wykonawstwa oraz do samodzielnego prowadzenia dużego gospodarstwa rolnego. Sposób określania treści i sposobów nauczania byłby podobny jak w średniej szkole rolniczej, ale większa uwaga zwrócona byłaby na indywidualizację kształcenia przez dobór odpowiednich modułów i treści uzupełniających w zależności od zawodowej wiedzy i umiejętności słuchaczy oraz przewidywanych warunków przyszłej pracy zawodowej. Podstawowy cykl kształcenia wynosiłby 3 lata, ze zmiennością od 4 do 7 semestrów w zależności od ukończonej przez słuchacza średniej szkoły (krótszy dla absolwentów szkół rolniczych, dłuższy dla absolwentów liceów technicznych i ogólnokształcących). Kolegia tego typu mogą również kształcić osoby dla instytucji obsługujących rolnictwo. W propozycjach zmian kształcenia rolniczego i wyodrębnienia jego specyfiki podstawą nauczania są moduły.

Istota kształcenia modułowego polega na organizowaniu procesu nauczania-uczenia się opartego na zwartych niezależnych, mierzalnych jednostkach dydaktycznych - modułach. Celem działalności dydaktycznej w kształceniu modułowym są potrzeby i możliwości uczących się, dla których tworzone są programy nauczania, określające sposób uzyskania pożądanego poziomu kwalifikacji zawodowych. Poszczególne moduły programu, jako zamknięte zbiory wiedzy

i umiejętności, można stosować wymiennie na różnych poziomach kształcenia i w nauczaniu różnych zawodów oraz w doksztalcaniu i doskonaleniu zawodowym, w tym w kształtowaniu umiejętności związanych z wprowadzeniem nowych technologii produkcji. Różne przy tym moduły, a zwłaszcza ich kombinacje, pozwalają uzyskać różne kwalifikacje i umiejętności⁽¹⁶⁾.

System kształcenia modułowego funkcjonuje z powodzeniem w wielu krajach (Dania, Holandia, Szwecja, USA, W. Brytania), a powodzenie jego wynika z możliwości stałej aktualizacji programów nauczania i dostosowania ich do potrzeb wynikających z sytuacji na rynku pracy oraz potrzeb uczących się. W tym systemie kształcenia uczący jest odpowiedzialny za efekty procesu uczenia się i decyduje o zakresie wiedzy i umiejętności potrzebnej mu w danej chwili lub też uzupełnienia jej w przyszłości.

W Polsce systemy kształcenia zawodowego opierają się na jego drożności, co też często powoduje konflikt między nauczaniem zawodowym i ogólnokształcącym, a w następstwie brak czasu na nauczanie praktyczne. W przyszłych reformach nauczania należałoby się zastanowić, w jaki sposób uwzględnić specyfikę produkcji rolniczej i przygotowania zawodowego do pracy w rolnictwie oraz zapewnić możliwość drożności kształcenia. Wydaje mi się, że zagadnienia te można rozwiązać systemem kształcenia modułowego, który daje możliwość uzyskania różnych kwalifikacji i umiejętności poprzez połączenia różnych modułów. W związku z tym uczący się rolnictwa mogą wybierać moduły, które zapewniają drożność kształcenia (np. dalszego studiowania) lub też tylko te, które przygotowują do pracy w rolnictwie, ale z możliwością dalszego uzupełnienia wiedzy (poprzez wybrania następnego typu modułu), jeżeli zajdą takie potrzeby. System modułowy sprzyja bowiem elastyczności w wyborze form organizacyjnych, metod i treści nauczania.

6. Uwagi końcowe

Przemiany na wsi i w gospodarce żywnościowej w dużym stopniu zależą i będą zależały od kwalifikacji mieszkańców wsi. W związku z tym należy stworzyć im różnego rodzaju możliwości kształcenia, doksztalcania i doskonalenia, dostosowując je do istniejących potrzeb. Jednocześnie istnieje - jak wynika z przeprowadzonej analizy - konieczność doskonalenia modelu kształcenia zawodowego dla potrzeb gospodarki żywnościowej i wsi. Obecny bowiem system kształcenia nie jest w pełni optymalny, nie zawsze umożliwia dostosowanie tego kształcenia do potrzeb, a zwłaszcza w powiązaniu z bazą praktyczną nauczania. Szczególne ma to znaczenie dla rolnictwa, dla którego potrzeb należy przygoto-

(16) Zob. Oświata rolnicza w Holandii, CDiEwR, Poznań 1995, s. 43-44 oraz K. Symela: Modułowe programy kształcenia zawodowego - zarys problematyki, „Pedagogika pracy” 1993, nr 21(3), s. 101 i następne.

wywać kadry w długim cyklu kształcenia, często w innym niż dla pozostałych zawodów. W związku z tym należy dostosować system kształcenia do istniejących wymagań oraz ściślej powiązać go z doradztwem rolniczym. Szczególnie przydatny w tym zakresie może być system kształcenia modułowego, dającego możliwości różnych kombinacji i połączeń, a wraz z tym uzyskania różnych umiejętności i kwalifikacji zawodowych potrzebnych w istniejących warunkach. Podkreślić przy tym należy, że ludzie o wyższym poziomie wykształcenia ujawniają więcej przedsiębiorczości i inicjatywy, a zwłaszcza gdy mają zapewnioną pomoc doradczą w tym zakresie. Inwestowanie w człowieka - począwszy od systemu edukacji narodowej, poprzez system kształcenia zawodowego, doskonalenia i doksztalcania, a skończywszy na doradztwie - przynosi korzyści (ekonomiczne i społeczne) oraz sprzyja zachodzącym przemianom.

BOGDAN MARIAN WAWRZYŃIAK
*Akademia Techniczno Rolnicza
w Bydgoszczy*

PRZYSPOSOBIEŃIE ROLNICZE W SYSTEMIE POZASZKOLNEJ OŚWIATY ROLNICZEJ

Przysposobienie rolnicze (PR) należy bodaj do najdłużej trwających form zdobywania zawodu rolnika w systemie pozaszkolnym. Dowodem na to jest okoliczność, że przetrwało z pewnymi załamaniem prawie 70 lat. Nie ma zapewne drugiej instytucji oświatowej, która mogłaby się poszczycić takim dorobkiem na polu szerzenia oświaty, wiedzy i postępu rolniczego.

Za główne czynniki sprzyjające rozwojowi przysposobienia rolniczego można uznać:

- układ organizacyjny zespołów PR zbieżny z oczekiwaniami społeczności wiejskiej,
- dostosowanie kształcenia w zespołach do rytmu pracy w gospodarstwie rodzicielskim, nie kolidujące z sezonowością prac i z potrzebą zatrudniania młodocianych,
- wprowadzenie idei konkursów i rywalizacji między uczestnikami, dzięki którym mogli wykazać się określonymi sprawnościami i umiejętnościami zawodowymi,
- szerzenie postępu rolniczego w środowisku lokalnym dzięki wprowadzaniu innowacji, a zwłaszcza najnowszych gatunków (odmian) roślin, ras zwierząt, czy mechanizacji.

Przysposobienie rolnicze stanowi także fascynującą historię rozwoju segmentu pozaszkolnej oświaty rolniczej w zakresie kształcenia młodzieży wiejskiej. Idea PR była przenoszona z pokolenia na pokolenie i dzięki bezinteresownej pomocy przodowników i opiekunów, członków rad PR oraz społeczników mogło ono funkcjonować tyle lat mimo nikłych nakładów finansowych. Przyniosło zaś wymierne rezultaty oświatowe i produkcyjne. Przysposobienie rolnicze jest zjawiskiem nie tylko oświatowym, lecz także społecznym, gospodarczym, kulturalnym, a nawet politycznym. W jego powstaniu i organizacji niebagatelną rolę odegrał Związek Młodzieży Wiejskiej, który wziął na swoje barki

całą otoczkę emocjonalnego i społecznego przygotowania środowiska wiejskiego do akceptacji tej formy kształcenia młodzieży.

1. U źródeł powstania przysposobienia rolniczego

W okresie międzywojennym notowano zjawisko tzw. przeludnienia agrarnego i ucieczki młodzieży ze wsi. Część młodzieży wiejskiej wchodziła do zawodu rolnika bezrefleksyjnie, na zasadzie wzrastania i przyuczania do pracy na roli u boku ojca, jedynego nauczyciela zawodu. W tym czasie rolnictwo przechodziło coraz bardziej na tory gospodarki towarowej, wymagało więc fachowców przygotowanych do zawodu poprzez system szkolny. Tymczasem realizacja ustawy z 9 lipca 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych napotykała na istotne przeszkody, stąd wyciągano wnioski, że w dającej się przewidzieć przyszłości szkolnictwo nie będzie w stanie przygotować odpowiedniej liczby fachowców. Można powiedzieć, że poszukiwano jakiejś formy pozaszkolnego przygotowania młodzieży dla rolnictwa przyszłości.

Zaczęto szukać wzorów za granicą, w warunkach możliwie zbliżonych do warunków rolnictwa polskiego. Niestety, opóźnienie naszego rolnictwa było dość oczywiste i dlatego żaden system nie przylegał do polskiej struktury agrarnej. Mam tutaj na myśli duński uniwersytet ludowy Grundtviga, czy też formy kształcenia chłopców wypracowane w rozwiniętych krajach europejskich. Dopiero wyjazdy studialne do USA przyniosły określone rezultaty. Przyjrano się bliżej pracy klubów 4-H (Head - głowa, Heart - serce, Hand - ręka, Health - zdrowie), działających od 1914 r., czy też klubów chłopców i dziewcząt (Boys and Girls Agricultural Clubs), mających pewne szanse adaptacji na gruncie polskim. Początkowo posługiwano się nazewnictwem odmiennym od PR. Używano bowiem nazw „konkursy rolnicze”, „wychowanie rolnicze”, „praca rolna”, czy wreszcie „sekcje rolne”. W 1928 r. wprowadzono pojęcie „przysposobienie rolnicze” dobrze przyjęte przez środowisko rolnicze i funkcjonujące do dnia dzisiejszego.

Zapoczątkowany na wsi ruch oświatowy znalazł szerokie odbicie w świadomości młodzieży wiejskiej, jako przylegający do jej oczekiwań i pragnień przejawiania aktywności zawodowej na drodze konkursów. Przysposobienie rolnicze znakomicie uzupełniało program pracy ideowo-wychowawczej ZMW nowymi elementami, a z czasem zaczęło dominować nad pozostałymi formami. Organizacją przysposobienia rolniczego miały ambicję zająć się także inne organizacje młodzieżowe działające na wsi, jak Katolicki Związek Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Centralny Związek Młodej Wsi, Związek Strzelecki i inne.

Praca oświatowo-rolnicza prowadzona metodą konkursową cieszyła się na wsi od samego początku ogromnym zainteresowaniem. W 1926 r., a więc w pierwszym roku działalności PR, objęto konkursami 530 kół. Idea przysposobienia rolniczego zaczęła się szybko rozprzestrzeniać. Już w 1929 r. zespoły pracowały

w 200 powiatach, skupiając 52 182 uczestników⁽¹⁾. Potem rozwój był jeszcze większy, co dobrze ilustruje tabela 1.

W 1938 r. zatrudniono 197 instruktorów PR, tzn. na jednego instruktora przypadało 55 zespołów i 425 uczestników. Średnia liczebność jednego zespołu nie była wielka, wynosiła bowiem średnio 7,7 osoby. Posługując się danymi statystycznymi ustalono, że sprawność kształcenia była bardzo niska, wynosiła przeciętnie 16%. Najwięcej uczestników kończyło I stopień sprawności rolniczej, by potem nie kontynuować - z różnych zresztą względów - dalszej edukacji rolniczej.

Tabela 1

Przysposobienie rolnicze w okresie międzywojennym

Lata	Rozpoczęto		Zakończono					
			I stopnia		II stopnia		III stopnia	
	Zespoły	Uczestnicy	Zespoły	Uczestnicy	Zespoły	Uczestnicy	Zespoły	Uczestnicy
1933	7 419	61 497	5 387	39 539	—	—	—	—
1934	7 879	64 892	5 431	39 168	461	2 725	—	—
1935	8 637	69 557	5 016	37 441	1 470	9 017	310	1 452
1936	8 325	65 394	4 275	32 431	1 778	10 668	596	2 779
1937	9 149	70 935	4 392	32 680	1 857	10 833	890	4 243
1938	10 863	83 735	5 542	42 711	2 259	13 316	1 137	5 200

Źródło: Mały Rocznik Statystyczny 1939. Warszawa 1939, s. 339

2. Przysposobienie rolnicze po II wojnie światowej

Bezpośrednio po ustaniu działań wojennych przysposobienie rolnicze wznowiło swą działalność. Odbudowy tej formy pozaszkolnej oświaty rolniczej dokonano na podstawie wzorów zaczerpniętych z okresu międzywojennego. Poczynania działaczy młodzieżowych, zwłaszcza ZMW „Wici” padły na podatny grunt. Młodzież wiejska przystąpiła do zakładania od podstaw zespołów PR. Rezultaty nie dały na siebie długo czekać. Już w pierwszym roku po wojnie działało w kraju 3907 zespołów, skupiających 28 314 uczestników⁽²⁾.

Jednakże pojawiające się nowe tendencje w polityce rolnej spowodowały połączenie PR z przysposobieniem wojskowym i utworzenie w 1947 r. nowego tworu pod nazwą „przysposobienie rolniczo-wojskowe”. W 1948/49 roku przysposobienie rolniczo-wojskowe (PRW) wchłonięte zostało przez Powszechną

(1) J. Mikułowski-Pomorski, Z. Kobyliński: Czym jest PR. Warszawa 1934, s. 23

(2) T. Wieczorek: Oświatowa funkcja przysposobienia rolniczego. Warszawa 1966, s. 62

Organizację „Służba Polsce” i w ten sposób zatraciło swój pierwotny charakter. Program realizowany w ramach SP daleki był od klasycznego przysposobienia rolniczego, kładł raczej nacisk na zespołowe formy działania, mające przygotować młodzież do kolektywnej pracy w rolnictwie.

3. Przysposobienie rolnicze w ramach kółek rolniczych

Zmiany w polityce rolnej zapoczątkowane w 1957 r. pozwoliły na reaktywowanie działalności zespołów przysposobienia rolniczego. Organizacyjną stroną ich funkcjonowania zajęły się dwie instytucje - Związek Młodzieży Wiejskiej oraz kółka rolnicze. Związek Młodzieży Wiejskiej zajął się stroną propagandowo-organizacyjną za pośrednictwem tzw. społecznych rad PR. Kółka rolnicze zaś zajęły się stroną merytoryczno-fachową poprzez powołanie instruktorów PR przy powiatowych związkach kółek rolniczych.

Podstawowym ogniwem PR był zespół składający się z kilku chłopców i dziewcząt zwanych uczestnikami, na czele którego stał przodownik. Nauka w zespole trwała trzy lata zwane stopniami sprawności rolniczej, przy czym I stopień przeznaczony był na blok związany z produkcją roślinną, II stopień - blok produkcji zwierzęcej oraz III na mechanizację i ekonomikę. Z kolei każdy stopień podzielony był na dwa okresy, tj. okres jesienno-zimowy poświęcony samokształceniu i okres wiosenno-letni związany z konkretnymi poczynaniami konkursowymi na poletku doświadczalnym, czy w obiektach inwentarskich.

Do celów konkursowych korzystano z obiektów rodzicielskich (poletka 1- arowe), gdzie na zasadzie kontrastu starano się wydobywać walory uprawianej rośliny.

Podsumowaniem całorocznej aktywności były wystawy lokalne połączone z dożynkami wiejskimi, gdzie młodzież nie bez dumy prezentowała własne osiągnięcia.

Dużym wydarzeniem w życiu PR było wprowadzenie w 1960 r. egzaminów państwowych dla uczestników II stopnia. Egzaminom państwowym mogli poddać się ci uczestnicy, którzy legitymowali się świadectwem ukończenia szkoły podstawowej. Po uzyskaniu świadectwa absolwenci posiadali uprawnienia do dziedziczenia gospodarstw po rodzicach - takie same, jakie mieli absolwenci szkół przysposobienia rolniczego i zasadniczych szkół rolniczych. Wprowadzone egzaminy państwowe nobilitowały przysposobienie rolnicze, a więc nadawały wyższą rangę pozaszkolnej formie zdobywania wiedzy rolniczej oraz wyeliminowały czynniki dyskredytujące uczestników w oczach „prawdziwych” szkół rolniczych.

W 1972 r. wprowadzono określone zmiany do programu nauki zawodu w ramach PR. Istota tych zmian polegała na zaproponowaniu trzech wariantów nauczania, a mianowicie wariant A, który miał charakter ogólnorolniczy, wariant B

rolniczo-hodowlany i wariant C rolniczo-ogrodniczy. Aby przyciągnąć młodzież do zespołów organizowano dla chłopców kursy traktorzystów, a dla dziewcząt kursy organizacji gospodarstwa domowego i żywienia rodziny. Integralną częścią programów były lustracje gospodarstw - członków PR, wycieczki, czy też wspomniane już wystawy.

Okres rozwoju zespołów PR w latach 1957-1978 był okresem największych sukcesów odniesionych zarówno przez kółka rolnicze, jak i Związek Młodzieży Wiejskiej. Apogeum tego rozwoju przypada na początek lat 60-tych, kiedy osiągnięto stan ok. 15 tys. zespołów na 38 tys. sołectw oraz 150 tys. uczestników (tabela 2). Potem zanotowano pewien spadek liczby zespołów i uczestników, by przejść w określony regres. Spadek ten był odbiciem zmian administracyjnych, jakie przechodziliśmy w kraju w 1975 r. i osłabienia działalności kółek rolniczych (likwidacja powiatów, a więc także likwidacja PZKR).

Tym niemniej w latach 1966-1978 zespoły PR opuściło 309,7 tys. absolwentów po zaliczeniu egzaminów przed komisją państwową, którzy to absolwenci w znakomity sposób zasilili kadrowo rolnictwo indywidualne.

Tabela 2

Zespoły przysposobienia rolniczego w latach 1957-1978

Rok	Zespołów	Uczestników	Uczestn. na 1 zespół
1957	1 297	12 807	9,9
1960	9 837	84 459	8,6
1965	14 280	133 151	9,3
1970	13 347	155 981	11,7
1975	7 991	93 478	11,6
1978	4 337	67 159	15,5

Źródło: Sprawozdanie CZKR z działalności społeczno-gospodarczej

4. Przysposobienie rolnicze w ramach wojewódzkich ośrodków postępu rolniczego

W 1979 r. przysposobienie rolnicze przekazano ze związków kółek rolniczych pod bezpośredni nadzór i odpowiedzialność WOPR. U podstaw decyzji o tym przekazaniu legło przekonanie, że kadra doradców terenowych będzie najlepiej predysponowana do pełnienia funkcji opiekunów zespołów PR.

W 1980 r. Centralny Ośrodek Doskonalenia Kadr i Upowszechniania Postępu w Rolnictwie - Oddział w Brwinowie zaproponował przejście z dotychczasowego trzystopniowego kształcenia na system dwustopniowy. W ten sposób

chciano upodobnić zespoły do kursów kwalifikowanych na odpowiednie tytuły zawodowe, które stanowiły formę konkurencyjną wobec zespołów i odciągały młodych ludzi od bardziej trudnych (samokształcenie) i uciążliwych (3 lata) form zdobywania wiedzy zawodowej.

Warunkiem uczestnictwa w pracy zespołów od tej chwili było ukończenie szkoły podstawowej, praca w gospodarstwie rolnym i wiek powyżej 18 lat.

Wojewódzkie ośrodki postępu rolniczego, po powierzeniu im nowych zadań, musiały uaktualnić ewidencję, zweryfikować uczestników, a w wielu przypadkach podjąć pracę od podstaw. W latach 1979-1987 liczba zespołów i uczestników systematycznie spadała, co świadczy o wygasaniu tendencji do zdobywania wiedzy w systemie pozaszkolnym (tabela 3).

Negatywnie na motywy podjęcia nauki w ramach PR wpłynęła decyzja o rezygnacji ze świadectwa ukończenia szkoły rolniczej jako warunku przejęcia gospodarstwa po rodzicach. Wystarczyło po prostu zaświadczenie naczelnika (wójta) gminy, że dana osoba legitymuje się wystarczającą liczbą lat pracy w rolnictwie (tzw. praktyka zawodowa).

Tabela 3

Zespoły przysposobienia rolniczego w latach 1979-1987

Rok	Zespołów	Uczestników	Absolwentów	Opiekunów
1979	4056	65 274	14 763	2935
1980	4055	66 353	15 452	3072
1981	2544	38 548	24 858	1971
1982	1882	29 134	15 048	1726
1983	2085	32 125	8 250	1910
1984	1844	28 596	11 831	1696
1985	1523	22 497	11 328	1451
1986	1325	19 862	7 909	1290
1987	1227	18 431	7 113	1171

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

5. Przysposobienie rolnicze w ramach ośrodków doradztwa rolniczego

Powstałe w 1991 r. ośrodki doradztwa rolniczego wpisały w swoje statuty szeroko rozumianą współpracę z młodzieżą wiejską. W ramach tej współpracy podejmowano poczynania w zakresie kontynuowania prac w ramach przyspo-

bienia rolniczego, jak też rozwijania nowych inicjatyw w postaci klubów młodych rolników (olimpiady) czy też klubów 4-H.

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie - Oddział w Krakowie opracowało w latach dziewięćdziesiątych program kształcenia w ramach zespołów przysposobienia rolniczego. Nadal utrzymano system kształcenia dwuletniego, przy czym wrócono do idei jednolitego programu ogólnorolniczego. Jednocześnie dopuszczono odstępstwo od programu (do 30%), którego dokonuje się za pośrednictwem specjalisty ODR d/s oświaty. Dotychczasowego przodownika zespołu zastąpiono bardziej nowoczesnym brzmącym liderem, za to jego zakres obowiązków nie uległ istotnym zmianom. Natomiast bardziej precyzyjnie określono wiadomości i umiejętności zawodowe, które absolwent PR powinien posiadać.

O ile poprzednio egzaminy końcowe przed komisją państwową organizował dyrektor zespołu szkół - centrum kształcenia rolniczego, to teraz odpowiedzialność za ten proces spada na dyrektora ODR, organizatora szkolenia. Według danych CDiEwR - Oddział w Krakowie w 1993 r. notowano w skali kraju 43 zespoły i 753 uczestników przysposobienia rolniczego.

6. Uwagi końcowe

Przysposobienie rolnicze zajmowało zawsze wysoką pozycję w systemie pozaszkolnej oświaty rolniczej, ponieważ odpowiedzialne było za segment pracy z młodzieżą wiejską. Nawyki edukacyjne nabyte w młodym wieku procentują w tym znaczeniu, że łatwo skłonić kogoś do dalszego doskonalenia zawodowego, o ile został już rozbudzony intelektualnie.

Przysposobienie rolnicze w pierwszym okresie swojej działalności nie miało do spełnienia funkcji uzupełniających, czy rekompensacyjnych w stosunku do szkolnictwa rolniczego, lecz funkcje zasadnicze wobec mizerni niższych szkół rolniczych. Ale obok zadań czysto dydaktycznych, przysposobienie rolnicze zawierało w sobie wiele treści organizatorskich (konkursy, wystawy) społecznych (tworzenie grup rówieśników), kulturowych, czy też wychowawczych (organizacje młodzieżowe). Tak więc wartości przysposobienia rolniczego wykraczały poza czyste ramy oświaty rolniczej. Bowiem oddolny ruch zakładania zespołów PR, otaczania ich ścisłą opieką i poradą, włączania ich do procesu upowszechniania postępu rolniczego stanowił odskocznnię do działalności kulturalnej - zakładanie zespołów tanecznych, śpiewaczych, teatralnych itp.

Wśród czynników sprzyjających początkowemu rozwojowi przysposobienia rolniczego należy wymienić zaangażowanie wiejskich organizacji młodzieżowych w ten proces, wydawanie przystępnych (i bardzo poczytnych) materiałów pomocniczych dla uczestników PR w postaci broszur, czasopism i krótkich opracowań fachowych, które były przedmiotem dyskusji w trakcie samokształcenia.

Przenoszenie na grunt wiejski innych niż tradycyjne sposoby gospodarowania, które kruszyły schematyzm w podejściu do warsztatu rolnego, było wartością, którą cenili przyszli młodzi rolnicy. Wysoką pozycję zespołów PR należy umieścić w odpowiednim kontekście z uwagi na brak wówczas na wsi środków masowego przekazu w postaci radia, nie mówiąc już o telewizji.

W okresie powojennym przysposobienie rolnicze przechodziło różne koleje losu. Niewątpliwie dobrym okresem dla PR były lata 1957-1970, kiedy to osiągnięto nie tylko szczyt w zakresie liczby zespołów i uczestników, ale także autentycznej aktywności młodzieżowego odłamu środowiska wiejskiego.

Młodzież w zespołach PR zdobywała wiedzę rolniczą bez konieczności odrywania się od prac w gospodarstwie rodzicielskim. Spotkania w ramach zespołów - obok przyswajania wiadomości i umiejętności - były okazją do nabywania innych wartości ważnych z punktu widzenia społecznego. A więc młodzież lepiej poznawała się między sobą, nawiązywały się przyjaźnie, powstawały przesłanki do zespołowej pracy, do wychodzenia z izolacji wioskowej i szerszego patrzenia na problemy rolnictwa. W ramach pracy PR na wieś przenikały innowacje rolnicze, które były wnoszone do gospodarstwa nie przez „obcego” doradcę, lecz członka rodziny. Z uwagi na to, iż były zazwyczaj prowadzone na małej próbie, a więc oceniane jako nieszkodliwe dla egzystencji gospodarstwa rolnego, były następnie przenoszone na cały obszar uprawianej rośliny, czy chowanych zwierząt. Ocenia się, że poprzez zespoły PR zdołano szybciej wdrożyć nowości rolnicze, aniżeli za pośrednictwem innych metod upowszechniania postępu rolniczego.

Współcześnie przysposobienie rolnicze uległo określonym przemianom w postaci klubów młodych rolników, czy też klubów 4-H. Pozaszkolne formy oświaty rolniczej przegrywają konkurencję z wszechobecnymi środkami masowego przekazu, które wzmocnione „talerzami” satelitarnymi prezentują świat coraz bardziej zróżnicowany, a jednocześnie barwny. Dużo młodzieży korzysta z programów poświęconych wsi i rolnictwu. Brak jednak osobistego i bezpośredniego kontaktu między młodzieżą jest przyczyną alienacji i wyobcowania, które nie sprzyjają kształtowaniu środowiska społecznego na miarę wyzwań współczesności.

Z PRACY DORADCZEJ

ROMAN SASS
*Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Minikowie*

PLANY PRZEDSIĘWZIĘĆ - METODYKA SPORZĄDZANIA NA PRZYKŁADZIE PROGRAMU PILOTAŻOWEGO DLA MŁODYCH ROLNIKÓW

1. Wprowadzenie

Jednym z podstawowych celów polityki gospodarczej Rządu zapisanych w Strategii dla Polski jest zorientowanie zmian w rolnictwie na procesy przyszłościowe, dostosowawcze do przyszłego stowarzyszenia z Unią Europejską. Warunkiem realizacji tego celu jest poprawa efektywności i konkurencyjności gospodarstw rolniczych, dobrze powiązanych z rynkiem. Celowi temu ma służyć m.in. system kredytów dla rolnictwa dofinansowywanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

W 1995 r. podjęta została decyzja o uruchomieniu specjalnej linii kredytowej dla rolników, którzy nie przekroczyli 40 lat z przeznaczeniem na zakup ziemi oraz na utworzenie lub urządzenie gospodarstwa. Gospodarstwa tworzone lub urządzone obecnie przez młodych rolników mają szansę funkcjonowania w warunkach pełnego stowarzyszenia Polski z Unią Europejską.

W celu lepszego przygotowania rolników do restrukturyzacji i modernizacji swoich gospodarstw specjaliści z Zespołu Pomocy Technicznej FAPA - ARMA w Warszawie oraz francuskiej instytucji odpowiedzialnej za kredytowanie i szkolenie rolników (CNASEA) z Paryża, w ramach współpracy z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, zorganizowali pilotażowe szkolenie w zakresie analizy finansowej przedsięwzięć inwestycyjnych w gospodarstwach rolniczych, dla grupy rolników z woj. bydgoskiego, częstochowskiego i śląskiego. W szkoleniu obok rolników uczestniczyli również doradcy z ODR opiekujący się tymi rolnikami oraz specjaliści z banków spółdzielczych.

W pilotażowym programie wykorzystano dotychczasowe doświadczenia zarówno strony francuskiej jak i polskiej. Wykorzystano zwłaszcza wieloletnie doświadczenia Regionalnej Delegatury CNASEA w Rennes (Bretania) w organizowaniu i przeprowadzaniu szkoleń dla rolników przejmujących lub modernizujących swoje gospodarstwa, a także dorobek w zakresie opracowywania materiałów dydaktycznych instytutu INPAR z Rennes.

2. Cel programu

Podstawowym celem programu pilotażowego było przygotowanie procedur związanych z wdrożeniem kredytów preferencyjnych (objętych dopłatami Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa) dla rolników przejmujących lub prowadzących gospodarstwa rolne, którzy nie przekroczyli 40 roku życia.

3. Zadania

Szczegółowe zadania programu pilotażowego:

- opracowanie materiałów szkoleniowych i wdrożeniowych, w tym wykorzystanie doświadczeń francuskich;
- przetestowanie opracowanych materiałów w praktycznym szkoleniu rolników;
- przeszkolenie rolników, doradców ODR i inspektorów bankowych w zakresie praktycznych zasad i technik sporządzania oraz oceny wykonalności planów modernizacji gospodarstw rolniczych;
- sporządzanie wzorcowych projektów gospodarstw i wniosków kredytowych dla rolników - kredytobiorców, uczestników szkolenia.

4. Uczestnicy

W realizacji programu brali udział rolnicy, doradcy ODR, inspektorzy banków z województwa bydgoskiego, częstochowskiego i śląskiego.

Wyszczególnienie	woj. bydgoskie	woj. śląskie	woj. częstochowskie	Razem
Rolnicy	20	2	2	24
Doradcy ODR	6	1	1	8
Inspektorzy banków	2	1	1	4
Wykładowcy				3
Eksperti francuscy				4
Ogółem	28	4	4	43

Jednym z istotnych założeń programu pilotażowego było takie zorganizowanie szkoleń, w których wezmą udział zarówno rolnicy, doradcy ODR i pracownicy banków. Chodziło o to, aby potencjalni kredytobiorcy (rolnicy), doradcy, którzy mają rolnikom pomagać w rozwiązywaniu ich problemów oraz banki, które podejmują ostateczną decyzję o przyznaniu kredytu mogli wspólnie przedyskutować istotne problemy związane z modernizacją gospodarstwa i możliwościami jej sfinansowania. Z dotychczasowych doświadczeń związanych z kredytowaniem modernizacji gospodarstw wynika, że rolnicy ubiegający się o kredyty i instytucje (banki, ODR) biorące udział w finansowaniu i opiniowaniu przedsięwzięć działają najczęściej każdy z osobna. Powoduje to często powstawanie nieporozumień, które wydłużają czas od pomysłu do jego realizacji

5. Etapy realizacji

5.1. Szkolenie wprowadzające (3 dniowe).

Problematyka szkolenia obejmowała :

- źródła finansowania rozwoju gospodarstw, rola kredytu, zasady i warunki przyznawania kredytów preferencyjnych;
- zasady produkcyjno - ekonomicznej oceny gospodarstwa;
- ocena technicznej i produkcyjnej sytuacji gospodarstwa;
- cele, kierunki i zakres modernizacji gospodarstwa

5.2. Tygodniowy wyjazd do Francji - w wyjeździe uczestniczyło 13 osób, byli to doradcy ODR, inspektorzy banków i wykładowcy.

Celem wyjazdu było zapoznanie się z systemem pomocy państwa dla przejmujących gospodarstwa we Francji, systemem szkoleń, organizowanych dla rolników ubiegających się o kredyty preferencyjne oraz przygotowanie materiałów szkoleniowych, które zostały wykorzystane w trakcie szkoleń w Polsce. Podczas pobytu w Rennes we Francji grupy specjalistów z Zespołu Pomocy Technicznej FAPA - ARMA oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, opracowany został materiał dydaktyczny, służący do opracowania planu modernizacji gospodarstwa rolniczego przez rolników. Podstawowym założeniem tego materiału jest jego poglądowość i prostota, przy zachowaniu poprawności w zakresie techniczno- organizacyjnego planowania przedsięwzięcia inwestycyjnego w gospodarstwie rolniczym, a także w zakresie oceny możliwości jego sfinansowania z wykorzystaniem nadwyżki uzyskanej z działalności gospodarczej oraz kredytów bankowych.

Opracowany materiał szkoleniowy pt. „Urządzam swoje gospodarstwo” jest zestawem plansz poglądowych i tabel przeznaczonych do wypełnienia przez rolników pod kierunkiem prowadzących zajęcia.

- 5.3. Opracowanie projektu gospodarczego. Rolnicy i doradcy ODR opracowali projekty dla każdego gospodarstwa - 3 tygodnie.

Projekt obejmował :

- organizacje produkcji roślinnej i zwierzęcej,
- technologie uprawy roślin i chowu zwierząt,
- bilanse rolnicze,
- potrzeby inwestycyjne, plan i harmonogram inwestycji.

- 5.4. Analiza i ocena projektów. Prezentacja i dyskusja nad prawidłowością rozwiązań z udziałem inspektorów bankowych - szkolenie 3-dniowe:

- zwiedzanie gospodarstwa rolnego;
- ocena kondycji finansowej modernizowanych gospodarstw;
- kalkulacje działalności, struktura produkcji i kosztów, przepływy gotówki;
- plan finansowania (kredytowania) przedsięwzięcia;
- analiza realności przyjętych założeń produkcyjno-ekonomicznych projektu;
- opracowanie wniosku kredytowego oraz niezbędnej dokumentacji;
- zasady prowadzenia zapisów księgowych w gospodarstwie;
- podsumowanie i ocena szkoleń.

6. Wnioski

- 6.1. Przygotowany materiał szkoleniowy „Urządzam swoje gospodarstwo” został przyjęty przez rolników dobrze. Jednak w opracowaniu projektu techniczno-organizacyjnego rolnicy wykazali brak myślenia perspektywicznego. Istnieje zatem potrzeba włożenia większego wysiłku przez pracowników ODR dla uświadomienia rolnikowi, że realizacja doraźnych celów nie może zamykać ani ograniczać możliwości rozwoju gospodarstwa.

- 6.2. Pomimo dość dużego zainteresowania grupy młodych rolników udziałem w realizacji programu pilotażowego w początkowej fazie, w trakcie realizacji programu dało się zauważyć pewne zniecierpliwienie. Rolnicy komentowali to, „że zbyt długo to trwa”. W zachowaniu rolników pojawiło się działanie akcyjne, koresponduje to z tym co nazwałem wcześniej brakiem perspektywicznego myślenia.

Istnieje zatem potrzeba uświadomienia zarówno rolnikom jak i doradcom ODR, że projekt techniczno-organizacyjny i finansowy jest przede wszystkim narzędziem doskonalenia zarządzania gospodarstwem, a nie tylko jednym z wielu niezbędnych dokumentów jakie trzeba mieć ubiegając się o kredyt preferencyjny.

- 6.3. W programie pilotażowym uczestniczyło z województwa bydgoskiego 20 rolników, tyle też opracowano projektów modernizacyjnych. Znaczna część rolników (12) po opracowaniu projektów stwierdziła, że nie może na razie skorzystać z kredytu. Wynika to z faktu, że możliwości finansowe gospodarstw przy niskiej rentowności produkcji są ograniczone, utrudnia to korzystanie nawet z kredytów preferencyjnych. Kolejnym utrudnieniem jest konieczność wysokiego zabezpieczenia kredytu.

Wreszcie poważnym problemem są warunki na jakich banki przyznają kredyt. Dotyczy to zarówno długości kredytowania jak i obsługi kredytu. Banki udzielają kredytów najczęściej na 3 - 5 lat, stosując w 100 % zasadę stałych rat przy spłacie kredytu. W tej sytuacji największe koszty obsługi kredytu przypadają w początkowym okresie realizacji przedsięwzięcia. Powoduje to, że znaczna część przedsięwzięć, w których modernizacja gospodarstwa ma szerszy zakres nie może być zrealizowana.

- 6.4. Szkolenia rolników ubiegających się o kredyt dla rolników do 40 lat powinny być prowadzone w trzech etapach i obejmować następujące zagadnienia :

Etap wstępny:

- zagadnienia rozwoju rolnictwa i gospodarstw rolnych, polityka kredytowa;
- określenie celu utworzenia lub zmodernizowania gospodarstwa;
- ocena możliwości i ograniczeń;
- długookresowa wizja rozwoju gospodarstwa;
- zamierzenia organizacyjne, techniczne i inwestycyjne.

Opracowanie projektu:

- sporządzanie projektu organizacyjno-technicznego;
- określenie zdolności do sfinansowania projektu;
- plan finansowania działalności i inwestycji.

Przygotowanie wdrożenia:

- zasady kredytowania inwestycji przez bank. Współpraca z bankiem;
- księgowość w gospodarstwie rolniczym.

ZOFIA SZALCZYK
*Ośrodek Doradztwa Rolniczego
w Sielinku*

TURNIEJ „MOJA WIEŚ AKTYWNA” JAKO FORMA INTEGRACJI I AKTYWIZACJI LUDNOŚCI WIEJSKIEJ W WOJEWÓDZTWIE POZNAŃSKIM

Po reorganizacji służby doradczej w 1991 roku, a zwłaszcza w wyniku znacznego uszczuplenia kadrowego służby doradczej w zakresie wiejskiego gospodarstwa domowego zaczęliśmy poszukiwać nowych form pracy doradczej w tym obszarze. Chodziło nam o to, aby ODR mógł nadal służyć znacznej grupie kobiet wiejskich. Podjęliśmy próbę opracowania programu działania w taki sposób, aby większość potencjalnych klientów mogła korzystać z usług ODR. Znacznie rozwinęliśmy grupowe formy doradztwa, takie jak: programy doradcze z grupami celowymi rolników i kobiet wiejskich, wystawy i pokazy oraz szeroko zaczęliśmy wykorzystywać możliwości jakie dają środki masowego przekazu.

W tym miejscu należy zauważyć, że istotnym ograniczeniem efektywności działalności doradczej jest odczuwany przez nas mały stopień zintegrowania poszczególnych społeczności wiejskich, a więc trudność w organizacji grupowych form doradztwa.

Z myślą o kobietach wiejskich zorganizowaliśmy w 1994 r. pierwszy dzień otwartych drzwi w ODR specjalnie poświęcony problemom postępu w wiejskim gospodarstwie domowym.

W ramach tej imprezy prezentowaliśmy:

- zagadnienia zdrowia i żywienia rodziny,
- problemy estetyki zagród i wsi,
- alternatywne źródła dochodów ludności rolniczej,
- specyficzne problemy kobiet (uroda, otyłość, choroby kobiece) oraz zagadnienia ochrony środowiska naturalnego.

Impreza była zorganizowana w pierwszy weekend września i spotkała się z niezwykle dużym zainteresowaniem rodzin wiejskich.

To nas motywowało do dalszego wzbogacenia oferty ODR na rzecz rodzin wiejskich.

Opracowaliśmy projekt turnieju środowiska wiejskiego, który przedłożyliśmy wszystkim urzędom gmin.

Turniej ten nazwaliśmy „Moja wieś aktywna”, a jego celem jest:

- integrowanie ludności wsi poprzez wspólne przygotowywanie się do rozgrywek turniejowych i wspólny w nich udział,
- popularyzowanie i promowanie poszczególnych wsi województwa poznańskiego,
- kultywowanie tradycji i kultury ludowej,
- popularyzacja wiedzy.

Projekt przewidywał 2 etapy rozgrywek turniejowych:

- etap gminny lub rejonowy,
- etap wojewódzki - turniej w Sielinku.

Opracowaliśmy specjalny regulamin turnieju ujmujący 20 różnych konkurencji do rozegrania. Dla przykładu podam następujące konkurencje: agroturystyczna oferta wsi, znajomość roślin ozdobnych, znajomość gwary poznańskiej wśród najmłodszych mieszkańców wsi, wniosek do wojewody o dotacje, sprawozdanie rady sołeckiej, scena rodzajowa z życia wiejskiego.

Do turnieju przystąpiły 23 gminy spośród 60 gmin rolniczych województwa. Organizatorami turniejów gminnych byli wójtowie i burmistrzowie we współpracy z naszą służbą doradczą.

Turnieje gminne odbyły się w okresie od stycznia do maja. Każda z tych imprez spotkała się, niespodziewanie, z bardzo dużym zainteresowaniem społeczności lokalnych.

W większości przypadków turniej był połączony z festynem i stanowił ważne wydarzenie w procesie integrowania mieszkańców gmin. Gminne rozgrywki turniejowe wskazały na dużą trafność naszego pomysłu.

Finał turnieju „Moja wieś aktywna” odbył się w Sielinku, 2 września 1995 r. podczas drugich dni otwartych drzwi „Postęp w gospodarstwie domowym”. Finał wojewódzki odbył się pod patronatem Pani prof. Katarzyny Duczkowskiej-Małysz Podsekretarza Stanu w MRiGŻ. Na finał do Sielinka przyjechało 13 zespołów wiejskich i liczne grono sympatyków tych zespołów. Rozgrywki turniejowe trwały cały dzień, przy stałej pełnej 750 osobowej widowni. Finał obejmował 12 różnych konkurencji, które były oceniane przez specjalne, niezależne od ODR jury. Część konkurencji finałowych była prezentowana w formie wystawy, pozostałe odbyły się na scenie. Konkurencjami prezentowanymi w formie wystawy były: wniosek do wojewody o dotacje, sprawozdanie z działalności rady sołeckiej, agroturystyczna prezentacja wsi oraz wystawa psich bud.

Szczególna konkurencja „Najlepszy wypiek drożdżowy” polegała na degustacji przez jury i widownię.

Na scenie odbyły się konkurencje:

- ogólna prezentacja wsi,
- monolog w gwarze poznańskiej, znajomości roślin ozdobnych, taniec ludowy, piosenka ludowa, scena z życia wsi i fartuszkowa rewia mody.

Laureaci turnieju otrzymali interesujące nagrody finansowe i rzeczowe. Była też nagroda specjalna Wojewody Poznańskiego w kategorii „Wniosek do Wojewody o dotację”. Dla kronikarskiego porządku podam, że pierwsze miejsce zajęła i nagrodę w wysokości 3 tys. złotych otrzymała wieś Radziny z gminy Kaźmierz. Zaś nagrodę Wojewody Poznańskiego w postaci kamery video otrzymała wieś Zapust gmina Ostroróg.

Równoległe z wojewódzkimi rozgrywkami turniejowymi odbyła się wystawa nowoczesnego sprzętu gospodarstwa domowego, nowych wzorów zagospodarowania wsi oraz prezentacja zagadnień ochrony środowiska.

Podczas tej imprezy Sielinko odwiedziło około 8 tys. kobiet wiejskich i osób im towarzyszących.

Po zakończonym turnieju we wszystkich wsiach, które brały udział w turnieju odbyły się spotkania podsumowujące. Celem tych spotkań była ocena turnieju i opracowanie planu dalszych działań integrujących wieś.

Spotkania te potwierdziły potrzebę tego typu turnieju, wykazały, że turniej jest trafnym środkiem do integrowania wsi. Turniej stworzył odpowiednie możliwości do ujawnienia się liderów, którzy mogą zainspirować współmieszkańców do nowych przedsięwzięć.

Zupełnie nieoczekiwanym efektem jest to, że w kilku przypadkach z części ekip turniejowych wykształciły się zespoły ludowe. Zespoły te prezentują się dalej na różnych lokalnych imprezach.

Z doświadczeń pierwszego turnieju wynika dla nas dodatkowy wniosek, a mianowicie należy przygotować tak konkurencje turniejowe, aby mogli w nich aktywnie uczestniczyć wszyscy mieszkańcy wsi.

Dlatego należy zaplanować specjalne konkurencje dla dzieci, młodzieży i starszych osób, kobiet i mężczyzn, rolników, rzemieślników i innych zawodów. Chodzi o to, aby każdy kto zechce mógł czynnie uczestniczyć w przygotowaniu turnieju.

Inny wniosek: z ofertą turnieju do rad gmin należy wystąpić w momencie planowania budżetu gminy, a więc już w październiku, co pozwala na zabezpieczenie odpowiednich środków finansowych.

Regulamin turnieju również musi być dostarczony gminom przed nowym rokiem tak, aby w okresie zimowym poszczególne wioski przygotowały się do rozgrywek. Okres przygotowywania się do rozgrywek turniejowych jest dla nas

najważniejszym etapem. Ten okres najbardziej przyczynia się do integracji środowiska, pozwala ujawnić się liderom. W tym okresie realizują się główne cele naszego turnieju.

W związku z tym, że ta forma aktywizacji wsi okazała się bardzo skuteczna zaplanowaliśmy i przygotowaliśmy już kolejną jej edycję.

Teraz czekamy na odpowiedź z gmin na naszą ofertę turnieju „Moja wieś aktywna 1996”.

Na zakończenie przytoczę jeszcze motto jakie przyświecało nam wszystkim organizującym turniej. Są to słowa naszego wieszczą Adama Mickiewicza:

*„Bo gdzie się serca palą
Cyrklem uniesień duch
Dobro powszechne skalą
Jedność większa od dwóch”*

Wszystkich zainteresowanych pomysłem i doświadczeniami w organizacji turnieju zapraszam do ODR Sielinko.

ELŻBIETA SZYMAŃSKA
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

JAK Z SUKCESEM ZORGANIZOWAĆ KLUB 4-H

Spośród wielu istniejących organizacji młodzież wiejska coraz chętniej wybiera kluby 4-H. Kieruje nią przede wszystkim pragnienie doświadczenia nowych sposobów samorealizacji oraz chęć poznania form spędzania czasu przez ich rówieśników z krajów zachodnich. Jak wynika z dotychczasowych obserwacji kluby 4-H są organizacją, która najlepiej realizuje potrzeby młodych ludzi ze środowisk wiejskich. Dają one bowiem unikalną szansę dla społecznego i personalnego rozwoju młodzieży. W tej sytuacji organizatorzy 4-H coraz częściej dostrzegają konieczność zwiększenia liczby klubów 4-H. Mamy więc nadzieję, że prezentowane informacje pomogą zainteresowanym w sprawnym poprowadzeniu procesu tworzenia tych zespołów młodzieżowych.

Podstawowe cztery czynności, które należy podjąć przy otwieraniu nowego klubu 4-H można przedstawić następująco: oszacowanie potrzeb, podnoszenie świadomości i zainteresowania, podjęcie decyzji oraz wspieranie działalności klubu. Wykonanie tych kroków wymaga czasu, chociaż wzajemnie się one nie wykluczają, a niektóre mogą nawet być wykonane równocześnie. Czynności te mają na celu uświadomienie jak największej liczby osób i zdobycie ich zainteresowania dla programu 4-H, rekrutację ochotników oraz ich dobór do odpowiednich stanowisk. Ostatecznie prowadzą do stworzenia dobrze działającego, kierowanego przez społeczność klubu.

1. Oszacowanie potrzeb

Pierwsza czynność polega na zebraniu informacji na temat gminy i społeczności. Źródła danych mogą być formalne, jak i nieformalne, zależy to od zasięgu planów rozwoju klubów 4-H. Przy zamierzeniach rozszerzenia działalności na teren całego kraju niezbędne są informacje i oszacowania formalne. Ich zdobycie wymaga stworzenia specjalnych zespołów. W skład takich grup powinni wejść przedstawiciele każdego terenu geograficznego i gminy, członkowie rady 4-H

i komisji rozwojowych oraz najważniejsi liderzy - ochotnicy z dużym doświadczeniem w pracy społecznej. W przypadku pojedynczej gminy personel organizacyjny może znaleźć niezbędne informacje w urzędach gminnych, szkołach i innych organizacjach. Powinny one dotyczyć:

- położenia geograficznego,
- zasobów naturalnych,
- wielkości populacji, wieku, liczby i struktury rodzin,
- wysokości dochodów,
- charakterystyki działalności klubu w poprzednim roku,
- instytucji wspierających dotychczasową działalność,
- możliwości lokalizacji spotkań,
- obwodów szkolnych,
- dostępnych środków transportu,
- urzędników i agencji publicznych.

Te informacje są istotne dla nowych drużyn 4-H, pomogą bowiem lepiej spojrzeć na sytuację gminy, a jednocześnie pozwolą zdefiniować tereny o niskim dotychczas udziale klubów i możliwościach rozpoczęcia tam działalności.

Ważne są także wiadomości dotyczące społeczności, a powinny one określać charakter i stanowisko społeczeństwa wobec 4-H. Zadaniem personelu organizacyjnego jest zdobycie informacji na temat potrzeb młodych ludzi w danym terenie, jaki jest potencjał liderów, jakie są zainteresowania i umiejętności nauczycieli szkół, zwłaszcza rolniczych. Zgromadzone dane ułatwią w późniejszym okresie pracę klubów 4-H. W sytuacji kiedy zainteresowanie tą nową formą organizacji już w społeczności istnieje, oszacowywanie potrzeb nie jest konieczne. Pozostaje tylko popularyzowanie idei 4-H.

Zdarza się jednak, że w danym czasie nie ma chętnych do pracy w zespołach na określonym terenie. Wówczas należy także zgromadzić informacje, ponieważ mogą one okazać się przydatne w przyszłości. Jeśli natomiast po oszacowaniu wystąpi potrzeba założenia nowego klubu, należy przed przystąpieniem do działań opracować plan i rozkład zajęć.

2. Podnoszenie świadomości i zainteresowania

Ten kolejny krok może częściowo łączyć się z poprzednim. Już podczas zbierania informacji o gminie i społeczności można bowiem znaleźć kilku ochotników, którzy zaznajomią zainteresowanych z ideą klubów 4-H. W małych grupach może to być jedna osoba, natomiast w większych tworzy się specjalne zespoły. Ich członkami mogą być dorośli lub młodzieżowi liderzy, ważne osobistości ze społeczeństwa, osoby zaangażowane w oszacowaniu potrzeb oraz ludzie ściśle związani z programem 4-H. Są oni angażowani najwyżej na jeden rok, aby przeprowadzali spotkania informacyjne i nieformalne dyskusje.

Spotkanie informacyjne stanowi prawdopodobnie najważniejszy krok w rozpoczynaniu działalności klubu. Zapraszana jest na nie młodzież wraz z rodzicami i inne osoby zainteresowane. W swoim programie powinno ono zawierać następujące punkty:

- korzyści z klubu 4-H dla dorosłych i młodzieży,
- określenie jakie zakresy projektu są interesujące dla chłopców i dziewcząt,
- oczekiwania od młodych ludzi i ich rodziców,
- zainteresowania i umiejętności dorosłych,
- kalendarz wydarzeń w gminie, rejonie i kraju,
- źródła informacji dostępne dla członków i liderów,
- próba projektu, punktów działalności,
- pytania i odpowiedzi.

Takie spotkanie wskaże stopień zainteresowania ze strony członków i rodziców, chociaż może nie rozwiązać problemu liderów.

Oprócz pojedynczych spotkań istotne jest opracowanie całej strategii uświadamiającej w oparciu o potrzeby gminy i społeczeństwa. Powinna ona obejmować takie techniki jak: plakaty, ulotki, pojawianie się w mediach lokalnych. Najskuteczniejszym jednak sposobem wytworzenia zainteresowania jest osobisty kontakt ochotników i członków zespołów ze społeczeństwem. Szczególnie powinni oni dotrzeć do szkół publicznych i prywatnych oraz do rodzin uczniów. Tam poprzez nieformalne dyskusje najlepiej jest określić bieżącą wiedzę na temat 4-H, zidentyfikować niepokoje o młodzież i określić potencjał liderów- ochotników.

3. Podejmowanie decyzji

Decyzja o założeniu nowego klubu 4-H w danej społeczności powinna opierać się o pisemne i ustne źródła informacji jakie powstaną podczas spotkań. Ostateczny głos w tej sprawie mają oczywiście uczestnicy i dorośli ochotnicy, którzy zgodzą się podjąć pracę liderów.

Jeżeli grupa zdecyduje się na otwarcie klubu, należy ustalić datę tak zwanej sesji planowania, czyli spotkanie z przewidywanymi liderami i kilkoma starszymi członkami, aby opracować wszystkie aspekty spotkania organizacyjnego. Przy dużej liczbie ochotników trzeba utworzyć więcej niż jeden klub. Podobnie mniej doświadczonych liderów kieruje się do prowadzenia mniejszych zespołów. Większe bowiem grupy są trudniejsze w kierowaniu.

W przypadku decyzji zespołu o nie rozpoczynaniu działalności zainteresowane rodziny należy odesłać do innych klubów. Natomiast powód nie otwierania klubu trzeba dokładnie udokumentować i dołączyć do informacji na temat oszacowań gminy.

4. Działalność klubu

Na sesji planowania, w której mogą wziąć udział także rodzice, należy zakończyć sprawę liderów oraz przybliżyć uczestnikom rodzaj i długość trwania projektów. Zapoznać ich z czynnikami wpływającymi na efektywność spotkań.

Następnie zwołuje się spotkanie organizacyjne. Przewodzi mu najczęściej ochotnik. Poprzez tak zwaną burzę mózgów w zespole uczestnicy wybierają nazwę klubu. Poza tym grupa ustala godziny, miejsce i częstotliwość spotkań. Liderzy projektu natomiast opisują co będzie się działo danego dnia i godziny w miejscu pierwszego zebrania.

O wszystkich planach informowani są dodatkowo rodzice. Na koniec, kiedy grupa zatwierdzi swoje członkostwo, przywództwo i strukturę, każdy z jej członków wypełnia dokumenty, stanowiące podstawę do wpisania go na listę.

Na późniejszych spotkaniach wszystkie kluby, dla łatwiejszego ich funkcjonowania, wybierają komitety przewodzące i ustalają funkcje nieformalnych liderów młodzieżowych. Dorośli przywódcy pomagają w ustalaniu planu zajęć i uczą efektywnego postępowania na spotkaniach. W miarę upływu czasu młodzież osiąga większą samodzielność. Wszyscy członkowie biorą udział w ustalaniu celów i planowaniu. Powołany komitet zbiera wyznaczone cele, a jednocześnie w procesie podejmowania decyzji i organizowania działalności klubu angażuje większą liczbę osób. Oprócz tego, specjaliści doradztwa powinni prowadzić systematyczne szkolenie liderów z uwzględnieniem tematów związanych z programem. Liderzy muszą mieć zapewniony kontakt, przynajmniej raz w miesiącu z liderami administracyjnymi. Najważniejszą jednak sprawą jest przekonanie członków, liderów i rodziców o własności klubu. Muszą oni traktować organizację 4-H jako własną, a jednocześnie zrozumieć, że to co robią jest częścią większego programu działającego w całym województwie i kraju.

Kluby, ze względu na różne style liderów, osobowości, potrzeby społeczności, pragnienia indywidualne i dostępne źródła, różnią się od innych. Aby utrzymać je na odpowiednim poziomie uczestnicy muszą włożyć dużo wysiłku i energii. Te inwestycje umożliwiają jednak osiągnięcie misji 4-H.

INFORMACJE

IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu*

DORADZTWO ROLNICZE W KRAJACH EUROPY ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ

W dniach 28 listopada - 1 grudnia 1995 roku w Ryni k/Warszawy odbyła się konferencja nt. „Doradztwo rolnicze w Europie Środkowej i Wschodniej” zorganizowana przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz Polsko-Amerykański Program Doradztwa Rolniczego.

W konferencji uczestniczyli przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa, ambasad, Akademii Rolniczych oraz instytucji naukowych pracujących na rzecz rolnictwa i gospodarki żywnościowej z następujących państw europejskich: Albanii, Białorusi, Bułgarii, Chorwacji, Estonii, Łotwy, Mołdawii, Polski, Rosji, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Ukrainy i Węgier.

W referatach i wystąpieniach przedstawiono aktualną sytuację rolnictwa uwzględniając procesy transformacji ustrojowej i gospodarczej oraz zasady funkcjonowania doradztwa rolniczego w poszczególnych krajach.

Sytuację rolnictwa polskiego oraz założenia polityki państwa wobec rolnictwa i gospodarki żywnościowej przedstawiła pani prof. dr hab. Katarzyna Duczkowska-Małysz - Podsekretarz Stanu MRiGŻ. Pan John Ragland, który kierował pracą zespołu specjalistów - doradców amerykańskich w Polsce od 1991 roku do lipca 1995 roku omówił przyczyny powstania i proces wdrażania Polsko-Amerykańskiego Programu Doradztwa Rolniczego, a pan Bill Miller - obecny dyrektor PAPDR przedstawił rezultaty współpracy z Ośrodkami Doradztwa Rolniczego podczas pięcioletniej działalności tego programu w Polsce, w ramach którego przeprowadzono liczne szkolenia dla doradców, dyrektorów ODR i członków Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego.

Rolę doradztwa w realizacji polityki związanej z rozwojem wsi, obszarów wiejskich, rolnictwa i gospodarki żywnościowej omówił Pan Eugeniusz Karol

Chyłek - Dyrektor Departamentu Nauki, Oświaty i Doradztwa MRiGŻ. W procesie przemian, wskutek rozwoju gospodarki rynkowej doradztwo odgrywa ważną rolę czynnika interwencjonizmu państwowego.

Przedstawiciele wszystkich państw Europy Środkowej i Wschodniej uczestniczących w konferencji prezentowali osiągnięcia w rolnictwie, przemyśle przetwórczym oraz rozwój i funkcjonowanie doradztwa rolniczego w swoich krajach.

W państwach tych na początku lat dziewięćdziesiątych następowało wiele procesów demokratycznych i gospodarczych. W wielu krajach po przeprowadzeniu reformy rolnej doszło do sprywatyzowania gospodarstw państwowych, spółdzielni rolniczych. W Rosji w procesie prywatyzacji powstało 27 tys. spółek przekształconych z kołchozów, 7 tys. gospodarstw hodowlanych oraz 29 tys. gospodarstw farmerskich. Na Ukrainie sprywatyzowano 97% kołchozów. W Słowacji spółdzielnie rolnicze w większości przekształcono w spółki pracownicze, a 149 gospodarstw państwowych sprywatyzowano. W Albanii reforma rolna przeprowadzona w 1991 r. spowodowała utworzenie 490 tys. małych gospodarstw indywidualnych o wielkości 2-3 ha na nizinach i do 0,5 ha na terenach górskich. W Estonii znajduje się 13 tys. gospodarstw rolnych, z czego 1300 to duże spółdzielnie i spółki akcyjne.

Państwa Europy Środkowej i Wschodniej otrzymały pomoc zagraniczną na restrukturyzację i modernizację rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz na rozwój doradztwa rolniczego. W większości tych krajów, podobnie jak w Polsce, działalność doradztwa rolniczego finansuje państwo z budżetu, ale np. w Estonii czy na Węgrzech istnieje również doradztwo prywatne głównie na uczelniach, w instytutach naukowych, czy spółkach zajmujących się przetwórstwem rolno-spożywczym. Obecnie w doradztwie istnieje duże zapotrzebowanie na organizowanie szkoleń, seminariów i konsultacji zbiorowych, przy współpracy z partnerami zagranicznymi, dla kadry doradczej w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Główne działania doradztwa rolniczego skupione są obecnie na pomocy w przekształcaniu przedsiębiorstw i przystosowaniu ich do gospodarki rynkowej, gromadzeniu informacji rynkowej, marketingu, wdrażaniu i upowszechnianiu nowych technologii wraz z instytutami naukowo-badawczymi i uczelniami rolniczymi.

Procesy transformacji z gospodarki scentralizowanej do gospodarki rynkowej spowodowały zmiany w strukturze własnościowej i produkcyjnej rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego. W wielu krajach Europy Środkowej i Wschodniej doradztwo rolnicze funkcjonuje w obecnym kształcie od niedawna. Niektóre obszary działalności doradztwa dopiero pojawiają się w praktyce np.: praca z młodzieżą w klubach 4-H, kreowanie liderów spółdzielczości wiejskiej, tworzenie Społecznych Rad Doradztwa Rolniczego, agroturystyka, wiejskie gospodarstwo domowe, opracowywanie biznes planów i analizy finansowej w go-

spodarstwie. Zagadnienia te zostały omówione na konferencji przez polskich wykładowców.

Na zakończenie konferencji goście zagraniczni zapoznali się z działalnością czterech Ośrodków Doradztwa Rolniczego: w Skierniewicach, Płocku, Szepietowie i Poświętnym, co umożliwiło im bezpośredni kontakt i wymianę doświadczeń z doradcami polskimi.

Szczegółowe informacje o strukturze organizacyjnej i funkcjonowaniu doradztwa rolniczego w państwach Europy Środkowej i Wschodniej ukażą się w materiałach pokonferencyjnych, zawierających referaty i wystąpienia uczestników konferencji z poszczególnych krajów.

KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

DZIAŁALNOŚĆ FUNDACJI WSPIERAJĄCEJ ZAOPATRZENIE WSI W WODĘ W DZIEDZINIE BUDOWY WIEJSKICH SYSTEMÓW WODOCIĄGÓW I KANALIZACJI

Artykuł prezentuje niektóre rzeczowe efekty działalności Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę w zakresie budowy wodociągów i kanalizacji. Autorzy prezentują charakter typowych inwestycji. Omawiane są skutki i efekty pośrednie i bezpośrednie budowy wodociągów. Uwzględnione są także niematerialne efekty działania Fundacji w dziedzinie rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich.

W Polsce występuje ogromne niedoinwestowanie i luka w dziedzinie infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej. [4, 6, 7, 8, 9] Duże jest także zapotrzebowanie na budowę instalacji wodno-kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków. Środki finansowe, będące obecnie w dyspozycji Rządu Polskiego jak i samych rolników, nie są w stanie pokryć potrzeb w tym zakresie. W świetle powyższych faktów działania zmierzające do pozyskania zagranicznych funduszy dla wspierania budowy instalacji wodno-kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków należy uznać za wysoce pożądane.

Jednym z najlepszych przykładów bogatej w osiągnięcia działalności jest praca Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę na rzecz pomocy polskiemu rolnictwu. W ciągu 5 lat Fundacja, dzięki wsparciu finansowemu, przyczyniła się do objęcia systemami wodociągowymi i kanalizacyjnymi 27.286 - wobec zakładanych 4500 - 9000 gospodarstw. W rzeczywistości liczba gospodarstw, których warunki poprawiły się, jest większa. Trudno oszacować o ile, bo wspomagane inwestycje obejmowały stacje wodociągowe, sieci przesyłowe,

zbiorniki i oczyszczalnie ścieków obsługujące również wsie pozostające poza ewidencją Fundacji [3].

Rzeczywisty rozmiar wsparcia udzielonego przez Fundację ponad trzykrotnie przekroczył zakładane ramy w ich maksymalnych wartościach (tab. 1). Jedynie z funduszy USAID wsparto wykonanie 341 inwestycji, których efektem było przyłączenie w ciągu 6 lat do sieci wodociągowej 29.730 gospodarstw, a do kanalizacji 3.394 gospodarstwa. Łącznie więc z pomocy USAID skorzystało ponad 33 tys. gospodarstw wiejskich. Przyjmując liczebność rodziny wiejskiej na 5 - 6 osób, pozwala to oszacować liczbę bezpośrednich beneficjentów tej pomocy na co najmniej 165 tys. osób [3, 5]. Dane w tabeli 1 wykazują jednak, że istnieje ogromna dysproporcja między rozwojem systemów wodociągowych, a budową systemów kanalizacyjnych.

W wyniku wsparcia inwestycji środkami z grantu USAID przyłączono do sieci wodociągowej 6% ogólnej liczby gospodarstw podłączonych w Polsce na przestrzeni 5 lat. W roku 1989 udział ten wyniósł nawet ponad 25%, co wyjaśnić można bardzo trudną wówczas sytuacją gospodarczą (wysoka inflacja, załamanie gospodarcze) oraz przekazywaniem pomocy w formie dotacji [3, 5, 6, 7].

W odniesieniu do budowy instalacji kanalizacyjnych odpowiedni udział wyniósł w ciągu 5 lat 38% ogólnej liczby skanalizowanych w tym czasie gospodarstw. Wy tłumaczeniem powyższego faktu jest bardzo niska, w liczbach bezwzględnych, liczba realizowanych inwestycji kanalizacyjnych na wsi oraz korzystniejsze niż dla wodociągów warunki dotowania i kredytowania tych inwestycji (odsetki w wysokości 0,2 stopy kredytu refinansowego oraz udział własny mieszkańców w wysokości 10%) [10].

Znaczny spadek liczby gospodarstw przyłączonych w ramach grantu do kanalizacji jaki wystąpił w 1991 roku można tłumaczyć dwiema przyczynami: odejściem od systemu dotacji i przejściem na system pomocy w formie preferencyjnego kredytu [10] oraz generalnie znacznie wyższymi kosztami sieci kanalizacyjnej wynoszącymi 0,6 - 1,1 mln zł/m wobec około 0,15 mln zł/m dla wodociągowej (dane dla roku 1993, przy kursie 1 \$ = 21.000 zł). Ponadto potrzeba budowy kanalizacji w warunkach wiejskich jest stosunkowo słabo uświadamiana i artykułowana przez społeczności lokalne.

Analiza przeprowadzana przez pracowników Fundacji w grudniu 1990 r. w 10 wsiach [5] wykazała, że w ciągu dwu lat od uruchomienia wodociągu w ponad 50% gospodarstw urządzono łazienki, a w 40% zainstalowano pralki automatyczne. Już w 92% gospodarstw podłączonych do sieci wodociągowej wybudowano zbiorniki na ścieki bytowe. Ścieki z 5 wsi wywożono do oczyszczalni, z pozostałych 5 - na pola. Cena wody wyniosła od 200 zł/m³ dla wsi czerpiącej wodę ze źródła do 2093 zł/m³ (poziom cen 1990 r.) przy czerpaniu ze studni głębinowej. W 5 wsiach wzrosła liczba szklarni i namiotów foliowych, a w 6 nastąpił rozwój upraw warzywniczych od 6% do 100%.

Tabela 1.

Efekty rzeczowe realizacji działań Fundacji

WYSZCZEGÓLNIENIE	1988	1989	1990	1991	1992	1993	RAZEM
Wykonywane przyłącza wodociągowe do budynków na wsi ogółem ^{a)} (w tys.)	50,2	49,8	63,8	94,2	140,5	153,7	398,5
— w tym w ramach grantu USAID szt.	3599	12821	2677	2339	2500	5794	29730
jako odsetek wszystkich przyłączy, %	7,2	25,7	4,2	2,5	1,8	x	x
w tym w formie dotacji szt.	3599	12821	2677	—	—	—	19097
Wykonane przyłącza kanalizacyjne do budynków na wsi ogółem ^{a)} (w tys.)	0,3	-2,1 ^{b)}	1,9	6,1	2,6	6,0	8,8
— w tym w ramach grantu USAID, szt.	—	1261	1197	70	822	44	3394
jako odsetek wszystkich przyłączy, %	—	x	63,0	1,2	31,6	x	x
w tym w formie dotacji szt.	—	1261	1197	—	—	—	2458

a) Rocznik Statystyczny GUS 1991, 1993

b) ujemna wartość wynika ze zmiany statusu miejscowości - skanalizowane wsie uzyskały status miasta.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, i danych Fundacji [3, 5, 6, 7, 8, 9]

Według opinii lekarzy, wyraźnie zmniejszyła się liczba przypadków zachorowań na schorzenia układu pokarmowego (szczególnie we wsi Kamionka-Piaski woj. Leszno). Lekarze weterynarii stwierdzili w 2 wsiach poprawę higieny produkcji mleka i w 1 - poprawę ogólnej zdrowotności zwierząt. W opinii mieszkańców, dzięki budowie wodociągu wzmocnieniu uległy więzi sąsiedzkie i środowiskowe, umocniło się przekonanie o sile społecznego wysiłku, powstały dalsze inicjatywy: telefonizacja - 5 wsi, budowa drogi - 8 km w 3 wsiach, gazociąg - 1 wieś, remonty dróg i budynków publicznych - 2 wsie. Równocześnie jednak obiektywna sytuacja gospodarcza i społeczna^[4, 7, 8] (duża inflacja, wzrost cen, wysokie bezrobocie, pauperyzacja, spadek produkcji itp.) niwelowała w pewnej mierze pozytywne aspekty oddziaływania budowy wodociągów.

Analiza skutków inwestycji wodociągowych przeprowadzona w czerwcu i lipcu 1992 r., obejmująca 15 wsi (innych niż analizowano w 1990 r.) liczących

1817 gospodarstw^[5] wykazała, że w ciągu dwu lat od uruchomienia wodociągu w ponad 36% gospodarstw urządzono łazienki (od 8% do 100% w różnych wsiach), a w 22% (od 4% do 94% w różnych wsiach) zainstalowano pralki automatyczne. W 83% gospodarstw wybudowano szczelne zbiorniki na ścieki bytowe. Ścieki z 5 wsi są wywożone do oczyszczalni, z pozostałych - na pola.

Cena wody wyniosła od 500 zł/m³ dla wsi czerpiącej wodę ze źródła do 4000 zł/m³ (poziom cen 1992 r.) przy czerpaniu ze studni głębinowej. W 8 wsiach wzrosła powierzchnia upraw pod osłonami, przyrost wyniósł od 100 m² do 1100 m², a w 6 nastąpił rozwój upraw warzywniczych od 10% do 300%. Jedną z przyczyn wzrostu była dostępność bieżącej wody do nawodnień.

Poniżej przedstawiono oszacowanie efektów finansowych (na poziomie cen roku 1992) podłączenia gospodarstw do wodociągu i kanalizacji w odniesieniu do tych gospodarstw, które uprzednio dowoziły wodę do celów bytowych i produkcyjnych (w badanych rejonach stanowiły one zdecydowaną większość, ok. 90%) oraz tych, które dysponowały tylko własnym dołem bezodpływowym do usuwania ścieków, a zostały podłączone do instalacji kanalizacyjnej.

Analiza taka oparta na danych zebranych w terenie i wywiadów z rolnikami pozwala przyjąć, że dowożenie wody z odległości nawet do 6 km, zajmowało rolnikom od 1 do 4 godzin dziennie (w skrajnych przypadkach do 8 h) i wymagało zaangażowania ciągnika, przyczepy, cysterny i jednej lub dwóch osób. Woda często była pobierana z zanieczyszczonych cieków i jezior (3 wsie).

Według danych GUS^[8, 9] średni koszt robocizny na wsi wynosił w 1992 r. 330.000 zł za dniówkę (ok. 24 \$ przy kursie 1\$ = 13.860 zł); przy założeniu, że dowóz wody zajmował 1/3 dniówki, to roczny koszt dowozu wody wyniósłby 40 mln zł, jeśli tylko 1/4 dniówki to ok. 30 mln zł rocznie. Zakładając, na podstawie zebranych danych, że roczne zużycie wody w gospodarstwie wynosi około 400 m³, przy cenie 4.000 zł/m³, to łączny koszt dostawy wraz z ułamkowym udziałem kosztów amortyzacji (wkładu finansowego rolnika w budowę wodociągu) określić można na 2 mln zł rocznie. Korzyści finansowe dla jednego gospodarstwa oszacować więc można na kwotę 38 lub 28 mln zł rocznie, czyli 2.700 lub 2.000 \$ (przy kursie 1\$ = 13.860 zł).

Podobna analiza dla gospodarstw podłączonych do kanalizacji, przy założeniu, że koszt usunięcia ścieków wynosi ok. 50.000 zł/m³, przy wywożeniu beczkowitzem, zaś tylko ok. 5.000 zł/m³, przy kanalizacji; prowadzi do konkluzji, że roczny efekt finansowy może być oszacowany na ok. 4.000.000 - 8.000.000 zł czyli 290 do 580 \$ (przy kursie 1\$ = 13.860 zł) na jedno gospodarstwo. Tak duży przedział szacunku wynika zarówno ze znacznej zmienności zarówno kosztów wywożenia, jak i ilości wytwarzanych w gospodarstwach ścieków.

Dla inwestycji wspieranych przez Fundację z funduszy USAID w 10 wsiach woj. kaliskiego, konińskiego i toruńskiego zebrano dane prezentujące rzeczowy

i finansowy zakres inwestycji, źródła finansowania oraz udział poszczególnych instytucji w tym finansowaniu ^[5]. Zbiorcze dane zestawiono w tabeli 2.

Tabela 2.

Rzeczowe i finansowe aspekty inwestycji wodociagowych wspieranych z funduszy USAID

Rodzaj danych	Wartość maksymalna	Wartość minimalna	Wartość średnia
1. Długość sieci [m]	31 676	1 720	10 152
2. Liczbą przyłączonych gospodarstw	160	10	70,0
3. Koszt ogólny inwestycji [mln zł]	4 063	45	740
4. Udział mieszkańców [%]	55,3	5,5	27,5
5. Środki Urzędu Gminy [%]	51,0	0	31,6
6. Środki Urzędu Wojewódzkiego [%]	57,5	0	20,6
7. Inne środki [%]	89,5	0	27,0
8. Środki Fundacji [%]	32,5	5,0	22,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wizytacji terenowej i materiałów Fundacji ^[5].

Z danych wynika, że inwestycje wspierane przez Fundację należą do średnich - długość sieci około 10 km i przeciętnie 70 przyłączy. Udział mieszkańców w finansowaniu był dość duży - średnio 28%, w ostatnich latach 30 - 50%, zaś udział środków Fundacji oscylował w granicach 22%. Znamienny jest wysoki udział urzędów administracji gminnej (samorządowej) oraz wojewódzkiej, sięgający 58% oraz innych instytucji (np. Państwowy Zakład Ubezpieczeń) we współfinansowaniu (nawet do 29%) inwestycji.

Zebrane opinie od nauczycieli, pracowników placówek oświatowych i kulturalnych, lekarzy medycyny i lekarzy weterynarii, przedstawicieli Ochotniczych Straży Pożarnych i innych kompetentnych osób (tzw. lokalnych autorytetów) oraz wyniki rozmów w czasie wizytacji terenowych stanowią dowód na widoczne, odczuwalne i trwałe efekty podjętych i zrealizowanych inwestycji wspieranych przez Fundację. Zwraca się w nich uwagę na aspekty dające się pogrupować w następujący sposób:

- dostarczanie dobrej jakościowo wody, usunięcie konieczności dowożenia wody,
- pewność i niezawodność dostawy wody, niski koszt dostawy wody i odprowadzania ścieków, możliwość nieskrępowanego korzystania z wody,
- pozytywne zmiany w stanie higieny i zdrowotności, poprawa kultury osobistej i higieny, poprawa zdrowotności,

- ograniczenie występowania chorób zakaźnych, spadek infekcji bakteryjnych,
- skanalizowanie szkół i innych obiektów publicznych, budowa sanitariatów, wzrost kultury i higieny osobistej dzieci i młodzieży,
- budowa łazienek i sanitariatów w gospodarstwach.
- oszczędności finansowe, oszczędność czasu,
- zmniejszenie uciążliwości życia,
- ujawnienie nowych aktywnych osobowości na wsi, rozwój kolejnych wspólnych inicjatyw społecznych,
- tworzenie kolejnych Komitetów Społecznych do telefonizacji, gazyfikacji wsi,
- unowocześnienie i zwiększenie atrakcyjności życia i mieszkania na wsi,
- ułatwienie życia kobiet wiejskich (pranie, sprzątanie, przygotowywanie posiłków, higiena),
- zwiększenie liczby urządzeń domowych (pralki automatyczne, zmywarki),
- praktyczna nauka i wdrażanie zasad demokracji i samorządności, inspiracja dla sąsiednich wsi dla podobnych inicjatyw,
- możliwość zapoznania z nowoczesnymi technikami i technologiami stosowanymi przy budowie sieci wodno-kanalizacyjnych,
- zapoznanie z procedurami obowiązującymi w gospodarce rynkowej (przetargi, wybór ofert, kredyty, obsługa bankowa, zabezpieczenia hipoteczne, itp.),
- pozytywne zmiany w produkcji rolnej, drobnym rzemiośle i handlu,
- poprawa zdrowotności, wydajności i produktywności zwierząt,
- możliwość wprowadzenia nowych technologii produkcji rolnej lub ich unowocześnienie (dojarki mechaniczne, poidła, systemy karmienia, pielęgnacji i utrzymania czystości, nawadnianie),
- poprawa organizacji produkcji rolnej,
- stworzenie potencjalnych warunków do rozwoju i wzrostu produkcji rolnej,
- powstanie zakładów przetwórstwa spożywczego (masarnie, piekarnie, ubojnie itp.), powstanie wielu nowych sklepów spożywczych i innych zakładów małego biznesu,
- stworzenie potencjalnych warunków oraz infrastruktury do rozwoju handlu, usług i przetwórstwa oraz wzrostu produkcji,
- wzrost bezpieczeństwa przeciwpożarowego, usunięcie konieczności dowożenia wody do celów gaśniczych, możliwość gaszenia pożarów w zarodku przed przybyciem straży pożarnej.

Dodać należy, że Fundacja poprzez ustalone zasady wykorzystania funduszy, obowiązku wyboru wykonawcy w drodze przetargu, przyczyniała się do racjonalizacji kosztów inwestycji. Ekspersi fundacji zalecali zakup podstawowych materiałów (np. rur wodociągowych) bezpośrednio przez inwestora, a nie wykonawcę.

Podsumowanie

Fundacja stała się trwałym elementem struktury społeczno-ekonomicznej sektora rolnego w Polsce, a pozyskiwane wpływy i dochody zapewniają ciągłość jej działania. Na koniec października 1993 roku Fundacja dysponowała - z przeznaczeniem na zgodne z celami statutowymi kredyty - kwotą 131258 mln złotych.

Wydaje się, że niebagatelną rolę, nawet ważniejszą od efektów ekonomicznych, mają niematerialne skutki działania Fundacji ^[1]. Dotyczy to wspomnianych już efektów społecznych, socjologicznych i świadomościowych ^[2]. Działalność Fundacji sprzyjała aktywizacji poszczególnych osób i całych społeczności, dopingowała do nowych działań, otwierała kolejne perspektywy i pola aktywności. Dla kręgów osób współpracujących z Fundacją stała się szkołą demokracji i samorządności. Dzięki działalności Fundacji w zakresie szkolenia ludności wiejskiej, wiele osób zdobyło wiedzę konieczną do adaptacji rolników do nowych warunków rynkowych. Szkolenia objęły także problematykę przedsiębiorczości wiejskiej i pozarolniczych form pozyskiwania dochodów ^[1, 2]. Aktywność Fundacji sprzyjała promowaniu nowych rozwiązań technicznych (sprowadzanie nowoczesnych maszyn, nowe technologie w budowie wodociągów, kanalizacji i oczyszczalni ścieków). Miała także duże znaczenie propagandowe, dowodząc, że możliwe jest skuteczne i efektywne działanie poza strukturami państwowymi. W gminach, z którymi współdziałała Fundacja nastąpiło unormowanie i uporządkowanie spraw związanych z majątkiem osób fizycznych, instytucji, przedsiębiorstw i gmin, stanem prawnym gruntów i budowli.

BIBLIOGRAFIA

1. Domański R.: Drobną przedsiębiorczość na terenie gminy. W „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich”. Ogólnopolska Konferencja IRWiR PAN. SGGW Warszawa, 7-8 paźdz. 1993.
2. Duczkowska Małysz K.: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. IRWiR PAN Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej. Warszawa 1993.
3. Fundacja Wspomagająca Zaopatrzenie Wsi w Wodę. Pięć lat działalności Warszawa. 1993 r.
4. Kamiński W, Zawadzki W.: Infrastruktura a rozwój wsi i rolnictwa. KBN Warszawa 1992, Rządowy Program Badawczy nr 0502819101.
5. Ocena grantu USAID przyznanego Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę. Warszawa 1994 r. (mat. niepubl.).
6. Rocznik Statystyczny GUS 1990. Warszawa 1990.
7. Rocznik Statystyczny GUS 1991. Warszawa 1991.
8. Rocznik Statystyczny GUS 1993. Warszawa 1993.
9. Rocznik Statystyczny GUS 1994. Warszawa 1994.
10. Wnioski kredytowe Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę oraz Banku Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych Warszawa 1993 r.

VICENT R. LADUE
Cornell University Ithaca, New York

DZIEWIĘĆ CENNYCH WSKAZÓWEK, KTÓRE POZWOLĄ CI ZAOSZCZĘDZIĆ CZAS

1. Zaplanuj czas na rozmowy telefoniczne.

Nie przerywaj swojej pracy po to by wykonać zaległe telefony. Ustal jedną lub dwie przerwy na rozmowy telefoniczne. Metodą prób i błędów dojdiesz do tego kiedy można twoich rozmówców zawsze zastać w biurach. Niektórzy uważają, że czas zaraz po lunchu jest najlepszym na to okresem. Jest to stosunkowo mało wymagający „produktywny rytuał”, który pozwoli ci także wciągnąć się z powrotem do pracy.

2. Zaplanuj czas na lekturę.

Każdego ranka dr Webber przegląda Wall Street Journal i zakreśla czerwone kółka wokół artykułów, które wydają się obiecujące. Artykuły te zostają przełożone przez jego sekretarkę do specjalnej „to należy przeczytać” teczki, na którą dr Webber rzuca się wieczorem kiedy wraz z rodziną ogląda telewizję. Jest to jedna ze strategii radzenia sobie z natłokiem informacji. Kolejną jest wyegzekwowanie codziennie półgodzinnej przerwy na zapoznanie się z pocztą, ogłoszeniami i wszystkim tym, co przechodzi przez twoje biurko. Możesz wyrobić w sobie także nawyk trzymania swojej poczty i innych rzeczy, które należy przejrzeć w specjalnej teczce, którą zawsze można wrzucić do twojej torby podręcznej i przeczytać, gdy na przykład będziesz musiał na coś poczekać.

3. Zaplanuj czas na „robotę papierkową”.

Po co marnować cenny czas urzędowania na wykonywanie rutynowej roboty papierkowej? W zamian za to znajdź czas, w którym zrobisz wszystko za jednym zamachem (np. we wtorek rano o 8.³⁰, zanim jeszcze wszyscy przyjdą do pracy,

albo w środę wieczorem kiedy twój współmałżonek jest na wieczornych kursach).

4. Postaraj się skrócić terminy.

Pamiętaj o dobrze znanej teorii, że daną pracę będziesz wykonywał tak długo, jak dużo masz na nią przeznaczonego czasu. Skróć więc terminy o jeden lub dwa dni co spowoduje, że zaczniesz pracować bardziej wydajnie.

5. Przychodź wcześniej lub wychodź później przynajmniej raz lub dwa razy w tygodniu.

Zadziwiające jest, ile pracy jest się w stanie zrobić kiedy nikt nie przeszkadza.

6. Zarezerwuj sobie więcej czasu na projekty, które wymagają pełnego skupienia.

Zarezerwuj swój czas na zadania, które nie mogą zostać zrealizowane od razu. Zamknij drzwi swojego biura, powiedz sekretarce, że nie będziesz odbierał żadnych telefonów lub zamiast w biurze, pracuj nad danym projektem w domu.

7. Duże zadania podziel na mniejsze.

Czasami bardzo czasochłonne projekty mogą zostać zrealizowane bardziej efektywnie jeśli podzieli się je na mniejsze części. Może okazać się to najlepszym sposobem w jaki wkomponujesz pracę nad danym projektem w swój - i tak już wypełniony - kalendarz zajęć (może to także spowodować, że praca nad tym projektem stanie się bardziej znośna).

8. Naucz się mówić „nie”.

Jeśli naprawdę nie masz czasu by trenować z biurową drużyną piłki nożnej, przeszkolić nowego praktykanta, czy wygłosić przemówienie przed mało ważną dla ciebie organizacją powiedz po prostu „Przepraszam, ale naprawdę nie mam czasu.”

9. Używaj kalendarza.

Wstąp w szeregi tych urzędników, którzy zawdzięczają swój sukces małym kalendarzom, które umożliwiły im planowanie swojego czasu co do pół godziny. Na rynku są dostępne różne kalendarze, o różnych formatach, więc znajdź ten, który najlepiej odpowiada twoim potrzebom.

JAK DODAC JEDEN MIESIĄC WIĘCEJ DO KAŻDEGO ROKU

Czy przydałby Ci się 13-sty miesiąc?

Oto sposób na stworzenie „extra” miesiąca. Po prostu wstawaj zawsze o godzinę wcześniej w każdy z pięciu roboczych dni, co da ci 5 dodatkowych godzin w tygodniu, lub 250 godzin w roku. Podziel 250 godzin przez 8 (zakładając, że masz 8-godzinny dzień pracy), a otrzymasz 31 dni - dodatkowy miesiąc. (Co możesz osiągnąć w czasie tego dodatkowego miesiąca zależy już tylko od Ciebie).

Czy nie lepiej jest pójść spać godzinę później niż wstać wcześniej? Dr Dru Scott, specjalista od „zarządzania czasem”, tłumaczy, że dla większości ludzi godziny poranne są dużo bardziej produktywnie niż godziny wieczorne.

„Dla większości ludzi o wiele łatwiej jest „wciągnąć” się w pracę w godzinach porannych niż wieczorem, kiedy odczuwają znurzenie po całym dniu”.

Jeśli przeraża Cię już sama myśl wstawania godzinę wcześniej rano, zacznij od wstawania pół godziny wcześniej - sugeruje Dr. Scott.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Materiały informacyjno-szkoleniowe. Informator o wynikach badań naukowych przeznaczonych do upowszechniania' 94, CDiEwR 1995.

W Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego nr 1,2 i 3/95 zamieściliśmy informacje o materiałach informacyjno-szkoleniowych wydanych w CDiEwR w Poznaniu. Obecnie prezentujemy 12 pozostałych opracowań. Ogółem dla potrzeb doradztwa ukazały się 32 tytuły powyższych materiałów, które rozpowszechniano w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego.

1. **Sposoby odnawiania zdegradowanych runi użytków zielonych.** B.Skopic - Instytut Melioracji i Użytków Zielonych, Falenty, ss. 33
Specyfika zabiegów odnawiania użytków zielonych. Metody odnawiania użytków zielonych i kryteria ich wyboru, metody tradycyjne, unowocześnione metody opracowane w IMUZ. Zalecenia realizacyjne metod odnawiania użytków zielonych, metoda selektywnego zwalczania chwastów, metoda podsiewów, metoda odnawiania z niszczeniem starej runi herbicydami o działaniu nieselektywnym, unowocześniana metoda pełnej uprawy.
2. **Program chemicznej ochrony zbóż przed chorobami.** C.Jańczak, T.Ławacki - Instytut Ochrony Roślin, Poznań, ss. 42
Chemiczne zwalczanie chorób zbóż, zaprawianie ziarna siewnego (jęczmienia, pszenicy, pszenżyta, żyta - 4 tabele), opryskiwanie roślin w okresie wegetacji (jęczmienia, pszenicy, pszenżyta, żyta - 4 tabele). Ochrona jęczmienia przed chorobami - tabela. Ochrona pszenicy przed chorobami - tabela.
3. **Nowoczesna produkcja ziemniaków przemysłowych.** K.Jabłoński - Instytut Ziemniaka, Bonin, ss. 25
Dobór odmian i ich charakterystyka. Przedplon i uprawa roli pod ziemniaki. Nawożenie organiczne i mineralne. Przygotowanie sadzeniaków i sadzenie. Pielęgnacja i ochrona plantacji. Przygotowanie do zbioru i zbiór.
4. **Przechowywanie ziemniaków.** Z.Czerko, W.Nowacki - Instytut Ziemniaka, oddział Jadwisin, ss. 32
Procesy życiowe zachodzące w bulwach. Wymagania termiczno-wilgotnościowe dla przechowywania ziemniaków. Rodzaje systemów wentylacyjnych do utrzymania mikroklimatu. Przechowywanie ziemniaków w kopcach, piwnicach i kopcach technicznych. Adaptacja budynków i pomieszczeń na przechowanie ziemniaków. Charakterystyka przechowalni, mechanizacja prac w przechowalni.
5. **Integrowana technologia produkcji ziemniaka.** T.Gruczek, H.Grześkiewicz - Instytut Ziemniaka, oddział Jadwisin, ss. 33
Cele produkcji integrowanej. Produkcja ziemniaka w Polsce. Wymagania glebowe i środowiskowe. Dobór i charakterystyka odmian. Stanowisko w zmianowaniu. Poźniwna i jesienna uprawa roli. Nawożenie. Wiosenna uprawa roli. Przygotowanie materiału sadzeniakowego i sadzenie. Prowadzenie łanu. Przygotowanie plantacji do zbioru.

6. **Oplacalność produkcji ziemniaków na różne kierunki użytkowania.** J.Rembeza, J.Chotkowski - Instytut Ziemniaka, Bonin, ss. 20
Problemy metodyczne z zakresu kalkulacji kosztów i opłacalności produkcji ziemniaków. Koszty i opłacalność różnych kierunków produkcji ziemniaków (bardzo wczesnych, jadalnych, przemysłowych, sadzeniaków). Czynniki wzrostu opłacalności produkcji ziemniaków.
7. **Minimalizacja kosztów produkcji mleka.** S.Okularczyk - Instytut Zootechniki, Balice, ss. 35
Minimalizacja kosztów produkcji pasz. Minimalizacja kosztów wychowu krowy. Minimalizacja kosztów amortyzacji stanowiska dla krowy. Minimalizacja kosztów nośników energii. Minimalizacja kosztów weterynaryjnych i strat na skutek padnięć. Inne czynniki obniżania kosztów produkcji i zwiększania efektywności produkcji mleka.
8. **Minimalizacja kosztów produkcji żywca wołowego.** S.Okularczyk - Instytut Zootechniki, Balice, ss. 27
Minimalizacja kosztów pasz. Minimalizacja kosztów wychowu cieląt. Minimalizacja kosztów stanowisk dla opasów. Minimalizacja zużycia nośników energii. Minimalizacja kosztów opieki weterynaryjnej, ograniczenie padnięć.
9. **Minimalizacja kosztów produkcji żywca wieprzowego.** S. Okularczyk -Instytut Zootechniki, Balice, ss. 31
Minimalizacja kosztów żywienia tuczników. Minimalizacja kosztów wychowu prosiąt. Minimalizacja kosztów stanowisk dla zwierząt. Minimalizacja wychowu kosztów nośników energii. Minimalizacja kosztów tuczu poprzez optymalną skalę produkcji. Podstawowe czynniki obniżania kosztów tuczu trzody.
10. **Zasady opasania młodego bydła rzeźnego w oparciu o kiszonki.** S.Wawrzyńczak - Instytut Zootechniki, Balice, ss. 26
Kiszonka z kukurydzy w opasaniu młodego bydła rzeźnego. Opasanie młodego bydła przy wykorzystaniu kiszonki z kukurydzy z trawami i zbożowo-strączkowej jako pasz alternatywnych do kukurydzy. Opasanie młodego bydła rzeźnego w oparciu o kiszonki z traw świeżych i podwieńniętych - poduszonych. Technika zadawania pasz.
11. **Ekstensywna produkcja młodego bydła rzeźnego z wykorzystaniem użytków zielonych.** B.Choroszy, Z.Choroszy, J.Trela - Instytut Zootechniki, Balice, ss. 25
Gospodarowanie na użytkach zielonych, pastwiska trwałe - racjonalne użytkowanie, pastwiska odłogowane. Organizacja wypasu, wypas cieląt urodzonych jesienią i wiosną. Przydatność różnych genotypów bydła do opasu.
12. **Dawki pokarmowe i mieszanki treściwe dla bydła.** J.Strzetelski, B.Bilik, M.Sroka, E.Lipiarska - Instytut Zootechniki, Balice, ss. 129
Zasady nowych norm żywienia przeżuwaczy wprowadzonych w Polsce. Zapotrzebowanie krów ras mlecznych i mięsnych na składniki pokarmowe. Zasady żywienia krów ras mlecznych i zestaw dawek pokarmowych. Zasady żywienia i dawki pokarmowe dla rosnącego i opasowego bydła ras mlecznych (cielęta, jałówki, buhajki). Zasady żywienia krów - mamek ras mięsnych, krzyżówek z rasami mlecznymi oraz przykładowe dawki pokarmowe. Zasady żywienia i dawki pokarmowe dla rosnącego i opasowego bydła ras mięsnych oraz krzyżówek z rasami mlecznymi (jałówki, buhajki).

Kotler Philip: **Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola**. Gebethner i S-ka. Warszawa 1994, ss. 743.

Książka ta należy do klasycznych i podstawowych prac z zakresu marketingu. Poszczególne zagadnienia - analizowane w tej książce - są omówione na przykładach z życia gospodarczego i zachodzących w nim zmian, a w szczególności internacjonalizacji przedsiębiorstw, globalizacji rynku oraz postępu technicznego i organizacyjnego. Marketing jest funkcją tych procesów, a jednocześnie ich stymulatorem. To spowodowało, że w książce omawiane są nie tylko sposoby, zasady, techniki marketingu itp., ale również uwarunkowania tych zjawisk wraz z całym makro- i mikrootoczeniem. Na treść książki składa się 27 rozdziałów przedstawionych w 6 następujących częściach: *Istota zarządzania marketingowego; Analiza możliwości rynkowych; Badanie i wybór rynków docelowych; Rozwój strategii marketingowych; Planowanie programów marketingowych oraz Organizacja, wdrażanie i kontrola wysiłku marketingowego*. Książka ta powinna być zarówno podstawową lekturą z marketingu dla studentów i uczniów, jak i dla naukowców, nauczycieli, doradców, przedsiębiorców oraz menedżerów. Lekturę jej ułatwia przystępność wykładu, precyzja poszczególnych twierdzeń i poprawna systematyka analizowanych zagadnień.

Przegląd polityki rolnej: Polska. OECD i MRiGŻ, Paryż-Warszawa 1995, ss. 291.

W niniejszej pracy dokonano przeglądu polityki rolno-żywnościowej Polski oraz handlu rolnego w latach 1986-1993. Dla ukazania tych zagadnień przedstawiono obszerny zestaw danych statystycznych, które były podstawą obliczeń poziomu wsparcia głównych produktów rolnych. Do pomiaru tego wsparcia zastosowano ekwiwalenty subsydiowania producenta i konsumenta (PSE i CSE). Analiza wsparcia koncentruje się przy tym głównie na kosztach ponoszonych przez podatnika i konsumenta oraz na wpływie wsparcia na produkcję rolną, konsumpcję żywności i jej handel. Wykorzystując metody PSE i CSE można dokonać porównania wsparcia rolnictwa w Polsce z krajami OECD. Ponadto zwrócono uwagę na proces przejścia do gospodarki rynkowej, w tym zwłaszcza na proces prywatyzacji i restrukturyzacji gospodarki żywnościowej (w tym rolnictwa), na wyłaniające się porozumienia handlowe oraz politykę i jej instrumenty wspierające gospodarkę żywnościową w Polsce. Zagadnienia te przedstawione są w 4 następujących częściach: *Uwarunkowania ekonomiczne i rolne; Restrukturyzacja rolnictwa i przemysłu spożywczego; Cele polityki rolnej i żywnościowej oraz Środki wsparcia rolnictwa oraz analiza wsparcia dla rolnictwa*. Publikacja ta - przygotowana przez Dyрекcję Żywności, Rolnictwa i Rybołówstwa OECD - jest zbieżna z formą serii opracowań z tego zakresu w krajach OECD.

Woś Augustyn: **Wzrost gospodarczy i strategię rozwoju polskiego rolnictwa. Eseje.** IERiGŻ, Warszawa 1995, ss. 223.

Publikacja ta składa się z 9 esejów, podzielonych na dwie części. Pierwsza dotyczy *sfery realnej*, w której omówiono następujące zagadnienia: makroproporcje rozwoju sektora żywnościowego, uwarunkowania globalne rozwoju zrównoważonego, ludność i zatrudnienie w rolnictwie, stosowane technologie, charakter ponoszonych inwestycji w sektorze żywnościowym oraz uwarunkowania tempa wzrostu gospodarczego. Z kolei w części II - odnoszącej się do *sfery regulacji* - przedstawiono mechanizmy i instrumenty regulowania procesów zachodzących w sferze realnej, a mianowicie: zagadnienia rynku, interwencji państwa w gospodarce, zasad handlu, wymiany zagranicznej i integracji Polski z Unią Europejską oraz problematykę koniunktury gospodarczej. Lektura tej pracy w pełni umożliwia poznanie uwarunkowań procesów wzrostowych sektora żywnościowego w Polsce oraz niezbędnych działań w przyszłości. Możliwe są różne scenariusze rozwoju, ale wszystkie one muszą liczyć się z dotychczasowym stanem i czynnikami warunkującymi ten stan, a zwłaszcza z koniunkturą gospodarczą i kondycją gospodarki narodowej. Pracę tę można polecić osobom zajmującym się makroekonomicznymi problemami rozwoju rolnictwa, ale jako lekturę uzupełniającą dla osób związanych z rolnictwem (nauką, oświatą i praktyką rolniczą).

Rozwój rolnictwa i agrobiznesu w skali lokalnej. Praca zbiorowa pod redakcją Andrzeja Czyżewskiego. Wydawnictwo ODR w Sielinku. Poznań 1995, ss. 276.

W pracy przedstawiono determinanty przemian strukturalnych agrobiznesu w Polsce w skali krajowej i lokalnej. Składa się ona z dwóch części. Pierwsza z nich ukazuje główne problemy rozwoju gospodarki żywnościowej w Polsce w skali makroekonomicznej, a mianowicie: roli i charakteru interwencjonizmu państwowego w agrobiznesie, instrumentów i mechanizmów wspierania sektora żywnościowego, uwarunkowań przedsiębiorczości w tym sektorze, czynników rozwoju infrastruktury obszarów wiejskich, doświadczeń krajów Unii Europejskiej w dziedzinie wspólnej polityki rolnej i konsekwencji stowarzyszenia dla Polski oraz wpływ polityki ekonomicznej (bieżącej i perspektywicznej) na rozwój agrobiznesu. Z kolei część druga dotyczy problemów rozwoju agrobiznesu w skali lokalnej, pod którą rozumie się gminę, bądź związek kilku z nich. Autorzy prezentują tutaj uwarunkowania ekonomiczne rozwoju agrobiznesu w mikroregionie, sposoby budowy odpowiednich strategii rozwoju, ich założeń oraz realizacji. Strategie te podporządkowane są wielofunkcyjnemu rozwojowi obszarów wiejskich w powiązaniu z dostosowaniem istniejących struktur wytwórczych w gminie. Ponadto uwzględniono w tym procesie wpływ różnych instytucji, jak np.: samorządu lokalnego, spółdzielczości wiejskiej, doradztwa rolniczego itp. Publikacja ta może być pomocna w pracy doradczej.

Polska wieś. Wybrane dane o gminach. GUS, Warszawa 1995, ss. 436.

W publikacji tej przedstawiono szeroki zestaw informacji dotyczącej sytuacji demograficznej i społecznej ludności wiejskiej, jej zasobów mieszkaniowych oraz infrastruktury technicznej i społecznej obszarów wiejskich, w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich. Zaprezentowano także dane o budżetach gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem struktury ich dochodów i wydatków. Podstawowe dane obejmują rok 1993 (ewentualnie 1994), ale dla celów porównawczych przedstawiono dane z lat 1976-1993. W części analitycznej omawianej publikacji zwrócono uwagę na porównanie badanych zjawisk w czasie oraz grupowania gmin według nasilenia określonych cech (np. dochodów gmin na 1 mieszkańca), w tym analizę gmin skrajnych pod względem badanych zjawisk. Przedstawiane dane statystyczne zostały wzbogacone ilustracją graficzną w formie zestawu map, prezentujących wybrane zjawiska i procesy zachodzące na obszarach wiejskich w przekroju wojewódzkim. Ponadto ukazano wybrane informacje o sytuacji indywidualnych gospodarstw rolnych, uzyskane z badania reprezentacyjnego (spisu rolnego w 1994 r.). Publikacja ta powinna zainteresować szerokie grono osób (praktyków i naukowców), które zajmują się zawodowo sprawami obszarów wiejskich (ekonomiści, demografowie, socjologowie, geografowie itp.).

Sikorska Alina: **Przemiany społeczno-ekonomicznej struktury niechłopskiej ludności wiejskiej.** IERiGŻ, Warszawa 1995, ss. 143, seria: „*Studia i Monografie*”, nr 73.

Zasadniczym celem omawianej pracy była wszechstronna charakterystyka rodzin i ludności niechłopskiej na obszarach wiejskich oraz określenie uwarunkowań ewolucji tej grupy ludności w początkowym okresie transformacji systemu ekonomicznego (w latach 1988-1992). Autorka - opierając się na literaturze przedmiotu, badaniach ankietowych IERiGŻ i GUS - analizuje następujące elementy struktury tej populacji: mobilność rodzin i ludności, zmiany w strukturze demograficznej i aktywności społeczno-zawodowej, przekształcenia w strukturze rodzin według źródeł utrzymania, miejsce ludności niechłopskiej w społeczności lokalnej oraz jej znaczenie w rozwoju sieci osadniczej i wielofunkcyjności wsi, uwarunkowania ewolucji wiejskiej ludności niechłopskiej oraz znaczenie rozwarstwienia tej grupy ludności pod względem przychodu i różnice w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałe. Z przeprowadzonych badań wynika m.in., że w latach dziewięćdziesiątych wzrastała licznie ta grupa ludności wiejskiej, przy jednoczesnym pogłębieniu jej zróżnicowania pod względem poziomu i źródeł przychodów oraz rozwarstwienia według stanu posiadania. Praca ta powinna zainteresować szerokie rzesze czytelników, którzy zajmują się problematyką rozwoju obszarów wiejskich i jego uwarunkowaniami społeczno-gospodarczymi.

ROZNY SPIS TREŚCI 1995

ARTYKUŁY	Numer	Strona
NANCY E.ADAMS: Metoda oceny pracowników ODR.....	1	65
KATARZYNA DUCZKOWSKA-MAŁYSZ: Interwencjonizm państwowy a proces modernizacji wsi i rolnictwa	2	5
SŁAWOMIR DYKA: Kierunki przemian spółdzielczości wiejskiej w warunkach transformacji gospodarczej.....	3	56
LECH GORAJ: Idea zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych.....	4	30
VERNE W.HOUSE: Kontrowersje, alternatywa i konsekwencje	3	26
EWA JASKA: Miejsce doradztwa w procesie przestawiania gospodarstwa na metodę ekologiczną	3	48
STANISŁAWA JEZUIT: Wiejska gospodyni domowa - z kwalifikacjami czy bez?	2	99
ELŻBIETA KMITA, EDWARD MATUSZAK: Doradztwo rolnicze w USA - na przykładzie stanów Indiana, Illinois i Pensylwania	3	67
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Gminne strategie lokalnego rozwoju (zamierzenia a realia).....	2	18
KRZYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Wyniki ekonomiczne gospodarstwa z dodatkową działalnością gospodarczą na wsi niemieckiej.....	2	70
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Doradztwo rolnicze na przykładzie działalności kół doradczych Izby Rolniczej w Hannoverze	4	25
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Rolnicze problemy doradcze i procedura ich rozwiązywania	1	37
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Podejmowanie decyzji przez rolników - decydentów.....	3	13
JACEK KULAWIK: Cele gospodarstw rodzinnych	2	84
JACEK KULAWIK: Podstawowe problemy zarządzania gospodarstwami rodzinnymi	3	5
VINCENT R.LADUE: Kilka praktycznych uwag dotyczących podejmowania decyzji.....	3	32
ROMAN LUSAWA: Przedsiębiorczość rolników w świetle badań.....	2	54
ROMAN LUSAWA: Marketing produktów rolniczych na przykładzie ziemniaków.....	4	50

STANISŁAW MAŃKO: Założenia zmodyfikowanego programu KSIĄŻKA jako propozycja sposobu prowadzenia w 1996 r. rachunkowości w gospodarstwach, które korzystają z kredytu preferencyjnego dla „Młodych rolników”	4	44
KRYSTYNA PIENIĄŻEK: Wpływ instytucji i organizacji na rynek produktów rolniczych w Polsce	2	37
NIKODEM SAKSON: Orientacja psychologiczna w doradztwie rolniczym	1	48
JANINA SAWICKA: Pomoc dla młodych rolników jako element polityki strukturalnej w krajach Unii Europejskiej	2	75
PETER SHUMWAY: Metody oceny kadry doradczej	1	52
CZESŁAW SIEKIERSKI, MIROSŁAW DRYGAS: Rola programów pomocowych w procesach dostosowawczych doradztwa rolniczego w Polsce do wyzwań gospodarki rynkowej i członkostwa w Unii Europejskiej	3	77
JÓZEF SKRZYPCZAK: Metodyczne uwarunkowania procesu kształcenia zawodowego dorosłych	1	72
MARIA STRYKOWSKA: Proces komunikowania się w doradztwie ..	1	20
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA: Dodatkowe źródła dochodów w rodzinach wiejskich	2	59
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA, BARBARA BRUŻ-PUDLISZEWSKA: Formy kształcenia dla potrzeb nowoczesnego gospodarstwa domowego	2	105
MICHAŁ ŚWITŁYK: Koncepcja komputerowego doradztwa ekonomiczno-technologicznego	3	41
BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Czy doradztwo rolnicze jest samodzielną dyscypliną naukową?	1	13
BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Doradztwo rolnicze na rzecz wiejskiego gospodarstwa domowego	2	92
BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Przysposobienie rolnicze w systemie pozaszkolnej oświaty rolniczej	4	75
ANDRZEJ P.WIATRAC: Środki i sposoby rozwijania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich	2	26
ANDRZEJ P.WIATRAC: Stan i kierunki rozwoju oświaty dorosłych dla potrzeb rolnictwa w Polsce	3	90
ANDRZEJ P.WIATRAC: Oświata rolnicza w Polsce (stan, struktura i kierunki zmian)	4	59

SŁAWOMIR ZAWISZA: Oczekiwania i potrzeby doradcze rolników w obecnej sytuacji społecznej i gospodarczej na wsi	1	5
SŁAWOMIR ZAWISZA: Znaczenie cech radzącego się w procesie doradzania w rolnictwie	3	20
SŁAWOMIR ZAWISZA: Doradztwo rolnicze w okresie realizacji reform ustroju gospodarczego i społecznego w Polsce	4	14
MARIA ZWOLIŃSKA: Aktualne problemy polityki inwestycyjnej i kredytowej w rolnictwie	4	9

Z PRACY DORADCZEJ

NANCY E.ADAMS: Podstawowe znaczenie zakresu obowiązków w kierowaniu pracą doradców ODR	3	105
LUDMIŁA BĘDZIKOWSKA: Stan i perspektywy rozwojowe gospodarstw rolnych gminy Wyszogród i Łąck w woj. płockim	2	119
MAREK PLICHTA, SŁAWOMIR ROGUSKI: Stowarzyszenie Przyszłych Liderów Polskiego Rolnictwa na Podlasiu.....	2	125
EWA ROSPEK-BIEGAŃSKA, CZESŁAW MANCEWICZ: Przeprowadzanie pokazu i demonstracji w gospodarstwie rolnym	1	87
ROMAN SASS: Plany przedsięwzięć - metodyka sporządzania na przykładzie programu pilotażowego dla „Młodych Rolników”	4	83
ADAM SIERZPUTOWSKI: Z kim przez trudny czas?	2	111
ZOFIA SZALCZYK, TADEUSZ PRZYBECKI: Doświadczenia w organizacji doradztwa grupowego z zakresu chowu trzody chlewnej w województwie poznańskim	2	115
ZOFIA SZALCZYK: Kilka uwag o etyce zawodu doradcy.....	3	101
ZOFIA SZALCZYK: Turniej „Moja wieś aktywna” jako forma integracji i aktywizacji ludności wiejskiej w województwie poznańskim	4	88
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: Rola liderów w organizowaniu działania klubów 4-H	3	109
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: Jak z sukcesem zorganizować klub 4-H	4	92
ANDRZEJ P.WIATRĄK: Doświadczenia i oczekiwania w zakresie wspomagania doradztwa rolniczego	1	81

INFORMACJE

JOLANTA BRUDNIK: O wystawie rolniczej na Dożynkach Jasnogórskich.....	3	136
DANUTA CHMURAK: Walne zebranie Krajowej Rady Doradztwa Rolniczego	2	139
VERNE W.HOUSE, CZESŁAW NOWAK: Spółdzielnie wiejskie w Polsce - wyobrażenia, fakty, możliwości	2	128
JENS J.HØY: Duńskie doświadczenia ze wspólnotami maszynowymi	3	126
LUCJAN KACZYŃSKI, JULISZ KAMASA, RYSZARD SZYMCHYK, KAZIMIERZ WIATR: Odmiany zbóż jarych, roślin strączkowych i ziemniaka zarejestrowane w Polsce w latach 1994 i 1995	1	106
IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Doradztwo rolnicze w krajach Europy Środkowej i Wschodniej	4	96
ELŻBIETA KMITA: Ogólnopolskie seminarium dla specjalistek wiejskiego gospodarstwa domowego ODR.....	3	133
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Technika rolnicza a działalność Fundacji Wspierającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę.....	3	120
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Działalność Fundacji Wspierającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę w dziedzinie budowy wiejskich systemów wodociągów i kanalizacji.....	4	99
VINCENT R.LADUE: Dziesięć cennych wskazówek które pozwolą ci zaoszczędzić czas	4	107
BARBARA LEŚNIAK: Berliński zielony tydzień na tle aktualnej sytuacji w rolnictwie niemieckim.....	1	102
WIKTORIA MACIEJEWSKA: Polskie Towarzystwo Doradztwa Rolniczego. Informacja o działalności Stowarzyszenia.....	1	115
MARIA MAJEWSKA, ZYGMUNT J.PRZYCHODZEŃ: Zintegrowany program podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i nauczycieli szkół rolniczych	3	130
TADEUSZ OLEKSIK: Efektywność wymiany nasion zbóż - prezentacja programu komputerowego DZWON.....	2	143
DANUTA PRUSS GŁOWACKA: Wyniki sondażu redakcyjnego kwartalnika „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”. Oczekiwania i potrzeby czytelników.....	1	118
JERZY RASIŃSKI: Wyniki konkursu pt. „Najlepsza Gazeta Rolnicza ODR”.....	2	133

MAŁGORZATA STANISŁAWCZUK: Krajowe Seminarium Ekonomistów z Ośrodków Doradztwa Rolniczego „Inforol'95”	2	136
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: Organizacje zawodowe młodzieży wiejskiej w Polsce i wzorce amerykańskie	1	99
ANDRZEJ P. WIATRAK: 4-H i pozaszkolna oświata rolnicza.....	3	116
JOLANTA ZDROJEWSKA, JOLANTA PRZYTUŁA: Kierunki kształcenia studentów i środowiska wiejskiego w zakresie ochrony zdrowia	1	96
SPROSTOWANIE.....	3	138
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	1	121
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	2	147
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	3	139
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	4	110

ANNUAL TABLE OF CONTENTS

ARTICLES	Number	Page
NANCY E.ADAMS: Methods of evaluation of ODR advisers activity	1	65
KATARZYNA DUCZKOWSKA-MAŁYSZ: The State interventionism and a process of country and agriculture modernization	2	5
SŁAWOMIR DYKA: Directions of rural co-operative movement changes in conditions of economic transformation conditions	3	56
LECH GORAJ: An idea of unified accountancy system of farms	4	30
VERNE W.HOUSE: Controversies, alternative and consequence	3	26
EWA JASKA: The place of extension service in a process of farm transformation on an ecological method	3	48
STANISŁAWA JEZUIT: Rural housewife - with qualifications or without?.....	2	99
ELŻBIETA KMITA, EDWARD MATUSZAK: Agricultural extension service in USA - for example of Indiana, Illinois and Pennsylvania States	3	67
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Local strategies of development (intentions and realia)	2	18
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Economical results of the farm with an additional economic activity in German country	2	70
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Agricultural extension service on basis of Agricultural Chamber advisory circles activity in Hannover	4	25
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Agricultural advisory problems and a procedure of their solution	1	37
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Taking decisions by farmers	3	13
JACEK KULAWIK: The targets of family farms	2	84
JACEK KULAWIK: Basic problems of family farm management	3	5
VINCENT R.LADUE: Some practical remarks concerning taking a decision	3	32
ROMAN LUSAWA: Enterprise of farmers in the light of investigations	2	54
ROMAN LUSAWA: Agricultural product marketing on basis of potatoes.....	4	50

STANISŁAW MAŃKO: Assumptions of modified KSIAŻKA program as a proposal of accountancy conduct way in 1996 on farms, which use a preferential credit for „Young Farmers”	4	44
KRYSTYNA PIENIAŻEK: Influence of institutions and organizations on a market of agricultural products.....	2	37
NIKODEM SAKSON: Psychological orientation in the agricultural extension service	1	48
JANINA SAWICKA: Assistance for young farmers as an element of structural policy in EU countries	2	75
PETER SHUMWAY: Methods of advisory staff evaluation.....	1	52
CZESŁAW SIEKIERSKI, MIROSŁAW DRYGAS: The role of assistance programmes in adaptation processes of agricultural extension service in Poland to challenges of market economy and membership in European Union	3	77
JÓZEF SKRZYPCZAK: Methodical conditions of professional training of adults.....	1	72
MARIA STRYKOWSKA: Process of communication in the agricultural extension service	1	20
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA: Additional income sources of farmer's families	2	59
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA, BARBARA BRUŻ-PUDLISZEWSKA: The forms of education for needs of modern rural household.....	2	105
MICHAŁ ŚWITŁYK: Conception of computer economical and technological extension service	3	41
BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Is the agricultural extension service an individual branch of science?	1	13
BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Agricultural extension service for rural household	2	92
BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Agricultural preparation in a system of extraschool agricultural education.....	4	75
ANDRZEJ P.WIATRAC: Devices and ways of enterprise developing on rural areas	2	26
ANDRZEJ P.WIATRAC: State and directions of adults' education development for needs of agriculture in Poland	3	90
ANDRZEJ P.WIATRAC: Agricultural education in Poland (state, structure, change directions).	4	59

SŁAWOMIR ZAWISZA: Expectations and farmer's advisory needs in a present social and economic situation in the country.....	1	5
SŁAWOMIR ZAWISZA: Meaning of consultant's characteristics in advising process in agriculture	3	20
SŁAWOMIR ZAWISZA: Agricultural extension service in period of reform realization of economic and social system in Poland	4	14
MARIA ZWOLIŃSKA: Current problems of investment credit policy in agriculture.....	4	9

FROM EXTENSION SERVICE WORK

NANCY E.ADAMS: Basic meaning of duty range in management ODR adviser's work	3	105
LUDMIŁA BĘDZIKOWSKA: State and development perspectives of farms at Wyszogród and Łąck in Płock voivodeship.....	2	119
MAREK PLICHTA, SŁAWOMIR ROGUSKI: The Future Leaders Association of Polish Agriculture in Podlasie.....	2	125
ELŻBIETA ROSPEK- BIEGAŃSKA, CZESŁAW MANCEWICZ: Demonstrations conduct on farms	1	87
ROMAN SASS: Enterprise plans - preparation methodology on a basis of a pilotage program for „Young Farmers”.....	4	83
ADAM SIERZPUTOWSKI: To whom through difficult time?	2	111
ZOFIA SZALCZYK, TADEUSZ PRZYBECKI: Experiences in group extension service organizations within swine breeding in Poznań voivodeship	2	115
ZOFIA SZALCZYK: Some remarks about ethics of adviser's profession	3	101
ZOFIA SZALCZYK: The competition „My active country” as a form of integration and activation of rural population in Poznań voivodeship	4	88
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: The role of leaders in organizing of 4-H club activity	3	109
ELŻBIETA SZYMAŃSKA: How to successfully organize 4-H club?	4	92
ANDRZEJ P.WIATRĄK: Experiences and expectations within an agricultural extension service support	1	81

INFORMATION

JOLANTA BRUDNIK: About agricultural exhibition on Jasna Góra Harvest Home	3	136
DANUTA CHMURAK: General meeting of The Polish Board of Agricultural Extension Service.....	2	139
VERNE W.HOUSE, CZESŁAW NOWAK: Rural co-ops in Poland - image, facts, possibilities	2	128
JENS J.HØY: Danish experiences with machine communities.....	3	126
LUCJAN KACZYŃSKI, JULIUSZ KAMASA, RYSZARD SZYMCZAK, KAZIMIERZ WIATR: Varieties of spring cereals, pulse crops and potatoes registered in Poland in 1994 and 1995.....	1	106
IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Agricultural extension service in Central and Eastern Europe countries.....	4	96
ELŻBIETA KMITA: Conclusions from all-Polish seminar for ODR rural household specialists	3	133
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Agricultural technics and activity of Foundation Supporting Country with Water Supply.....	3	120
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Activity of Foundation Supporting Water Supply on rural water-supply system and sewer building.....	4	99
VINCENT R.LADUE: Ten valuable advices, which allow you to save the time	4	107
BARBARA LEŚNIAK: „Grüne Woche” and a present situation of the German agriculture.....	1	102
WIKTORIA MACIEJEWSKA: The Polish Agricultural Extension Service Society.....	1	115
MARIA MAJEWSKA, ZYGMUNT J.PRZYCHODZEŃ: Integrated program of professional qualification increasing of farmers and teachers from agricultural schools.....	3	130
TADEUSZ OLEKSIK: Effectiveness of grain exchange - the show of DZWON computer program.....	2	143
DANUTA PRUSS GŁOWACKA: Editorial questionnaire results	1	118
JERZY RASIŃSKI: Results of competition „The Best Agricultural Newspaper”.....	2	133
MAŁGORZATA STANISŁAWCZUK: National Seminar of Economists from Agricultural Extension Service Centres „INFOROL'95”	2	136

ELŻBIETA SZYMAŃSKA: Rural youth organizations in Poland and the american models.....	1	99
ANDRZEJ P. WIATRAK: 4-H and extraschool agricultural education	3	116
JOLANTA ZDROJEWSKA, JOLANTA PRZYTUŁA: Currents of students and rural surroundings education on health protection	1	96
CORRECTION	3	138
PUBLISHING NEWS	1	121
PUBLISHING NEWS	2	147
PUBLISHING NEWS	3	139
PUBLISHING NEWS	4	110
ANNUAL TABLE OF CONTENTS	4	120

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
  - informacje o pracy doradczej i życiu ODR,
  - informacje o sympozjach, seminariach i szkoleniach z zakresu doradztwa i dla doradców,
  - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i rolnictwem,
  - przeglądy czasopism, krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach,
  - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (18 wierszy maszynopisu),
  - inne informacje w wymienionych wyżej dziedzinach,
3. Poszczególne artykuły nie powinny przekraczać - łącznie z tabelami i wykresami - 15 stron maszynopisu.
Redakcja zastrzega sobie prawo skrótów tekstu, ograniczenia tabel, wykresów i rycin w ramach opracowania redakcyjnego.
4. Maszynopisy, pisane jednostronnie według obowiązujących zasad w instytucjach wydawniczych (30 wierszy a 60 znaków na stronie, z marginesem 4 cm z lewej strony), powinny być dostarczane w dwóch egzemplarzach. W miarę możliwości prosimy o dołączenie dyskietki z tekstem artykułu lub informacji.
5. Przypisy i tabele zamieszcza się w tekście, rysunki prosimy dołączyć oddzielnie, a na marginesie tekstu zaznaczyć ołówkiem, gdzie mają być zamieszczone.
6. Przypisy bibliograficzne powinny zawierać nazwiska autora (autorów) i pierwsze litery imion oraz dokładny tytuł pracy (w języku oryginału), a ponadto przy wydawnictwach zwartych (książkach): wydawcę oraz miejsce, rok wydania i stronę cytatu, przy artykułach z czasopism: nazwę czasopisma, rok wydania, numer tomu, numer bieżący i stronę cytatu. Przypisy do tabel zaznacza się małymi literami alfabetu i zamieszcza pod tabelą.
7. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
8. Do nadsyłanych prac prosimy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, miejsce pracy i adres prywatny (ewentualnie również numer telefonu).
9. Redakcja zastrzega sobie prawo nieprzyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem redakcji. Prac nie zamówionych redakcja nie zwraca, jak również prac zakwalifikowanych do druku.
10. Wszystkie przyjęte prace są honorowane według obowiązujących stawek wydawniczych w CDiEwR na podstawie umowy wydawniczej, a autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egzemplarz autorski.
11. Prace prosimy nadsyłać na następujący adres .

**Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, 61-619 Poznań,
ul. Winogrody 63, Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”**

